

FGJH

REVISTË SHKENCORE E FAKULTETIT TË GJUHËVE TË HUAJA
UNIVERSITETI I TIRANËS

11/2025

Botohet për herë të parë në dhjetor 2019

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja

Universiteti i Tiranës

Adresa: Rruga e Elbasanit, Tiranë, Shqipëri

E-mail: redaksia_fgjh@fgjh.edu.al; redaksia_fgjh@gmail.com

©Fakulteti i Gjuhëve të Huaja

Të gjitha të drejtat të rezervuara.

ISSN 2664-7346

BORDI EDITORIAL

Drejtor i Përgjithshëm

Prof. Dr. Saverina PASHO (Fakulteti i Gjuhëve të Huaja)

Kryeredaktore

Dr. Viola ADHAMI (Fakulteti i Gjuhëve të Huaja)

Redaktore shkencore

Prof. Asoc. Dr. Mirela PAPA (Fakulteti i Gjuhëve të Huaja)

Redaktore

Dr. Orges SELMANI (Fakulteti i Gjuhëve të Huaja)

Dr. Viola BITI (Fakulteti i Gjuhëve të Huaja)

BORDI SHKENCOR

Prof. Dr. Esmeralda KROMIDHA

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Dr. Saverina PASHO

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Asoc. Dr. Anida KISI

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Dr. Viktor RISTANI

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Asoc. Dr. Lorena DEDJA

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Dr. Klodeta Dibra

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Dr. Brikena KADZADEJ

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Asoc. Dr. Jonida BUSHI

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Dr. Irena LAMA

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Asoc. Dr. Adriatik DERJAJ

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Asoc. Dr. Xhemile ABDIU

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Dr. Anastasi PRODANI

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Asoc. Dr. Sofia DELIJORGJI

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Asoc. Dr. Daniela HASA

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Dr. Daniela TAMO

(Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës)

Prof. Asoc. Dr. Lindita SEJDIU RUGOVA

(Fakulteti i Filologjisë, Universiteti i Prishtinës, Kosovë)

Prof. Freiderikos VALETOPOULOS

(Université de Poitiers, Francë)

Prof. Enrico LUSSO

(Fakulteti i Gjuhëve dhe Letërsive të Huaja dhe Kulturave Moderne, Universiteti i Torinos, Itali)

Prof. Marco NOVARINO

(Fakulteti i Gjuhëve dhe Letërsive të Huaja dhe Kulturave Moderne, Universiteti i Torinos, Itali)

Prof. Dr. Ahmet GÜNSËN

(Fakulteti i Letërsisë, Universiteti Trakya, Turqi)

Prof. Dr. Giorgos KENTROTIS

(Departamenti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti Ionian, Greqi)

PËRMBAJTJA

5

Nga njeriu tek algoritmi:
Roli i inteligjencës artificiale në ridimensionimin e teorive të përkthimit
Doktorante Anna Maria Vasili
Prof. Dr. Viktor Ristani

12

Rreth perfektit dhe formimit të tij në gjuhën latine
Prof. Asoc. Dr. Elda Resmja Molla

19

Sur la traduction des realia et régionalismes terminologiques
dans les dictionnaires électroniques bilingues
Assistant Professor Anna Markova

38

Ndikimi i mediave digjitale në aspektet stilistike të komunikimit institucional:
një studim rasti mbi këshillin e lartë të prokurorisë në Shqipëri
Doktorante Eni Lasku
Prof.Dr. Daniela Tamo

53

Comparative analysis of cultural and linguistic elements
in two albanian translations of George Orwell's nineteen eighty-four
Doktorante Stelina Ndreu

62

Receptimi i veprës së shkrimtarit italian
Italo calvino në gjuhën shqipe
Doktorante Marinela Prifti

74

Translating the Da Vinci code into albanian:
A comparative analysis of two versions
Doktorante Stela Bilaj

83

Teknikat rrëfimore të uiljam folknerit
në romanin "Absalom, absalom!"
Dr. Granit Zela

97

The role of native english speaking teachers in developing
the oral and written proficiency of albanian efl learners

MSc. Erla Minja

107

Vështrim i përgjithshëm teorik mbi ndikimin e gjuhës amtare (shqipe) në nivelin
fonetikor gjatë mësimet të gjuhës angleze

Doktorante Rukije Lamçja

RECENSA

116

Mbi tekstin mësimor

“Gramatikë e gjuhës turke”: Tekst mësimor për universitetet
të autorit, Prof. Asoc. Dr. Adriatik Derjaj

Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem

NGA NJERIU TEK ALGORITMI: ROLI I INTELIGJENCËS ARTIFICIALE NË RIDIMENSIONIMIN E TEORIVE TË PËRKTHIMIT

Doktorante Anna Maria Vasili

Departamenti i Gjuhës Angleze
Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës
E-mail: anna.maria@unitir.edu.al

Prof. Dr. Viktor Ristani

Departamenti i Gjuhës Angleze
Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës
E-mail: viktor.ristani@unitir.edu.al

PËRMBLEDHJE

Zhvillimet e fundit në inteligjencën artificiale (IA), sidomos modelet gjuhësore të avancuara, kanë vënë në pikëpyetje disa prej nocioneve tradicionale të përkthimit. Ky artikull shqyrton ndikimin e IA-së në ridimensionimin e teorisë klasike dhe funksionaliste të përkthimit, duke analizuar mënyrën se si konceptet e ekuivalencës, besnikërisë dhe funksionalitetit po rivlerësohen përballë përkthimit automatik. Përmes një analize teorike të literaturës bashkëkohore dhe rasteve konkrete nga praktika, argumentohet se IA nuk duhet parë vetëm si mjet teknik, por edhe si agjent epistemologjik që ndryshon perceptimin mbi vetë natyrën e përkthimit. Studimi thekson nevojën e një paradigme hibride, ku përkthyesi njerëzor dhe sistemi artificial bashkëjetojnë në një proces bashkëpunues. Kjo qasje e re sjell perspektiva të reja mbi autorësinë, përgjegjësinë dhe etikën e përkthimit në një botë gjithnjë e më të ndërruar teknologjike.

Fjalët çelës: besnikëria, ekuivalenca, inteligjenca artificiale, përkthimi automatik, paradigma hibride, teoria e përkthimit.

ABSTRACT

Recent advancements in artificial intelligence (AI), particularly in large language models, have challenged several traditional notions in translation studies. This article examines the impact of AI on the reshaping of classical and functionalist theories of translation, with particular attention to how concepts such as equivalence, fidelity, and functionality are being redefined in the age of machine translation. Drawing on contemporary theoretical debates and real-world practices, it argues that AI should not be viewed merely as a technical tool, but as an epistemological agent that transforms the very conception of translation. By analyzing the collaborative dynamics between

human translators and AI systems, the study underscores the need for a hybrid paradigm in which human creativity and machine efficiency coexist. This reconfiguration not only reopens debates on authorship, responsibility, and ethics in translation but also sheds light on emerging perspectives regarding the future role of translators in an increasingly technologically mediated world.

Keywords: artificial intelligence, equivalence, fidelity, hybrid paradigm, machine translation, translation theory.

1. Hyrje

Në epokën e transformimeve teknologjike, inteligjenca artificiale (IA) po ndryshon thelbësisht mënyrën se si kuptohet dhe praktikohet përkthimi. Tradicionalisht, përkthimi ka qenë perceptuar si një akt kryesisht njerëzor, i bazuar në aftësitë gjuhësore, kulturore dhe njohuritë kontekstuale të përkthyesit. Megjithatë, zhvillimet e fundit në fushën e IA-së — veçanërisht përparimet në përkthimin automatik dhe modelet gjuhësore të avancuara (p.sh., GPT) — kanë hapur një kapitull të ri në teorinë dhe praktikën përkthimore.

Ky artikull shqyrton sesi IA po ridimensionon teoritë klasike të përkthimit, duke shqyrtuar ndikimin e saj në konceptet e ekuivalencës, besnikërisë dhe funksionalitetit përkthimor. Artikulli argumenton se IA nuk duhet parë vetëm si një mjet teknik, por si një aktor epistemologjik që sfidon paradigmen tradicionale të përkthimit. Në këtë kontekst, lind nevoja për një paradigmë hibride, ku bashkëpunimi midis përkthyesit njerëzor dhe algoritmeve inteligjente formëson një model të ri të përkthimit.

Qëllimi i këtij studimi është i dyfishtë: së pari, të analizojë ndikimin teorik dhe praktik të IA-së mbi përkthimin; së dyti, të hulumtojë zbatimet etike, profesionale dhe kulturore që lindin nga integrimi i IA-së në procesin përkthimor. Në këtë mënyrë, artikulli synon të ofrojë një qasje kritike dhe gjithëpërfshirëse për të kuptuar sfidat dhe mundësitë që teknologjia e re sjell për fushën e përkthimit.

2. Përkthimi dhe teoritë klasike

Studimi i përkthimit ka një histori të gjatë që shtrihet nga konceptet themelore të përkthimit si transferim gjuhësor deri te teoritë komplekse funksionaliste dhe dekonstruktiviste. Tradicionalisht, përkthimi është konceptuar si një proces i bazuar në tri parime kryesore: ekuivalenca, besnikëria dhe funksionaliteti (Jakobson, 1959; Nida, 1964; Catford, 1965).

Ekuivalenca nënkupton një marrëdhënie kuptimore dhe stilistike midis tekstit burimor dhe atij përkthyer. Jakobson (1959) e ka përkufizuar ekuivalencën si aftësinë për të transmetuar të njëjtën kuptim në një gjuhë tjetër, duke theksuar rëndësinë e kontekstit dhe funksionit komunikativ.

Besnikëria lidhet me respektimin maksimal të përmbajtjes dhe stilit të origjinalit, një qasje që ka dominuar në teorinë klasike të përkthimit. Nida (1964) argumenton se besnikëria nuk është vetëm çështje saktësie fjalë për fjalë, por një proces që kërkon përshtatje kulturore dhe stilistike, për të ruajtur efektin e synuar të tekstit burimor.

Funksionaliteti, i trajtuar nga teoria “skopos” (Vermeer, 1989), vë theksin mbi qëllimin e përkthimit dhe nevojat e audiencës përfundimtare, duke e zgjeruar kështu kuptimin e përkthimit përtej transferimit të saktë të përmbajtjes.

Këto parime kanë shërbyer si shtylla kryesore të teorisë së përkthimit për dekada. Megjithatë, integrimi i inteligjencës artificiale në procesin përkthimor sjell sfida të reja që kërkojnë rishikim të këtyre koncepteve, duke bërë të domosdoshëm një debat të thellë mbi mënyrën sesi teoria klasike përputhet me realitetin teknologjik të shekullit XXI.

3. Inteligjenca artificiale dhe përkthimi

Në dy dekadat e fundit, zhvillimet në fushën e inteligjencës artificiale (IA) kanë revolucionarizuar përkthimin, duke e zhvendosur atë nga një proces ekskluzivisht njerëzor drejt një bashkëpunimi midis njeriut dhe makinës. Përkthimi automatik (machine translation – MT) ka evoluar nga algoritme të thjeshta statistikore në sisteme komplekse të bazuara në rrjete nervore artificiale dhe modele të mëdha gjuhësore, si GPT (Brown et al., 2020).

Këto teknologji kanë sjellë avantazhe të rëndësishme: përshpejtim të procesit të përkthimit, ulje të kostove dhe mundësi për trajtimin e volumit të madh të teksteve në kohë reale. Megjithatë, ato kanë sjellë edhe sfida të reja. Një nga çështjet kryesore është humbja e dimensionit kulturor dhe kontekstual në përkthimet e prodhuara nga makina (Koehn, 2020). Përveç kësaj, modelet e IA shpesh operojnë pa transparencë mbi procesin vendimmarrës, duke krijuar sfida për etikën dhe llogaridhënien në përkthim.

Nga një perspektivë teorike, përdorimi i IA-së kërkon rishikimin e konceptit të ekuivalencës dhe besnikërisë. Përkthimet automatike shpesh bazohen në probabilitete statistikore dhe modele gjuhësore më shumë se në analiza semantike të thelluara, duke ndryshuar kështu natyrën e asaj që konsiderohet përkthim “besnik”. Në këtë kontekst, shumë studiues (Shlesinger, 2021; O’Hagan, 2016) propozojnë kalimin drejt një paradigme hibride, ku teknologjia e IA-së nuk zëvendëson përkthyesin, por e transformon rolin e tij në një proces bashkëpunues dhe ndërdisiplinor.

Ky evolucion teknologjik hap një debat të gjerë mbi të ardhmen e përkthimit dhe rëndësinë e përshtatjes së teorive klasike të përkthimit me realitetin e epokës digjitale.

4. Paradigma hibride: bashkëpunimi njeri–makinë

Paradigma hibride përkthimore është një koncept që po fiton terren në teorinë dhe praktikën bashkëkohore të përkthimit, duke ofruar një model bashkëpunimi midis inteligjencës artificiale dhe përkthyesit njerëzor. Në vend që të shihet si një kërcënim për profesionin, ky model e riformëson rolin e përkthyesit si një “redaktor strategjik” që integron aftësitë njerëzore me kapacitetet e teknologjisë.

Kjo qasje thekson përfitimet e një ekosistemi ku përkthimi automatik shërben si fazë fillestare, ndërsa përkthyesi njerëzor përmirëson, rafinon dhe përshtat rezultatit për të ruajtur besnikërinë, funksionalitetin dhe dimensionin kulturor të tekstit (O’Brien, 2012; García, 2015). Kjo kërkon zhvillimin e kompetencave të reja në arsimimin dhe profesionin e përkthimit, përfshirë aftësitë teknike për përdorimin e mjeteve CAT, njohuritë mbi funksionimin e motorëve të IA-së, si dhe aftësitë kritike për vlerësimin e përkthimeve të automatizuara.

Paradigma hibride sjell gjithashtu një ndryshim në perceptimin e ekuivalencës. Në vend të një ekuilibri statik midis burimit dhe tekstit përkthyer, ajo propozon një “ekuivalencë dinamike”, e cila është e negociueshme dhe varet nga qëllimi, konteksti dhe audienca. Kjo qasje mbështetet në idenë se përkthimi është një proces përshtatës dhe kreativ, ku përkthyesi dhe algoritmi ndërveprojnë në një marrëdhënie komplementare (Shlesinger, 2021).

Në këtë kuadër, paradigma hibride nuk është vetëm një model teknik, por edhe një model epistemologjik që riformëson teorinë e përkthimit duke integruar dimensionin teknologjik në kuadrin kritik dhe metodologjik të fushës.

5. Implikime etike dhe profesionale

Integrimi i inteligjencës artificiale në procesin përkthimor ngre një gamë të gjerë çështjesh etike dhe profesionale që kërkojnë shqyrtim të kujdesshëm. Një nga çështjet më të diskutuara është përgjegjësia për saktësinë dhe cilësinë e përkthimit. Kur përkthimi realizohet pjesërisht ose plotësisht nga një sistem IA, lind pyetja: kush mban përgjegjësi për gabimet? Përkthyesi njerëzor, zhvilluesi i softuerit, apo vetë sistemi? (O’Hagan, 2016).

Një tjetër dimension etik lidhet me transparencën. Përkthyesit dhe përdoruesit duhet të jenë të vetëdijshëm për limitet dhe proceset e brendshme të sistemeve të përkthimit automatik. Mungesa e transparencës mund të çojë në keqkuptime dhe humbje të besueshmërisë në përkthim.

Po ashtu, përdorimi i IA-së ka implikime mbi privatësinë dhe mbrojtjen e të dhënave. Shumë platforma përkthimi online përdorin tekstet e përdoruesve për të trajnuar modelet e tyre, duke ngritur shqetësime ligjore dhe etike mbi pronësinë intelektuale dhe konfidencialitetin e informacionit (Knight, 2020).

Nga aspekti profesional, zhvillimi i IA-së kërkon një ripërcaktim të rolit të përkthyesit. Përkthyesit duhet të zhvillojnë aftësi të reja, duke përfshirë njohuritë

teknike për përdorimin e mjeteve të IA-së, aftësinë për të vlerësuar dhe korrigjuar përkthimet automatike, si dhe aftësinë etike për të menaxhuar implikimet e teknologjisë në punën e tyre. Kjo kërkon ndryshime në kurrikulën akademike dhe në trajnimin profesional, duke integruar module mbi IA, etikën dhe menaxhimin e projekteve përkthimore (García, 2015).

Në përfundim, implikimet etike dhe profesionale të përdorimit të IA-së kërkojnë një dialog të vazhdueshëm mes akademikëve, profesionistëve dhe zhvilluesve të teknologjisë, për të garantuar që përkthimi i së ardhmes të jetë një proces i kryer me përgjegjësi, transparencë dhe qëndrueshmëri.

6. Studime rasti dhe analiza

Për të kuptuar më mirë ndikimin e inteligjencës artificiale në ridimensionimin e teorive të përkthimit, është e dobishme të shqyrtojmë disa raste konkrete nga praktika bashkëkohore.

Rasti 1: Përdorimi i Google Translate dhe DeepL në përkthimin profesional

Platforma si Google Translate dhe DeepL janë bërë mjete të zakonshme në përkthimin profesional dhe personal. Një studim i Koehn (2020) tregon se përdorimi i këtyre mjeteve ka përmirësuar ndjeshëm shpejtësinë dhe efektivitetin e përkthimeve, por shpesh në kurriz të saktësisë dhe nuancave kulturore. Për shembull, përkthimet automatike mund të dështojnë në ruajtjen e tonit ose stilit të tekstit origjinal, duke sfiduar konceptin klasik të ekuivalencës dhe besnikërisë.

Shembull:

Teksti origjinal: Ai e tha këtë me gjysmë zëri.

Google Translate: He said this in a half voice.

DeepL: He said this in a low voice.

Përkthimi realizohet menjëherë dhe kuptimi bazë transmetohet, por shprehja “*me gjysmë zëri*” nuk i referohet vetëm volumit të zërit, por gjithashtu nënkupton hezitim, frikë, pasiguri.

Ndaj vërejmë, se në përkthimin automatik në anglisht “*in a low voice*” përshkruhet kryesisht volumi i zërit dhe nuk transmetohet domosdoshmërisht gjendja psikologjike e folësit.

Pra, ky shembull tregon, se ndonëse përkthimi automatik është i shpejtë dhe efikas, ai redukton shprehje të pasura shqipe në përshkrime teknike në anglisht, duke humbur dimensionin emocional dhe komunikativ.

Rasti 2: Integrimi i AI në industrinë e përkthimit letrar

Në botën e përkthimit letrar, përkthyesit po përdorin sisteme IA si mjet ndihmës për të prodhuar drafte fillestare të teksteve, të cilat më pas redaktohen nga specialistët. Një analizë nga Shlesinger (2021) tregon se kjo qasje përfaqëson një shembull të qartë të paradigmës hibride, ku përkthyesi vepron si një redaktor

kritik që ruan dimensionin estetik dhe kulturor të veprës. Ky model transformon rolin e përkthyesit nga një riprodhues i tekstit në një redaktor, duke sfiduar qasjet tradicionale në teori.

Rasti 3: Sfida e etikës në përkthimin automatik

Një nga rastet më domethënëse është përdorimi i përkthimit automatik në fusha me ndjeshmëri të lartë si drejtësia, mjekësia dhe diplomacia. Shlesinger (2021) dhe Knight (2020) argumentojnë se mungesa e transparencës dhe saktësisë në këto raste mund të ketë pasoja serioze ligjore dhe etike. Për shembull, një gabim në përkthimin e një dokumenti ligjor mund të ketë ndikime të mëdha juridike, duke theksuar nevojën për kontrole të rrepta dhe bashkëpunim njeri-makinë.

Shembull:

Në vitin 2006, kompania kanadeze Rogers Communications lidhi një kontratë me Bell Aliant për përdorimin e shtyllave të transmetimit. Kontrata ishte anglisht-frëngjisht dhe juridikisht e detyrueshme në të dyja gjuhët.

Një fjali në frëngjisht lejohej të interpretohej si *“kontrata mund të zgjidhej në çdo kohë, me njoftim njëvjeçar”*, ndërsa versionin në anglisht sugjeronte se *“zgjidhja ishte e mundur vetëm në fund të një periudhe pesëvjeçare”*.

Ky dallim erdhi nga formulimi i paqartë dhe përkthimi jo-ekuivalent juridikisht i një klauzole kohore. Pasojat ligjore që u shkaktuan nga gabimi apo paqartësia në përkthimin e dokumentit ligjor:

- ◆ Rogers të mbështetej në versionin frëngjisht për ta zgjidhur kontratën më herët;
- ◆ Çështja përfundoi në gjykatë dhe më pas para CRTC (Canadian Radio-television and Telecommunications Commission) (CRTC, 2006);
- ◆ Vendimi i dha të drejtë Rogers-it;
- ◆ Bell Aliant humbi rreth 2.13 milionë dollarë kanadezë.

Ky rast demonstroi se gabimet ose paqartësitë në përkthimin e dokumenteve ligjore shumëgjuhëshe nuk janë thjesht çështje gjuhësore, por rrezik serioz juridik dhe ekonomik, i aftë të ndikojë drejtpërdrejt në vlefshmërinë dhe zbatimin e marrëveshjeve kontraktuale.

Përkthimi ligjor nuk toleron ambiguitet semantik. Edhe një ndryshim i vetëm në modalitet mund të ndikojë në vlefshmërinë e një akti juridik dhe prodhojë pasoja serioze ligjore dhe financiare.

Këto studime rasti konfirmojnë se inteligjenca artificiale po transformon përkthimin në një proces hibrid dhe se teoritë klasike duhet të riformulohen për t’iu përshtatur këtij realiteti të ri teknologjik.

7. Përfundime

Ky studim ka hulumtuar ndikimin e inteligjencës artificiale në ridimensionimin e teorieve të përkthimit, duke treguar se teknologjia nuk është thjesht një mjet ndihmës, por një faktor që transformon vetë konceptin e përkthimit. Nga analiza e teorieve klasike deri tek praktikatat bashkëkohore, rezultoi se IA ka krijuar një nevojë urgjente për rishikim të parimeve themelore të përkthimit, si ekuivalenca, besnikëria dhe funksionaliteti.

Paradigma hibride, ku përkthimi automatik dhe ndërhyrja njerëzore bashkëpunojnë në një proces integruar, paraqet një model të ri që reflekton realitetin e epokës digjitale. Ky model kërkon një ripërcaktim të rolit të përkthyesit, jo vetëm si një riprodhues i tekstit, por si një redaktor, një ndërmjetës kulturor dhe një menaxher i ndërveprimit me teknologjinë.

Nga ana etike dhe profesionale, integrimi i IA-së kërkon një qasje kritike dhe të përgjegjshme, duke përfshirë transparencën, respektimin e të drejtave të autorit dhe mbrojtjen e të dhënave, si dhe zhvillimin e kompetencave të reja për profesionistët e përkthimit.

Në të ardhmen, teoria e përkthimit duhet të kalojë drejt një kuptimi më fleksibël dhe dinamik, ku inteligjenca artificiale të shihet jo si një rrezik për përkthyesin, por si një partner strategjik që e pasuron procesin përkthimor. Përmes një dialogu të vazhdueshëm mes akademikëve, praktikës profesionale dhe teknologjisë, është e mundur të krijohet një model i qëndrueshëm për përkthimin në shekullin XXI — një model që ruan vlerën njerëzore dhe kreativitetin, përballë potencialit të pafund të algoritmeve.

BIBLIOGRAFIA

- BROWN, T., MANN, B., RYDER, N., SUBBIAH, M., KAPLAN, J., DHARIWAL, P. & AMODEI, D. (2020). *Language models are few-shot learners*.
- CAO, D. (2007). *Translating Law*. Multilingual Matters.
- Canadian Radio-television and Telecommunications Commission (CRTC), Decision 2006-45
- CATFORD, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. London: Oxford University Press.
- GARCÍA, I. (2015). Translation and localisation in the age of intelligent machines. *The Journal of Specialised Translation*, (24), 92–109.
- JAKOBSON, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. BROWER (Ed.), *On translation* (pp. 232–239). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- KNIGHT, W. (2020). The ethics of machine translation. *Communications of the ACM*, 63(6), 32–35.
- KOEHN, P. (2020). *Neural machine translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIDA, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Leiden: Brill.
- O'BRIEN, S. (2012). Translation as a process of adaptation and collaboration. In A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, & Y. GAMBIER (Eds.), *Translation as a profession* (pp. 15–28). Amsterdam: John Benjamins.
- O'HAGAN, M. (2016). *Translation and localisation in the age of intelligent machines*. Routledge.
- SHLESINGER, M. (2021). Translating in the era of machine translation: Challenges and perspectives. *Meta: Journal des traducteurs*, 66(2), 205–222.
- VERMEER, H. J. (1989). Skopos and commission in translational action. In A. Chesterman (Ed.), *Readings in translation theory* (pp. 173–187). Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

RRETH PERFEKTIT DHE FORMIMIT TË TIJ NË GJUHËN LATINE

Prof. Asoc. Dr. Elda Resmja Molla

Departamenti i Gjuhës Italiane

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës

E-mail: elda.resnja@unitir.edu.al

PËRMBLEDHJE

Gjuhët indoevropiane, pavarësisht nga ndryshimet si rrjedhojë e evolucionit ndër shekuj, ruajnë shumë tipare të përbashkëta në strukturat e tyre gramatikore. Gjuha latine njihet si një gjuhë e tipit sintetik-analitik ku në sistemin foljor ka vepruar fuqishëm prirja për të shprehur kuptime gramatikore të reja, falë ruajtjes apo aftësisë shprehëse të formave gramatikore. Kjo ka bërë që të ruhet e të zhvillohet një larmi formash gramatikore.

Folja në gjuhën latine si pjesë e ndryshueshme e ligjëratës ka kategorinë gramatikore të kohës. *Perfectum* është një nga gjashtë kohët e foljes dhe bën pjesë në sistemin e kohëve të perfectum-it, thënë ndryshe, kohë që shprehin një veprim të përfunduar. Është një nga format e trashëguara nga një fazë e hershme indoevropiane dhe njihet ndryshe dhe si perfekt i sintetik.

Punimi synon të bëjë një përmbledhje të temave të perfektit latin, mënyrës së formimit të tyre, në formën veprorë. Për t'i konkretizuar, do të merren foljet më të përdorura në gjuhën latine, qofshin ato të rregullta apo të parregullta.

Fjalët çelës: eptim, paradigmë, perfekt sintetik, sistem foljor.

ABSTRACT

Indo-European Languages, despite the differences that have emerged through centuries of evolution, preserve many common features in their grammatical structures. Latin is known as a synthetic-analytical language in which the tendency to express new grammatical meanings has remained strong, thanks to preservation and expressive capacity of its grammatical forms. As a result, a rich diversity of grammatical forms has been both preserved and further developed. The verb in Latin is a variable part of speech and possesses the grammatical category of tense. *Perfectum* is one of the six Latin verb tenses included in the *perfectum* tense system. It is also an inherited form from an early Indo-European stage, known as synthetic perfect. This paper aims to summarize the different forms of Latin perfect and their formation in the passive voice. In order to achieve this, both regular and irregular verbs have been analyzed.

Key words: inflection, paradigm, synthetic perfect, verbal system.

Latinishtja¹ bën pjesë në familjen e gjuhëve indoevropiane dhe njihet si gjuha nga e cila lindën gjuhët romane (ose neolatine), te të cilat vërehet prania e theksuar e elementit latin, jo vetëm në leksik, por dhe në struktura gramatikore. Nga studiuesit është pranuar se në lindjen dhe zhvillimin e gjuhëve si italishtja, spanjishtja, portugalishtja, frëngjishtja², ka ndikuar pikërisht latinishtja e folur (*sermo vulgaris*). Kjo ishte gjuha që flitej nga populli në jetën e përditshme dhe ishte e hapur ndaj ndryshimeve.

Latinishtja si gjuhë indoevropiane ka trashëguar prej saj disa tipare, por nga ana tjetër ka sjellë risi të dukshme. Ndryshimit të strukturës gramatikore të gjuhëve nuk i ka shpëtuar as latinishtja, e cila njihet si një gjuhë e tipit sintetik-analitik, ku në sistemin foljor ka vepruar fuqishëm prirja për të shprehur kuptime gramatikore të reja, falë ruajtjes apo aftësisë shprehëse të formave gramatikore. Kjo ka bërë që të ruhet e të zhvillohet një larmi formash gramatikore.

Në qendër të punimit do të jetë *perfekti aktiv*, si një nga format e trashëguara nga një fazë e hershme indoevropiane dhe njihet ndryshe dhe si *perfekti sintetik*³. Nuk kemi të bëjmë me një ndërtim perifrastik, siç e gjejmë në gjuhët e sotme romane apo gjermanike, të formuar nga pjesorja e foljes që zgjedhohet dhe nga format kohore përgjegjëse të foljes ndihmëse *kam*. Siç dëshmon Meillet⁴ tipi vepror *habeo dictum*⁵ “shfaqet shumë vonë, në epokën kur janë formuar gjuhët romane.

Megjithatë, duhet përmendur fakti se latinishtja klasike shfrytëzonte një ndërtim perifrastik të përbërë nga folja *habeo* dhe *participium perfectum* të foljes. Kjo ndodh te disa folje.

perspectum habeo, njoh mirë
statutum habeo, jam i vendosur
persuasum habeo, jam i bindur.

Në sistemin foljor të latinishtes flitet për sistemin e së tashmes (ose *infectum*), ku bëjnë bëjnë pjesë: *praesens* (e tashmja), *imperfectum*, (e pakryera) *futurum* (e ardhmja).

Sistemi tjetër është ai së kryerës (ose *perfctum*), ku futen: *perfectum* (e kryera

1 Latinishtja në shekujt IV-III p.e.s ishte dialekt dhe flitej në qendër të gadishullit Apenin. Të mos harrojmë se ekzistonin dhe dialekte të tjera. Përmendim dialektin e etruskëve, të oskëve, umbrëve si dhe greqishten (e përhapur në Magna Graecia, krahina të Italisë së Jugut ku grekët kishin ngritur koloni).

2 Të përmendim këtu dhe faktin se latinishtja vulgare ka çuar dhe në lindjen e dy gjuhëve romane lindore; dalmatishtja, tanimë e zhdukur dhe rumanishtja.

3 Tipi i lashtë i perfektit i.e nuk është ruajtur gjatë zhvillimit historik të gjuhëve indoevropiane, sepse pjesërisht kuptimi i tij është dobësuar dhe reduktuar në atë të kohës së tashme si te *memini* “më kujtohet” e latinishtes ose është reduktuar në kuptimin e preteritit si te *cecini* “këndova”. *Esquisse d’une histoire de la langue latine*, Paris, [Meillet, A. 1931:141]

4 Meillet, vep.cit. f.142

5 *portavit* > *habet portatum* Perfekti sintetik i lat. klasike plotësohet me perfektin analitik sipas skemës *habere* + PPP Rosam portavit. Rosam portatam habet.

dhe e kryera e thjeshtë), *plusquamperfectum* (mëse e kryera, e cila mbulon dhe të kryerën e tejshkuar) dhe *futurum secundum* (e ardhmja e përparme) Emërtohet një veprim i përfunduar.⁶

Tema e perfektit është njëra nga temat kryesore të sistemit foljor. Për t'u njohur me një folje, duhet të njohim tri temat themelore të saj, të cilat na çojnë te temat e tjera. Ky informacion jepet gjithmonë me anë të paradigmes, e cila përmban një informacion të rëndësishëm për çdo folje:

- Veta I dhe II njëjës e së tashmes së dëftores. Nëpërmjet këtyre përftohet tema e prezentit.

Nga kjo temë do të rrjedhin të gjitha kohët e *infectum*-it.

- Veta I njëjës e perfektit të dëftores. Nëpërmjet kësaj zbulojmë temën e perfektit. Nga kjo temë rrjedhin të gjitha kohët e *perfectum*-it.
- Supini me **-um** na siguron temën për disa nga format e pashtjelluara të foljes.
- Paskajorja e së tashmes. Kjo na siguron temën e së tashmes dhe sqaron njëkohësisht se në cilin zgjedhim bën pjesë folja.

Po japim disa shembuj.

v.I	v. II	perfekti	supini	infinitivi	tema tashm	tema perfekt	tema supin	zgjedhimi
<i>narro</i>	<i>narras</i>	<i>narravi</i>	<i>narratum</i>	<i>narrare</i>	<i>narr-</i>	<i>narrav-</i>	<i>narrat-</i>	<i>I</i>
<i>deleo</i>	<i>deles</i>	<i>delevi</i>	<i>deletum</i>	<i>delēre</i>	<i>del-</i>	<i>delev-</i>	<i>delet-</i>	<i>II</i>
<i>cano</i>	<i>canis</i>	<i>cecini</i>	<i>cantum</i>	<i>canēre</i>	<i>can-</i>	<i>cecini-</i>	<i>cant -</i>	<i>III</i>
<i>finio</i>	<i>finis</i>	<i>finivi</i>	<i>finitum</i>	<i>finire</i>	<i>fin-</i>	<i>finiv-</i>	<i>finit-</i>	<i>IV</i>

Për të gjitha foljet tema e perfektit gjendet duke hequr mbaresën **-i** të vetës së parë. Kjo temë është pjesë e paradigmes dhe jepet në çdo fjalor.

Tema e perfektit na paraqitet me ndryshime të dukshme, krahasuar me temën e prezentit. Po japim rastet më të zakonshme.

Tema e ngjashme me atë të prezentit

Më e përhapur është te foljet e zgjedhimit të tretë.

Paradigma	zgjedhimi	tema e prez.	tema e perf.
-----------	-----------	--------------	--------------

6 Termat janë në latinisht: *infectum* nga *in* – privues, *perfectum* “që ka përfunduar). Këto terma janë përdorur dhe nga Varroni, gramatikani i parë i gjuhës latine.

<i>prandĕo, es, prandi,</i>	II	<i>prānd-</i>	<i>prānd-</i>
<i>pransum, prandĕre</i>	III	<i>bīb-</i>	<i>bīb-</i>
<i>bĭbo, is, bĭbi, bĭbĕre</i>	III	<i>accēnd-</i>	<i>accēnd-</i>
<i>accendo, is, accendi,</i>			
<i>accensum, accendĕre</i>			

Tema e perfektit me shkallë të ndryshme apofonike

Tema e perfektit në shumicën e rsateve ndryshon nga ajo e prezentit vetëm nga natyra e rrokjes së rrënjës (apofonia kuantitative). Ka raste ku vërehet ndryshim me anë të apofonisë kuantitative dhe kualitative njëkohësisht.

Paradigma	zgjedhimi	tema e prez.	tema e perf.
<i>vĭdeo, es, vĭdi, visum, ěre</i>	II	<i>vĭd-</i>	<i>vĭd-</i>
<i>vĕnio, is, vĕni, ventum, ire</i>	IV	<i>vĕn-</i>	<i>vĕn-</i>
<i>fĕcio, is, fĕci, factum, ěre</i>	III	<i>fĕc-</i>	<i>fĕc-</i>
<i>frāngo, is, frĕgi, fractum, ěre</i>	III	<i>frāng-</i>	<i>frĕg-i</i>

Tema me dyfishim

Tema e prezentit, shpesh me shkallë të ndryshme apofonike, paraprihet nga një rrokje e formuar nga bashkëtingëllorja në fillim të foljes e **-ĕ** ose nga zanorja e rrënjës.

Paradigma	zgjedhimi	tema e prez.	tema e perf.
<i>do, das, dĕdi, datum, are</i>	I	<i>d-</i>	<i>dĕd-</i>
<i>cado, is, cecĭdi, ěre, tango,</i>	III	<i>cad-</i>	<i>cĕcĭd-</i>
<i>tetĭgi, tactum, ěre, mordeo,</i>	III	<i>tang-</i>	<i>tĕtĭg-</i>
<i>es, momordi, morsum, ěre</i>	II	<i>mord-</i>	<i>momord-</i>

Tema me **-s** (perfekti sigmatik)

Bashkimi i **-s** me bashkëtingëlloren e fundit të temës sjell ndryshime fonetike. Foljet me këtë mënyrë formimi janë kryesisht folje të zgjedhimit III, por dhe të zgjedhimeve të tjera. Në këtë temë është ruajtur aoristi sigmatik indoevropian, i karakterizuar nga sufiksi **-s**⁷. Tema e perfektit ndryshon falë pranisë së **-s**, e cila

7 Të krahasohen: gr. *λυω, ἐλυσσα*: lat. *dūco, dūxi*: shq. *jam, qeshë; jap, dhashë*

kur takohet me bashkëtingëlloren e fundit, sjell ndryshime fonetike

(grykore + s = x):

rënia e dhëmbore: asimilimi etj.

Perfektin sigmatik e gjejmë te folje me temë në bashkëtingëllore hundore të ndërfutur, si *iungo, ingo, stringo* etj.

Paradigma	zgjedhimi	tema e prez	tema e perf.
<i>dico, is, dixi, dictum, ëre</i>	III	<i>dic-</i>	<i>dix-</i>
<i>mitto, is, misi, misum, ëre</i>	III	<i>mis-</i>	<i>mis-</i>
<i>sentio, sensi, sensum, ire</i>	IV	<i>sent-</i>	<i>sens-</i>
<i>iubeo, es, iussi, ëre</i>	II	<i>iub-</i>	<i>iuss-</i>
<i>suadeo, es, suasi, suasum, ëre</i>	II	<i>suad-</i>	<i>suas-</i>

Tema e perfektit me **-u**

Është tema e foljeve të zgjedhimit të dytë, por nuk mungojnë dhe folje të zgjedhimeve të tjera. Kjo u paraprihet nga një zanore e shkurtër.

Paradigma	zgjedhimi	tema e prez.	tema e perf.
<i>veto, as, vetui, vetitum, are</i>	I	<i>vet-</i>	<i>vetu-</i>
<i>doceo, es, docui, doctum, ëre</i>	II	<i>doc-</i>	<i>docu-</i>
<i>aperio, is, aperui, apertum, ire</i>	IV	<i>aper-</i>	<i>aperu-</i>
<i>studeo, es, studui, ëre</i>	II	<i>stud-</i>	<i>studu-</i>
<i>taceo, es, tacui, tacitum, ëre</i>	II	<i>tac-</i>	<i>tacu-</i>

Tema e perfektit në **-v**

Foljet me këtë temë perfektit janë kryesisht folje të zgjedhimit I dhe IV dhe kanë temën foljore me zanore të gjatë (**-ā, -ī**). Zanorja që paraprin **-v**, është e gjatë.

Paradigma	zgjedhimi	tema e prez.	tema e perf.
<i>neco, as, necavi, necatum, are</i>	I	<i>nec-</i>	<i>necav-</i>
<i>fleo, es, flevi, fletum, ěre</i>	II	<i>fl-</i>	<i>flev-</i>
<i>peto, is, petivi, petĭum, ěre</i>	III	<i>pet-</i>	<i>petiv-</i>
<i>scio, is, scivi, scitum, ire</i>	IV	<i>sc-</i>	<i>sciv-</i>
<i>audio, is, audivi, auditum, ire</i>	IV	<i>aud-</i>	<i>audiv-</i>

Tema me rrĕnjĕ tĕ ndryshme

Nĕ disa raste tema e prezentit dhe e perfektit burojnĕ nga rrĕnjĕ krejt tĕ ndryshme.

Paradigma	zgjedhimi	tema e prez.	tema e perf.
<i>sum, es, fui, esse</i>	atematike	<i>es-/s</i>	<i>fū-</i>
<i>fero, fers, tuli, latum, ferre</i>	atematike	<i>fer-</i>	<i>tul-</i>

Pas gjithĕ kĕtyre shembujve dhe tabelave, natyrshĕm lind pyetja. Pse gjithĕ kjo shumĕllojshmĕri temash te perfekti? Kjo dukuri shpjegohet me faktin se te kjo kohĕ janĕ shkrirĕ dy kohĕ indoevropiane. Kĕto janĕ lehtĕsisht tĕ dallueshme nĕ greqishten e vjetĕr. Bĕhet fjalĕ pikĕrisht pĕr **aoristin** dhe **perfektin** dhe secila kishte temĕ foljore tĕ dallueshme nga ajo e prezentit. Shkak mund tĕ ishte prania e morfemave tĕ veĕanta dhe shkallĕ tĕ ndryshme apofonike.

Nĕ gjuhĕn latine, siĕ ĕshtĕ pranuar nga studiuesit, janĕ shkrirĕ format e hershme tĕ aoristit dhe tĕ perfektit.

Tĕ krahasojmĕ:

lat. *scripsi* perf. i *scribo* “shkruaj” greq. *ĕγραφω* aorist i *γραφω* “shkruaj”. dhe perfekti i fortĕ me dyfishim dhe ndĕrrim vokalik. (lat. *pepŭli pef.* i foljes *pello* “dĕboj”, greq. *λĕλοιπα* perf. i *λĕπω* “lĕ”).

Perfektin nĕ *-ui, -vi* janĕ formime tipike latine te foljet me temĕ nĕ zanore.

Perfektin mbetet njĕ nga kohĕt mĕ tĕ pĕrdorura nĕ fjalinĕ latine, si nĕ fjalitĕ kryesore, ashtu dhe nĕ ato tĕ nĕnrenditura. Nĕ sajĕ tĕ funksioneve qĕ ka, dallojmĕ:

Perfektin i sĕ tashmes ose ai logjik, i cili tregon njĕ veprim tĕ kryer nĕ tĕ shkuarĕn e afĕrt. Nĕ shqipe vjen me tĕ kryerĕn.

*Ad majora nos natura **confirmavit**.*

Natyrë na ka krijuar për gjëra të mëdha.

Perfekti historik i cili shpreh para së gjithash aspektin absolut në të shkruarën. Në këtë rast përkon me të kryerën e thjeshtë të shqipes.

*Caesar proelium **commisit**.*

Cezari nisi betejën.

Ndonjëherë mund të shprehë veprim në të shkruarën, pa asnjë lidhje me të tashmen. Në këtë rast në shqipe vjen me të pakryerën.

*Ut supra **dixi**....*

Siç po thoja më parë...

Perfekti mund të shprehë dhe një veprim të përfunduar, pasojat e të cilit janë të qarta dhe në të tashmen. Në këtë rast flasim për perfektin logjik dhe vjen në shqipe me të tashmen ose me të kryerën.

*Qualis Verris adulescentia fuerit, **meministis**.*

Ju e dini mirë se si ka qenë adoleshenca e Verrit.

Interesant mbetet dhe perfekti i përdorur në sentenca apo proverba. Në përgjithësi vjen në shqipe me të tashmen.

*Nihil sine magno vita labore **dedit** mortalibus.*

Jeta nuk u jep njerëzve asgjë pa mund.

Punimi kishte si qëllim të na njihje me perfektin sintetik të latinishtes, si një nga format e trashëguara nga një fazë e hershme indoevropiane. Nisur nga karakteristikat, kategoritë dhe funksioni i vet në fjali, perfekti mbetet një rast i veçantë, që ngjall interes në fushën e gjuhësisë historike në studime të mëtejshme. Urojmë që punimi të jetë një ndihmë për sqarimin e disa dukurive gjuhësore në sistemin foljor të gjuhëve me burim nga latinishtja apo dhe në gjuhë të veçanta, siç është shqipja, ku ndikimi i latinishtes vërehet dukshëm.

BIBLIOGRAFIA

- DEMIRAJ, Sh. (1986). *Gramatikë historike e gjuhës shqipe*, 8 Nëntori, Tiranë.
- DEMIRAJ, Sh. (1988). *Gjuha shqipe dhe historia e saj*, 8 Nëntori, Tiranë.
- DOMI, M. (1997). *Aoristi dhe perfekti, përgjithësira mbi sistemin foljor indoevropian*, revista Perla, nr.4 , Tiranë.
- EMBICK, D. *Features, syntax and categories in the latin perfect*, <https://www.ling.upenn.edu>
- Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, (1995). *Gramatika e gjuhës shqipe I Morfology*, Tiranë.
- Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, (1997). *Gramatika e gjuhës shqipe II Syntax*, Tiranë.
- FLOCCINI, N. (1999). *Comprendere e tradurre*, Bompiani, Milano.
- WRIGHT, R. (1991). *Latin and the romance languages in the early Middle Ages*, përgatiti për botim, Routledge, Londër.
- SIVIERI, A, VIVIAN P. (1986). *Avviamento allo studio comparato delle lingue classiche*, D'Anna, Firenze.
- TANTUCCI, V. (1985). *Urbis et orbis lingua*, Bologna.
- TRAGLIA, A. (1950). *La flessione verbale latina*, SEI, Torino.

SUR LA TRADUCTION DES REALIA ET RÉGIONALISMES TERMINOLOGIQUES DANS LES DICTIONNAIRES ÉLECTRONIQUES BILINGUES

Assistant Professor Anna Markova

Department of Western Languages
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
E-mail: amarkova@uni-sofia.bg

ABSTRACT

The paper aims to explore the methods used to implement translation into a foreign language as proposed by bilingual electronic dictionaries, focusing on specialised vocabulary within a specific domain – namely, culturally or geographically marked terms referring to French restaurant establishments terms. Based on a corpus compiled from the analysis of online and printed sources, the English equivalents of 46 terminological realia and regionalisms (e.g. *croissanteire*, *friterie*, *galetterie*, *bouchon*, *estaminet*, *winstub* etc.) are examined across four online French-English dictionaries (*Larousse*, *Reverso*, *Linguee*, *WordReference*). Particular attention is paid to the lexicographic and translation processes enabled by the functionalities of the electronic medium. In light of theoretical work on the translation mechanisms applicable to this category of terms, the study seeks to determine how electronic lexicographic resources adhere to or diverge from established and widely referenced approaches and to identify the structural features that online lexicographic entries may adopt in this specific context.

Keywords: terminological realia and regionalisms – restaurant establishments - electronic dictionaries – translation – lexicographic article

RÉSUMÉ

La communication se propose d’explorer les modalités de mise en place de la traduction dans une langue étrangère, proposée par les dictionnaires électroniques bilingues dans le cas d’un lexique de spécialité d’un profil particulier, à savoir les termes d’établissements de restauration en français culturellement ou géographiquement marqués. À partir d’un corpus constitué par le dépouillement de sources en ligne et imprimées sont recherchés dans 4 dictionnaires en ligne Français-Anglais (*Larousse*, *Reverso*, *Linguee*, *WordReference*), les équivalents anglais de 46 realia et régionalismes terminologiques (*croissanteire*, *friterie*, *galetterie*, *bouchon*, *estaminet*, *winstub* etc.), avec une attention particulière sur les procédés lexicographiques et traductologiques

spécifiques mis en œuvre grâce aux fonctionnalités du support électronique. À la lumière des travaux théoriques sur les mécanismes de traduction de cette catégorie particulière de termes, il s'agit de voir en quoi les ouvrages lexicographiques en format électronique suivent ou se distinguent des démarches connues et référencées et quelle structure peut adopter l'article lexicographique en ligne dans ce cas concret.

Mots-clés: *realia* et régionalismes terminologiques – restauration – dictionnaires électroniques – traduction – article lexicographique

1. Le corpus et les objectifs

La présente étude qui s'intéresse à la traduction des *realias* et régionalismes terminologiques dans les dictionnaires bilingues en ligne, se fonde sur un micro-corpus de 46 lexèmes, isolé dans un corpus plus important de 121 dénominations terminologiques d'établissements de restauration, collecté à partir de sources en ligne (dictionnaires généralistes et spécialisés, dont *Wiktionnaire*, sites et blogs touristiques, sites commerciaux d'hôtellerie-restauration, sites de restaurants), ainsi que de sources lexicographiques imprimées. Le sous-ensemble analysé ici intègre des *realias* françaises (*bistrot*, *bouillon*, *brasserie*); des *realias* étrangères diffusées en français, avec parfois une francisation (*kébab*, *izakaya*, *McDo*¹) ou des *realias* que nous nommerons mixtes, comme *grec*² et sa variante familière produite par l'application du code verlan *kégré*; des termes dérivés de noms de spécialités françaises ou de pays francophones avec l'adjonction du suffixe *-erie*, particulièrement productif pour les dénominations de restaurants (cf. *moulerie*, *croissanterie*, *friterie*, *dibiterie*); des régionalismes³ français ou francophones, également porteurs d'une dimension culturelle (*estaminet*, *winstub*, *bouchon*⁴,

1 Forme apocopée familière de formation française qui réfère au restaurant de la chaîne américaine *McDonald's*.

2 Autre nom du *kébab* dans la région parisienne, dû aux restaurants grecs apparus à Paris et en Île-de-France dans les années 1980 proposant le sandwich oriental *döner kebab* dans sa variante grecque.

3 « Les régionalismes ou territorialismes terminologiques sont les mots ou les syntagmes d'un domaine spécialisé qui se présentent dans le français de la Suisse romande (helvétismes), le français régional de Wallonie (wallonismes, belgicismes) ou le français canadien (canadianismes) sous des variantes linguistiques distinctes de leur forme en français métropolitain ou hexagonal. » (Martinek 1985: 153-154). Nous y ajouterons les dénominations d'établissements de restauration propres à différentes régions françaises.

4 Selon Th. Zuili (2024), « ce vieux mot servait à désigner les rameaux de paille ou de foin suspendus à l'entrée des cabarets et petits restaurants, et faisait référence à l'emblème de Bacchus, le dieu romain du vin, souvent accroché aux portes des tavernes »: les visiteurs brossaient avec eux leurs chevaux avant de s'y restaurer. Le *bouchon* se distingue par sa « décoration pittoresque et chaleureuse: tables rapprochées, nappes à carreaux rouges et blancs, mobilier en bois, casseroles suspendues » et une « cuisine du terroir: quenelles, cochonnaille, tablier de sapeur, gâteau de foie de volaille, cervelle de canuts, tarte à la praline... », cf. <https://lesbouchonslyonnais.org/quest-ce-quun-bouchon-lyonnais/>.

*bodega/bodéga*⁵, les canadianismes *binerie*, *casse-croûte*, *grilladerie*, le belgicisme *friterie* ou l'helvétisme *pinte*⁶); des termes issus d'un enrichissement du signifié du terme de base *restaurant* à l'aide de sèmes additionnels et rattachés, eux aussi, au contexte français ou francophone (*guinguette*⁷, concept spécifique à la région parisienne et aux bords de Loire, particulièrement populaire après la fin du Second Empire, immortalisé par la peinture impressionniste et toujours vivant). Il convient de faire la remarque que certains des realias et régionalismes français ici ont connu des évolutions sémantiques dues aux transformations successives des référents désignés. C'est le cas d'*estaminet* qui est, aux 18e et 19e siècles, dans le Nord-Pas-de-Calais, en Picardie et en Belgique, «un café aux multiples facettes: commerce, lieu de réunion des sociétés locales, tribune politique, rendez-vous des fêtes populaires »⁸, connu pour la bière, le tabac, les jeux et réservé d'abord aux hommes. Actuellement, le terme désigne un restaurant servant les bières et la cuisine du Nord, à la décoration typique («de vieux ustensiles trouvés dans les brocantes, de vieux poêles à charbon, des jeux flamands, des feuilles de houblon, des meubles anciens, des photos locales anciennes ...»⁹). *Relais routier* recouvre un concept de restauration routière né en 1934 (avec une capacité de parking, une station-essence à proximité, reconnaissable au macaron rouge et bleu historique *Les Routiers*), aujourd'hui plutôt centré sur la cuisine familiale traditionnelle, un très bon rapport qualité/prix, une ambiance conviviale, dont profite une clientèle désormais très diversifiée de routiers professionnels, mais aussi de touristes et familles sur la route. Le *bistro(t)* français, inscrit au patrimoine immatériel français et candidat à une inscription à l'UNESCO pour « l'ambiance qu'on y trouve et ce qui s'y passe: le maintien du lien social, la notion de partage entre clients, les conversations de toutes sortes entre personnes de tous âges » et « un élément matériel [qui] garde toutefois toute sa place: le comptoir »¹⁰ a d'abord été un débit de boissons avant que les Auvergnats ne commencent à y proposer des charcuteries pour accompagner les vins. Aujourd'hui, c'est aussi un petit restaurant de quartier ou de village, avec une carte courte, une cuisine traditionnelle simple et une ambiance conviviale et intimiste. La *brasserie*, diffusée par les Alsaciens

5 Emprunt à l'espagnol (du latin *apothēca*, lui-même du grec *ἀποθήκη* *apothēkē* «dépôt, entrepôt») désignant un établissement de consommation de boissons alcoolisées en Espagne ou dans le Sud de la France, associé aussi par *Wiktionary* au contexte socio-culturel des férias dont les participants s'y retrouvent pour danser, échanger et boire.

6 «Région. Café, bistrot offrant des boissons alcoolisées mais aussi une restauration simple et bon marché; débit de boisson (éventuellement dans une auberge, un hôtel).», cf. *Base de données lexicographiques panfrancophone*.

7 « Café populaire où l'on consomme et où l'on danse, souvent en plein air. », cf. *Le Robert Dico en ligne*.

8 <https://www.archeologie-et-histoire-morestel.fr/quest-ce-quun-estaminet/>.

9 *Ibid.*

10 <https://www.lhotellerie-restauration.fr/actualite/les-bistrots-francais-classes-au-patrimoine-culturel-immateriel-francais#>.

à Paris au 19e siècle, est initialement un lieu de fabrication de bière, puis de consommation, et offre de nos jours un service continu prolongé avec un large choix de plats régionaux dans des cadres plus ou moins historiques et luxueux¹¹. Cette complexité au plan diachronique et synchronique, l'influence combinée de facteurs extralinguistiques d'origine diverse, la superposition d'éléments externes et locaux rend encore plus difficile le processus de traduction de ces unités déjà difficilement transposables dans une langue étrangère, puisque, comme le fait remarquer J. Dancette (1998: 393) à propos du lexique franco-anglais de la distribution, «les réalités divergent grandement selon les pays» et c'est «un obstacle à la formalisation des relations d'équivalence, lié au découpage différent de la réalité d'une langue à l'autre».

Dans une approche de terminologie contrastive et de lexicographie bilingue, nos réflexions s'appuient sur la traduction en anglais¹² des termes *realia* et régionaux ainsi délimités au sein du vocabulaire de la restauration, dans l'objectif d'identifier, en premier lieu, les matrices traductologiques mises en œuvre par 4 sources électroniques (les bases de données lexicales et lexicographiques en ligne *Reverso*, *WordReference*, *Linguee Français-Anglais* dans leur volet *Dictionnaire bilingue* et la version électronique d'un dictionnaire classique, le *Larousse Français-Anglais*) et leur pertinence pour le transfert des aspects sémantiques ou du contexte d'usage spécifiques. En sachant que ces sources amalgament aujourd'hui les principaux instruments de travail du traducteur moderne spécifiés par Ph. Humbley (2010: 328): le dictionnaire, les nouvelles technologies, le corpus. Dans un deuxième temps, nous chercherons à voir comment les diverses fonctionnalités du support électronique impactent la structure de l'article lexicographique pour contribuer, elles aussi, au travail du traducteur dans le cas de cette catégorie particulière de termes..

2. De la traduction terminologique et de la traduction des *realia*

Pour L. Zhang et A. Christnoi-Bursuc (2022: 229-228), «le travail terminologique se fonde sur l'idée de déterminer les termes équivalents dans la langue cible», c'est-à-dire «les désignations dans différentes langues qui reflètent un seul et même concept». Ce processus suppose pour eux (*ibid.*, 232) «une intercompréhension extralinguistique et linguistique sans faille»:

- 11 « À l'origine, les brasseries proviennent de la multiplication des établissements parisiens qui répondent à une clientèle qui cherche à se restaurer rapidement pour leur travail au début du 20e siècle. Le temps fort de ces types de restaurants se situe aux alentours des années 20 au lendemain de la Première Guerre mondiale. C'est aussi pour cette raison que la brasserie parisienne est souvent représentée dans un décor art déco.», cf. <https://www.lapollo.fr/brasserie-a-la-francaise-une-histoire-particuliere.html>.
- 12 Ce qui explique l'exclusion des emprunts anglais du périmètre d'observation, sauf pour quelques cas isolés où il y a eu processus de francisation poussé aboutissant à une forme différente.

« extralinguistique, parce que l'équivalence conceptuelle est basée sur la catégorisation et la construction mentale des référents extérieurs; linguistique, parce que l'équivalence sémantique requiert la même démarche de matérialisation linguistique dans chaque langue». Z. Honova (2016: 170) rappelle, concernant «l'équivalence au sens terminologique», le constat des chercheurs relatif à «trois situations, à savoir l'équivalence complète (parfaite), l'équivalence partielle et l'équivalence nulle (absence d'équivalence)» et la distinction opérée par Pigeon entre «les termes qui ont un équivalent sémantique, ceux qui n'ont pas d'équivalent exact mais pour lesquels on peut trouver un équivalent fonctionnel et ceux qui sont carrément intraduisibles (1982: 277)».

Les *realia* sont définies par G. Körömi (2020: 1-2) comme «des éléments lexicaux qui désignent des référents culturo-spécifiques originaux, intrinsèques à un certain pays ou peuple » qui se démarquent par «leur connotation dépendant du contexte historico-temporel» et la «couleur locale et historique» (Bensala et Tijjini 2020: 40-41) qu'elles apportent aux textes qui les intègrent, étant extraits de la culture populaire. La question des *realia* intéresse essentiellement la traductologie et pour F. Plassard (2022: 1), «parler des *realia*, c'est, de prime abord, appréhender la traduction sur son versant culturel et aborder la dimension culturelle sous l'angle à la fois explicite et microtextuel du lexique, de tournures ou expressions véhiculant ce que R. Galisson qualifie de «charge culturelle». Si cette problématique s'associe surtout à la traduction littéraire, les *realia* terminologiques font également l'objet de transferts d'une langue à l'autre, comme le démontrent différentes études (cf. Bensala et Tijjini 2020, Farina 2011). Quel que soit le type de traduction, les chercheurs s'accordent sur la complexité de la tâche quand il s'agit de rendre ces notions dans une langue étrangère: parce qu'«il n'en existerait pas d'équivalent en langue cible» (Plassard 2022: 2) et que «certains faits culturels sont particulièrement propres à une culture et quasiment absents dans les autres cultures» (Bensala et Tijjini 2020: 40-41). G. Körömi (2020: 2) précise l'attitude que doivent adopter les traducteurs face à ces « notions ou objets inconnus au public cible» en parallèle de leurs connaissances linguistiques et culturelles: «examin[er] les conditions historico-politiques et socio-culturelles du texte source, [...] s'interrog[er] sur les connaissances culturelles et les conditions cognitives des lecteurs de la langue cible, tout en tenant compte du rôle que les *realia* jouent dans la fiction romanesque».

Deux grands types de stratégies ont pu être dégagés par la recherche en traductologie (basée principalement sur les traductions littéraires): «l'acclimatation/ la domestication (domestication chez Venuti)» et le «dépaysement/ la conservation (foreignisation chez Venuti)», selon la classification utilisée par G. Körömi (2020: 5). Le premier inclut des procédés comme la traduction de l'essentiel, l'ajout d'explication, la transformation complète, le rétrécissement du sens,

l'omission, la realia; dans le deuxième se retrouvent la transcription, le calque, la transposition, l'emprunt (cf. Körömi 2020: 6).

Nous découvrirons, à la lumière des principes exposés ci-dessus, les démarches appliquées par le dictionnaire électronique bilingue dans cette situation théorique de non-correspondance (non-isomorphie) terminologique entre deux langues (cf. Dancette (1998: 393)), puisque la composante culturelle spécifique, le facteur extralinguistique (ancrage dans la culture de la langue source), valables pour le corpus qui intéresse la présente étude, favoriserait a priori une hypothèse d'intraduisibilité du terme.

3. Les dictionnaires électroniques: avantages et défis

M. Zock et J. Carroll (2003: 7) observent que «la qualité d'un dictionnaire se mesure essentiellement par les informations qu'il contient et les moyens qu'il offre pour y accéder». Pour ce qui est des dictionnaires électroniques ou informatisés (versions électroniques d'ouvrages lexicographiques traditionnels), l'influence des dictionnaires classiques sur support papier sur la macro- et microstructure est soulignée par plusieurs auteurs (cf. Todirascu 2018, Verlinde, Selva et Binon 2005). Un enrichissement maximal de la description lexicographique, vu la liberté relative au volume d'informations, est recommandé par S. Verlinde, T. Selva et J. Binon (2005: 20). Ceci afin de répondre aussi à l'«exigence d'exhaustivité, renforcée par le besoin d'actualiser toujours plus vite le savoir», qui accompagne, pour Ch. Jacquet-Pfau (2004: 59-60), l'informatisation des dictionnaires et des encyclopédies. Les études mettent en évidence l'accès facilité et rapide aux informations recherchées grâce aux «fonctionnalités de recherche plein texte et paramétrables» (Verlinde, Selva et Binon 2005: 19), aux «fonctions avancées de recherche dans la macrostructure ou la microstructure du dictionnaire» (Todirascu 2018: 11), grâce aux «hyperliens, combinés à la recherche multicritère» (Zock et Carroll 2003: 8). On notera, finalement, avec A. Todirascu (2018: 1), que, «malgré la disponibilité des méthodes d'extraction automatique des informations à partir des corpus, la construction de ressources lexicales nécessite une intervention manuelle pour la sélection des candidats, pour la structuration des informations».

4. Les traductions proposées par les dictionnaires électroniques pour les termes culturellement ou géographiquement marqués

L'inventaire commenté des approches traductologiques recensées fait apparaître certains termes dans plus d'une rubrique. Aucune marque métalinguistique annonçant l'impossibilité de traduire le mot-vedette n'a été relevée, pratique pourtant observable dans la lexicographie bilingue traditionnelle (référence dans la préface, marques de sens «assimilable à», «correspondant à», guillemets pour entourer une entrée donnée comme traduisant, marque

«intraduisible», cf. Farina 2011 (470-471)). L'enregistrement des termes du corpus est inégal (cf. *gauffrerie* est dans la seule nomenclature de *Reverso*) et certains d'entre eux sont absents de la nomenclature des quatre dictionnaires (cf. *dibiterie*, *galetterie*, *moulerie*, *tarterie*, *kegré*, *hamburgerie*), mais pas de leurs pages, comme nous le verrons plus loin. Par ailleurs, la recherche doit parfois inclure l'hypéronyme ou l'ancrage régional du terme de restauration: ainsi, dans *Reverso*, seule la recherche de *bouillon*, accompagné de *restaurant*, aboutira à un exemple pertinent:

A l'époque, le *bouillon* était le *restaurant* où l'ouvrier côtoyait le bourgeois près de ses sous.

At the time, *bouillon* was a *restaurant* where labourers rubbed shoulders with the middle-class and their tight pockets.

La reprise d'une realia ou d'un régionalisme terminologique par la langue cible

Les realias et régionalismes suivants sont repris tels quels dans la partie anglaise du dictionnaire : *pâtisserie/ patisserie* dans le *Larousse Français-Anglais*, *Linguee*, *WordReference*; *brasserie* dans *Reverso*, *Linguee*; *estaminet* dans le *Larousse Français-Anglais*, *WordReference*, *Reverso*; *winstub* (restaurant typique alsacien au cadre rustique, populaire et aux prix abordables, spécialisé dans une gastronomie régionale) dans *Reverso*; *tarterie* dans des exemples et traductions en contexte extraits automatiquement dans *Reverso*. G. Körömi (2020: 5) explique la disposition prononcée des traducteurs à reproduire les realia avec leur «étrangeté» par «la mondialisation: la présence de l'interculturalité et de la transculturalité n'étant jamais aussi explicites dans la vie de l'humanité que de nos jours, l'on ressent le besoin impérieux d'élargir ses connaissances sur les cultures différentes de la sienne». Et pour A. Farina (2011: 476-477), les dictionnaires suivent cette tendance en traductologie afin de conserver la «connotation diatopique». Peut-on pour autant parler d'emprunts intégraux ayant acquis droit de cité dans la langue d'accueil? *Pâtisserie*, *brasserie* sont présents dans la nomenclature du *Collins*, du *Cambridge Dictionary* et du *Merriam-Webster*¹³ avec, souvent, une référence à la réalité française dans la définition ; ce qui n'est pas le cas pour *winstub*, *tarterie*, alors qu'*estaminet* est défini par le *Collins* et le *Merriam-Webster* comme un petit café, bar ou bistro, avec, dans le deuxième, la précision « esp a shabby one », c'est-à-dire miteux, minable, ce qui constitue un écart non négligeable par rapport au concept original ou actuel en français. De façon générale, le risque d'opacité qui accompagne cette démarche reste sensible.

13 Les versions en ligne de ces trois ouvrages lexicographiques ont été consultées pour les besoins de la présente étude.

La traduction par un terme local ou une périphrase définitoire dans la langue cible

Une première série peut être délimitée ici: *bastringue*¹⁴ → *dance-hall* dans *Reverso*, (*sleazy*) *dance hall* dans le *Larousse Français-Anglais*; *pâtisserie* → *cake shop* (UK) ou *store* (US) dans le *Larousse Français-Anglais*, *cake shop*, *bakery* (équivalent de *boulangerie*) dans *WordReference*; *tarterie* → *bakery* dans *Exemples et traductions en contexte* dans *Reverso*; *binerie* → *beanery* dans *Reverso*; *grilladerie* → *steakhouse/ steak house* dans *Exemples et traductions en contexte* dans *Reverso*, *Sources externes (non révisées)* dans *Linguee*; *McDo* → *McDonald's*, *Mickey D's*, *Maccy D's* dans *Exemples et traductions en contexte* dans *Reverso*. Les lexicographes ont procédé ici par assimilation à un concept bien connu des anglophones, mais l'aspect consommation ou la référence à la spécialité culinaire, les tartes françaises, s'estompent avec les deux premiers traduisants dans la liste. Nous avons des cas d'équivalence complète pour les canadianismes *binerie*¹⁵, *grilladerie* et l'apocope française *McDo* (y compris pour le registre familier avec les deux derniers traduisants), tous trois issus de la réalité anglo-saxonne.

Une deuxième série comprend les paires *brasserie* [café] *large café serving light meals* dans *Reverso*; *café-théâtre* → *small theatre where drinks and food are served* dans *Reverso*; *café-concert* → *café where music-hall performances are given* dans le *Larousse Français-Anglais*; *guinguette* → *open-air café or restaurant with dance floor* dans le *Larousse Français-Anglais*, *open-air dance hall/café*, *open-air dance hall/bar* dans *WordReference*; *beuglant* (familier, vieilli) → *sleazy night-club* dans le *Larousse Français-Anglais*; *estaminet* → *small café* dans *WordReference*, *estaminet* (littéraire), *seedy café ou bar* dans le *Larousse Français-Anglais*. Ces décompositions du concept en hypéronyme et sèmes spécifiques dans la langue étrangère, comme proposition de traduisant, transposent la notion avec plus de précision. Cette technique de traduction, que nous nommerons *par périphrase définitoire*, rappelle des techniques courantes dans les traductions littéraires, à savoir l'*explicitation*, l'*incrémentialisation* et la *note de bas de page*¹⁶, qui fonctionnent comme des apports du traducteur censés faciliter la compréhension d'une notion culturelle autre.

14 « Pop. cabaret où l'on danse », cf. *Dictionnaire de l'Académie française*.

15 Cf. « Par ext., péjor., fam. Petit restaurant qui offre une nourriture de qualité médiocre, à peu de frais ; gargote. », *Dictionnaire historique du français québécois* (qui fait remonter cette lexie aux bines, aux fèves/haricots au lard, plat vedette du menu à l'origine) et *beanery*, « a cheap, usually inferior, restaurant », selon le *Collins*.

16 La première précise la notion dans la langue cible et dans le texte, sans conserver le terme étranger de départ; la deuxième conserve ce dernier, en l'accompagnant d'une explication toujours dans le texte; la troisième situe l'explication hors du texte, cf. Plassard (2021: 7).

Les realia traduites par un calque

Le calque est également observable comme solution traductologique, mais il serait légitime de s'interroger si cette approche rend compte des aspects culturels spécifiques que porte en elle la realia. Ainsi, les exemples indiqués dans *Reverso* à l'entrée *café chantant*¹⁷ contiennent le calque *singing café* (lexie composée absente du *Collins*, du *Cambridge Dictionary* et du *Merriam-Webster*):

En Grande-Bretagne, au début du XIXe siècle, ces endroits avaient une licence pour la musique et la danse mais pas pour les performances théâtrales. En France, le café concert ou café chantant vivait la même situation.	In Britain in the earlier 19th century such places had a licence for music and dancing, but not for theatrical performance, and the French café concert or café chantant (literally, "singing café") was in a similar situation.
--	--

Ses premières œuvres sont des petites nouvelles retraçant His early works are short stories depicting street scenes

des scènes de rue ou d'ateliers, des chansons populaires et or workshops, folk songs and operettas for neighboring
des opérettes pour théâtre de quartier et *café chantant*.
theaters and *singing cafes*.

La recherche de *gaufrierie* dans *Reverso* donnera comme résultats *waffle shop* en entrée et *Waffle house*, dans la section *Exemples et traductions en contexte*, qui ressemble morphologiquement à un calque. Toutefois, les deux suggestions sont absentes de la nomenclature du *Collins*, du *Cambridge Dictionary* et du *Merriam-Webster*: *Waffle House* est le nom d'une chaîne de restauration rapide américaine emblématique, née dans les années 1950 et présente surtout dans le Sud et dans le Midwest, avec sa spécialité dans la carte du petit déjeuner, le gaufre¹⁸. Ce traduisant se situe à mi-chemin entre la marque commerciale et le régionalisme. *Wafer bakery* est la traduction contenue dans les exemples dans *Linguee*, mais *wafer* correspondrait plutôt à *gaufrette*.

La traduction par un mot composé sur le modèle *emprunt + mot local*

Reverso affiche comme traductions de *croissanterie* → *croissant shop* (UK); *croissant store* (US) et dans les exemples, *croissant bakery*:

17 Cf. *Encyclopædia Universalis*: «en France, le café-chantant ou café-concert, devancier du music-hall, prend son essor dans la seconde moitié du xixe siècle.»

18 Cf. *Wikipédia* et <https://www.wafflehouse.com/>.

Le Village Gaulois est à moins de 100 mètres de la résidence de vacances Goélia Le Rond Point des Pistes et de ses commerces (produits régionaux, pub, restauration rapide, pain et boulangerie, restaurant, superette).	Le Village Gaulois is less than 100 metres from the Goélia Le Rond Point des Pistes holiday complex and its shops (regional products, pub, fast food, bread and croissant bakery, restaurant and minimarket).
--	---

Kébab, au sens d'établissement de restauration servant des kébabs, est traduit par *kebab house*, *kebab restaurant* dans *WordReference*.

Les realia traduites par des realia ou régionalismes

Cette démarche s'inscrit dans le cadre du processus d'adaptation, qui, pour L. Malingret (2001: 791), au même titre que la traduction, «vise [...] à établir un acte de communication original (car créé dans – et pour – un système linguistique et culturel distinct) et suppose une interprétation». L'auteure analyse cette démarche dans les termes suivants (*ibid.*, 791-792):

Il est vrai que l'adaptation est avant tout une façon de traduire l'intraduisible (littéralement s'entend). [...] Devant la complexité d'un terme ou d'une expression dont la traduction littérale, quand elle est possible, orienterait erronément le lecteur, s'offrent au traducteur deux options fondamentales : adapter et donc rechercher une similitude d'effet, ou expliquer (par le biais des notes en bas de page ou au sein même du texte en procédant à des ajouts) et donc privilégier la lecture pragmatique du texte fictionnel.

On relèvera, par ailleurs, avec G. Körömi (2020: 5), que «le choix du traducteur dépend non seulement de son savoir-faire, de sa pratique de la traduction, de ses compétences culturelles, mais aussi de la relation des langues source et cible données: selon Klaudy¹⁹, lors de la traduction d'une langue moins répandue en une langue plus répandue l'on utilise plutôt les stratégies de la domestication, tandis que lors de la traduction en sens inverse l'on recourt de préférence au dépaysement».

Ce modèle débouche forcément sur des relations d'équivalence sémantique partielle entre le terme étranger et l'équivalent proposé pour ce dernier puisqu'il est difficile de mettre un signe d'égalité entre des concepts particuliers pour une culture et ceux pour une autre. On va miser sur les effets pragmatiques similaires (cf. *friterie* – *fish and chip shop* qui entraînent la perception d'un établissement de restauration rapide, en self-service, où les pommes de terre frites sont la spécialité) et à la reconnaissabilité du concept à un niveau plus générique; il s'ensuit des

19 *Cf. Klaudy Kinga: A nyelvi és a kulturális szimmetria hatása a fordításra. In: Gaál Zsuzsanna (édit.): Nyelvészeti, művészeti, hatalom. Írások Tóth Szergej tiszteletére. [Linguistique, art, pouvoir. Études en l'honneur de Szergej Tóth.] Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2015. 70–77.

pertes de sèmes spécifiques ou le rajout de sèmes inexistants. Si certaines paires répertoriées sous cette rubrique révèlent une proximité plus importante: *bistro(t)* → $\simeq$ *café*, $\simeq$ *pub* (UK), $\simeq$ *bar* (US) mais *chaise/table bistro(t)* *bistrot-style chair/table* dans le *Larousse Français-Anglais*; *relais routier* → *truck stop* (employé essentiellement aux États-Unis pour *WordReference*), *roadhouse*, *roadside restaurant*, *transport café* dans *Reverso*, *Linguee*, *WordReference*, d'autres relations terminologiques établies par les sources lexicographiques sont marquées par une incompatibilité plus prononcée ou par l'anachronisme: *friterie* → *chip shop* (GB), *hamburger stand* (US) + *fish and chip shop/store*, *chippy*²⁰ dans *Reverso*; *guinguette* → *tavern*, *roadhouse*, *open-air dance hall*, *open-air café*²¹ dans *Reverso*; *estaminet* → *tavern* dans *Reverso*, *saloon USA*²² dans *Linguee*.

Les apports de la fonctionnalité *Exemples et traductions en contexte*

Les échantillons de textes traduits (pas toujours assortis de leurs sources et révisés, cf. *Reverso* et *Linguee*) peuvent fournir des équivalents supplémentaires; ainsi, dans *Linguee* la reprise de *café-concert* en entrée est suivie, dans les exemples, d'une traduction par périphrase définitoire:

Doté d'une personnalité schizophrène, l'établissement présente tour à tour les visages de café-concert, salle de théâtre, cabaret, bar et galerie d'exposition. fr.enjoyourparis.com	Endowed with a schizophrenic personality, the establishment presents alternately the faces of café with live music, theater, cabaret, bar and gallery. en.enjoyourparis.com
---	--

La traduction ou la reprise peut être dissimulée dans les exemples illustrant le terme de base: *Reverso* traduit *casse-croûte* par *snack* en entrée, mais dans les exemples, on retrouvera aussi le traduisant *snack bar* pour ce concept québécois

- 20 Dans la rubrique '*friterie*' trouvé dans les traductions du dictionnaire *Anglais-Français*. Le terme *friterie*, pour un concept né en Belgique, décrit, dans ce pays, dans le nord de la France et au Québec, un établissement de restauration traditionnellement mobile et plus tard résidentiel aussi, proposant des frites et des «snacks» comme des boulettes, des fricadelles, des cervelas, cf. *Wikipédia*. Les équivalents suggérés par *Reverso* constituent, eux aussi, des termes anglo-saxons culturellement chargés (avec des spécialités différentes: poisson frit, hamburgers).
- 21 Concepts assez éloignés comme *tavern*, établissement offrant à boire, à manger et même un hébergement, auberge, qui est vieilli en anglais; *roadhouse*, restaurant ou bar en bordure de la route avec de la musique et parfois de jeux de hasard, concept restreint au territoire américain; ou des traductions descriptives qui rendent certains aspects seulement (*open-air dance hall/open-air café*: l'emplacement en plein air et les danses/la consommation).
- 22 Ce terme, désignant un bar ou un tripot dans le contexte du Far West américain de la seconde moitié du 19e siècle, est aujourd'hui associé à l'imagerie des westerns, ce qui le rend incompatible avec le terme français *estaminet* au plan diachronique et encore moins dans une perspective synchronique.

de petit restaurant à la cuisine simple et rapide consommée généralement au comptoir²³:

Il y a même un casse-croûte pour combler les petits creux.	There is even a snack bar for when you get the munchies.
--	--

Goguette n'apparaît dans son sens de cabaret dans lequel se produit une société chantante (la *goguette*) au 19e siècle que dans un des exemples fournis par *Reverso*:

Toujours en 1881, un recueil de chansons du goguettier Charles Vincent le mentionne au nombre des habitués de la <i>goguette</i> du Pot-au-Feu.	Also in 1881, a songbook of goguettier Charles Vincent mentioned him among the regulars of the <i>goguette</i> Pot-au-Feu.
---	--

À l'entrée *beuglant* adjectif dans *Reverso*, on trouvera l'exemple suivant qui donne une proposition de traduction du nom *beuglant* que le *Robert* définit comme «familier et vieux Café-concert de bas étage, à la fin du XIXe s.»: j'étais danseuse dans un *beuglant*. I was a dancer in a *cheap cabaret*.

M. Th. Cissé, A. M. Diagne, P. Muraille et M. Van Campenhoudt (2009: 6) estiment «qu'un dictionnaire de traduction doit avoir l'honnêteté de rendre compte de tous les usages, même s'il entend en privilégier certains » et qu'un traducteur ne devrait pas être «privé de la liberté de choisir en fonction de la situation d'énonciation entre le terme recommandé et la diversité des autres usages». Grâce à la fonctionnalité que nous venons de décrire, les dictionnaires électroniques parviennent à offrir une vue d'ensemble de solutions traductologiques en puisant dans le travail d'une pléiade de traducteurs.

Finalement, la traduction sera trouvable dans les exemples et traductions en contexte en l'absence d'article lexicographique formalisé: c'est le cas de *hamburgerie* devenu *hamburger bar* dans un seul exemple disponible sur *Linguee*:

Réhabilités en 1994, ils ont retrouvé de leur prestige, même si les «hamburgeries» et les voitures sont toujours un peu trop présentes. batobus.com	Rehabilitated in 1994, it has recovered its prestige even if hamburger bars and cars are a bit too visible. batobus.com
---	---

23 Cf. <https://vitrinelinguistique.oqlf.gouv.qc.ca/fiche-gdt/fiche/2298340/casse-croute>.

La recherche de *dibiterie* sur *Reverso* débouchera sur ce seul exemple de traduction en contexte qui transpose et explique cette realia sénégalaise:

Mais quand ce même chasseur de baguettes sénégalais s'exprime, en disant qu'il va à l' "essencerie" ou à la "dibiterie", cela devient plus intéressant. La touche africaine s'invite désormais dans la langue de Molière	But when that same Senegalese baguette-hunter is speaking, he might say he is going to the "essencerie" (petrol station) or "dibiterie" (restaurant serving meat), something more interesting is going on.
--	--

Comment analyser cette reprise ? Comme un exotisme ou xénisme sorti de la plume du traducteur ? En même temps, par le biais de l'extraction automatique, ce terme fait son apparition dans les pages d'une source lexicographique, ce qui peut aussi engendrer des interrogations sur son statut dans la langue cible.

La note explicative comme outil de traduction

Les notes explicatives sont rares pour les lexies étudiées ici: elles font partie du métalangage et se situent tantôt dans la partie anglaise, tantôt dans la partie française. Dans le contexte de la traduction littéraire, pour L. Malingret (2001: 792), les notes explicatives des traducteurs posent une « distance culturelle » vis-à-vis du récit. L'article lexicographique *bistro(t)* du *Larousse Français-Anglais* est suivi de la note suivante qui définit le double caractère du concept par plusieurs sèmes spécifiques:

BISTROT

This word can refer either to a small café or to a cosy restaurant, especially one frequented by regulars. The style bistrot refers to a style of furnishing inspired by the chairs, tables and zinc countertops typical of the traditional bistrot.

Le régionalisme *bouchon* est accompagné dans *WordReference* par deux notes explicatives (en français et en anglais) qui soulignent le périmètre géographique d'emploi:

Traductions supplémentaires

bouchon nm (restaurant lyonnais) (French) bouchon n

Note: A bouchon is a type of restaurant found in Lyon, France.

Je vais toujours manger dans un bouchon lorsque je vais à Lyon.

I always go and eat in a bouchon when I go to Lyon.

La recherche de *bouchon lyonnais* dans *WordReference* fera s'afficher une petite note dans la partie française et une traduction en anglais assortie de

l'explicitation de l'origine et de l'aspect culturel marqué:

Principales traductions		
Français		Anglais
bouchon lyonnais nm	(restaurant typique lyonnais)	traditional Lyon restaurant n

Un autre terme régional, *estaminet*, est suivi d'une note éclairant sur son aire d'emploi:

Principales traductions		
Français		Anglais
estaminet nm	(débit de boisson, café)	small café n

Note: Belgique et Nord de la France.

7. Les renvois à des sources externes

7.1. Les renvois à des articles de l'encyclopédie Wikipédia

Grâce à la fonctionnalité recherche hypertextuelle, les articles peuvent contenir un renvoi aux articles *Wikipédia* correspondants en anglais et en français, en l'absence d'une traduction proposée, comme cela se fait dans *Linguee* pour *izakaya*, type d'établissements de restauration très fréquenté, entre amis ou collègues, au Japon le soir, à la sortie des bureaux; pour *kafana*, terme d'origine serbe pour des établissements de consommation de boissons alcoolisées et de café avec de la musique live dans les pays slaves. Mais l'utilisateur sera renvoyé à l'article sur la ville bulgare de *Kavarna* en recherchant le terme *kavarna* (bar tchèque): en raison de l'homonymie et des mécanismes du traitement automatique.

7.2. Les renvois à des forums de discussion comme solution pour le traducteur

Dans *WordReference*, l'utilisateur se voit proposer l'accès à des forums de discussion sur le terme recherché (pour *bistro*, *brasserie*, *kébab*) et est explicitement convié à visiter, à adresser une demande de précision. Pour *grec*, l'acception de restaurant de kébabs est absente des quatre sources électroniques, mais la mention *aller au grec - forum Français Seulement dans WordReference* conduit à une discussion des internautes qui nous apprend qu'il s'agit bien

d'un restaurant de kébabs et que c'est en Ile-de-France seulement que l'on va dire *un grec* pour le sandwich en question. C'est dans le *Forum WordRef* en fin d'article que l'on trouvera une explication, dans une série de posts de 2013, sur la possibilité pour *bastringue* de signifier aussi un établissement de danses et de consommation:

Le sens original de *bastringue* au masculin était 'bal populaire'. Il s'est appliqué par extension à un établissement où on danse et boit et a vraisemblablement donné son nom à la danse québécoise. Le glissement vers le féminin est sûrement une faute de langage des anciens...

Dans *WordReference* toujours, l'acception de *bodega* comme terme de la restauration n'apparaît que dans le forum au bas de la page:

Jun 9, 2008

il s'agit d'un mot espagnol qui désigne une sorte de bar, plutôt populaire à l'origine, où les vins, que l'on sert au verre avec des "tapas", sont dans des tonneaux. Dans les bodegas, il y a généralement beaucoup de monde à l'heure de l'apéritif...

On voit ainsi que, dans les dictionnaires électroniques analysés, «la structure **hypertextuelle, définie comme la superposition d'un ensemble de données et d'un ensemble de connaissances**» qu'évoque J. Dancette (1998: 390), contribue à répondre au «**besoin souvent** exprimé, par les traducteurs notamment, d'accéder à tous les niveaux d'information et de voir traiter adéquatement à la fois des concepts et des termes (besoin de documentation et d'appariement des termes)» (*ibid.*, 388). Et l'accès se fait non seulement au savoir encyclopédique disponible en ligne (*Wikipédia* en l'occurrence), mais aussi à des savoirs non formalisés partagés spontanément dans des chats sur Internet par des usagers natifs de la langue, des enseignants et/ou des traducteurs dans le cadre de discussions professionnelles ou non professionnelles. Ces données apportent un éclairage de la notion recherchée et permettent la rédaction de notes explicatives ou le recours à des traductions plus analytiques par les traducteurs.

8. Conclusion

Les approches traductologiques appliquées par les dictionnaires électroniques concernant les termes étudiés consistent à *importer le terme et le concept* dans la langue cible, à *expliquer ces derniers* en traduisant par un mot composé, par une périphrase définitoire ou par un renvoi à des sources annexes (approche descriptive vis-à-vis de la notion véhiculée) ou à *assimiler le terme* à un terme, une realia connue, un régionalisme culturellement chargé ou une marque commerciale d'origine locale dans la langue cible. Si le fait d'importer ou d'expliquer dans la langue cible peut s'interpréter comme une solution devant l'intraduisibilité,

celui d'apparenter à des *realia* ou régionalismes terminologiques dans la langue cible consisterait à proposer un équivalent partiel et fonctionnel, en situation d'équivalence terminologique partielle entre les deux langues et avec des visées pragmatiques similaires pour le locuteur de la langue cible et pour celui de la langue source²⁴. L'équivalence complète pourrait être invoquée dans le cas des termes français désignant des *realias* anglo-saxonnes, des reprises de *realia* étrangères dans les deux langues, de périphrases définitoires exhaustives, de reprises du terme français. Un fonds très large est par ailleurs mobilisé dans la langue cible dont des régionalismes, des marques déposées et les traduisants se situent, dans le cadre du dictionnaire électronique, au niveau du mot et au niveau du texte avec les exemples et traductions en contexte.

La pluralité de fonctionnalités technologiques supplémentaires par rapport au dictionnaire imprimé classique (accès à des séries de traductions en contexte, notes explicatives, renvois à d'autres sources d'information sur les termes) conduit à la présence de davantage d'éléments nécessaires à la compréhension de ces lexèmes spécifiques par rapport à un ouvrage lexicographique traditionnel; qui plus est, ces fonctionnalités apportent les solutions quand l'article lexicographique ne renseigne pas ou est absent: un traduisant, des éléments éclairant la notion, des informations permettant au traducteur de rédiger des notes explicatives par exemple. Ces sources, vouées à s'enrichir pour fournir davantage de ressources au traducteur, offrent ainsi une lexicographie *inclusive* et *collaborative* et par conséquent, aussi, à la fois *formelle*, *formalisée* et *non formelle*, *non formalisée*. *WordReference* lance aux usagers l'invitation suivante : *Un oubli important ? Signalez une erreur ou suggérez une amélioration. Reverso* ne contient pas d'entrée *néobistrot*²⁵ ou *nomiya* (bistrot traditionnel japonais), mais fait suivre le résultat nul de la recherche de la mention *Add "néobistrot"/"nomiya" to the Collaborative Dictionary Help expand the dictionary by suggesting a new entry or definition. WordReference* affiche dans ce même cas de figure la mention : *Visitez le forum French-English. Aidez WordReference: Posez la question dans les forums*. Si ces pistes nouvelles par rapport à la lexicographie classique constituent un avantage intéressant, elles s'accompagnent néanmoins de certains défis comme les risques d'erreurs dues au traitement automatique ou aux choix individuels des traducteurs, d'écarts sémantiques, d'anachronismes, d'influence de facteurs sociolinguistiques (usages limités à des groupes particuliers de locuteurs), ce qui nécessiterait un regard critique et des décisions à prendre par le traducteur usager de ces sources.

24 Cf. «En cas d'équivalence partielle, Pigeon propose de chercher un équivalent fonctionnel ce qui signifie que « l'on traduit en utilisant un mot qui ne correspond pas rigoureusement au même concept juridique mais à un concept analogue » (1982: 280).» (Honova 2016 : 171).

25 Cf. «Établissement de restauration moderne qui revisite le concept traditionnel du bistrot, souvent avec une cuisine inventive et des produits de qualité.», <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/neobistrot>.

BIBLIOGRAPHIE

- BENSALAH, A. et TIJJINI, M. “La traduction des realia religieuses: quels procédés traductionnels ?” *Langues et Langage* volume 4, № 1 (2020): 37-54.
<https://revues.imist.ma/index.php/2L/article/view/31357>.
- CISSE, M. T., DIAGNE, A. M., MURAILLE, P. et Van CAMPENHOUDT, M. “Repenser le dictionnaire électronique multilingue dans un contexte d’aménagement linguistique”, in *L’idée de politique linguistique. Actes du colloque de la Société française de terminologie*, éd. Depecker, Loïc, Dubois, Violette (Paris, Société française de terminologie, 2009), 47-70.
- DANCETTE, J. “Le potentiel du dictionnaire spécialisé bilingue électronique : viser la discursivité ou la formalisation des relations sémantiques ?”, in *EURALEX Proceedings 1998*, https://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1998_2/Jeanne%20DANCETTE%20Le%20potentiel%20du%20dictionnaire%20specialise%20bilingue%20electronique%20viser%20la%20discursivite.pdf.
- Farina, A. “Les «Realia francophones » dans les dictionnaires: le modèle d’une traduction exotisante.” *Éla Études de linguistique appliquée* 4, n°164 (2011): 465-477. <https://doi.org/10.3917/ela.164.0465>.
- HONOVA, Z. “L’équivalence fonctionnelle – une stratégie pour la traduction juridique ?” *Études romanes de Brno* 37 (2) (2016): 163-176. <https://doi.org/10.5817/ERB2016-2-13>.
- HUMBLE, Ph. “Dictionnaires et traductologie: le paradoxe d’une lointaine proximité.” *Meta: Journal des traducteurs* 55, 2 (2010): 328-336.
https://www.researchgate.net/publication/276231804_Dictionnaires_et_traductologie_le_paradoxe_d%27une_lointaine_proximite.
- Jacquet-Pfau, Ch. “Dictionnaires et Encyclopédies du Français: la Version Electronique” in *EURALEX Proceedings 2004*.
https://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2004/005_2004_V1_Christine%20JACQUET_PFAU_College%20de%20France%20Dictionnaires%20et%20encyclopedies%20du%20francais.pdf.
- KÖRÖMI, G. “Quelques Remarques sur la Traduction des Realia dans la Version Française de La porte de MAGDA SZABO.” *Performa: Kultúratudományi és társadalomfilozófiai folyóirat* 12 (2020) : 1-15. <https://doi.org/10.24361/Performa.2020.12.10>.
- MALINGRET, L. “Les enjeux de l’adaptation en traduction” in *Écrire, traduire et représenter la fête*, éd. Real, E., Jiménez, D., Pujante, D. y Cortijo, A. (Universitat de València, 2001), 791-798. https://www.uv.es/~dpujante/PDF/CAP3/B/L_Malingret.pdf.
- MARTINEK, J., “Quelques remarques sur les régionalismes terminologiques dans les dictionnaires de spécialité.” *La banque des mots* 30, (1985): 153-159. <https://www.calameo.com/read/00090394758590d98d856?authid=3Jjbuqjwinlw>.
- PLASSARD, F. “Les realia au cœur du débat traductologique.” in *A propos des realia. Littérature, traduction et didactique des langues*, éd. M. Al-Zaum, S. Boustani, H. Medhat-Lecocq, F. Pejaska-Bouchereau (Editions des Archives contemporaines 2021), 1-13. <https://hal.science/hal-03849211/document>.
- TODIRASCU, A. “Dictionnaires électroniques: normes de representation.”, *Cahiers du plurilinguisme européen* 10 (2018). <https://doi.org/10.57086/cpe.1053>.
- VERLINDE, S., SELVA, T. et BINON, J. “Dictionnaires électroniques et environnement d’apprentissage du

lexique.” *Revue française de linguistique appliquée*, vol. X (2005) : 19-30. <https://doi.org/10.3917/rfla.102.30>.

ZHANG, L. et CRISTINOI, A. “L’intraduisibilité dans la traduction terminologique – un point de vue culturel.” *Traduction et Langues* 1, 21 (2022). <https://shs.hal.science/halshs-03966229/file/intraduisibilit%C3%A9-dans-la-traduction-terminologique-un-point-de-vue-culturel.pdf>.

ZOCK, M. et CARROLL, J. “Les dictionnaires électroniques.” *TAL*, volume 43, n° 2 (2003). https://www.academia.edu/80689929/Les_dictionnaires_%C3%A9lectroniques.

DICTIONNAIRES ET SITES LINGUISTIQUES

Le Robert en ligne, Le Trésor de la Langue française informatisé, Dictionnaire Larousse en ligne, Le Dictionnaire de l’Académie française en ligne, La langue française.com, La Vitrine linguistique, Le Petit Robert, Wiktionnaire, Wikipedia, Encyclopedia Universalis, Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, Dictionnaire historique du français québécois, Base de données lexicographiques panfrancophone, Reverso, Linguee, WordReference, Larousse Français-Anglais en ligne, Cambridge Dictionary en ligne, Collins en ligne, Merriam-Webster en ligne.

ARTICLES ET SITES WEB

THEO ZUILI, “Bouchons lyonnais: pourquoi les restaurants de Lyon s’appellent comme ça”, 2024, https://actu.fr/auvergne-rhone-alpes/lyon_69123/bouchons-lyonnais-pourquoi-les-restaurants-de-lyon-s-appellent-comme-ca_60585079.html.

“C’est quoi le bouchon lyonnais ?”, <https://lesbouchonslyonnais.org/quest-ce-quun-bouchon-lyonnais/>.

“Histoire du restaurant routier”, *Lapollo, Le magazine des professionnels du secteur CHR*, <https://www.lapollo.fr/histoire-du-restaurant-routier.html>.

“Brasserie : restaurant typique à la française”, <https://www.lapollo.fr/brasserie-a-la-francaise-une-histoire-particuliere.html>.

“Les Routiers La Chaîne des Relais Routiers”, <https://www.relais-routiers.com/index.asp>.

John Laurenson, “Relais Routiers: Is this the best dining bargain in France?”, <https://www.bbc.com/travel/article/20231116-relais-routiers-is-this-the-best-dining-bargain-in-france>, 20.11.2023.

SOLANGE BOUVIER, “Qu’est-ce qu’un estaminet ?”, <https://www.archeologie-et-histoire-morestel.fr/quest-ce-quun-estaminet/>.

<https://www.lhotellerie-restauration.fr/actualite/les-bistrots-francais-classes-au-patrimoine-culturel-immateriel-francais#>

ROSELYNE DOUILLET, “Les bistrots français classés au patrimoine culturel immatériel français”, *L’hôtellerie Restauration*, 21 octobre 2024, <https://www.lhotellerie-restauration.fr/actualite/les-bistrots-francais-classes-au-patrimoine-culturel-immateriel-francais#>.

MEGAN ARNAUD, “Ne plus confondre brasserie, bistrot et café !”, *Madame Figaro*, 15 septembre 2020, <https://madame.lefigaro.fr/cuisine/quelles-sont-les-differences-entre-brasserie-bistrot-et-cafe-160519-165104>.

“La grande histoire des estaminets”, <https://www.route-biere.com/flandres/la-grande-histoire-des-estaminets/>.

“L’appel de la guinguette !”, <https://www.grandpalais.fr/fr/magazine/lappel-de-la-guinguette>.

Waffle House, <https://www.wafflehouse.com/>.

SOURCES DU CORPUS

Dictionnaires en ligne, sites web institutionnels, publications et magazines en ligne, sites spécialisés tourisme, blogs touristiques, sites commerciaux, dictionnaires imprimés, manuel de français gastronomique

NDIKIMI I MEDIAVE DIGJITALE NË ASPEKTET
STILISTIKE TË KOMUNIKIMIT INSTITUCIONAL:
NJË STUDIM RASTI MBI KËSHILLIN
E LARTË TË PROKURORISË NË SHQIPËRI

Doktorante Eni Lasku

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës

E-mail: eni.lasku@unitir.edu.al

Prof.Dr. Daniela Tamo

Departamenti i Gjuhës Angleze

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës

E-mail: daniela.tamo@unitir.edu.al

PËRMBLEDHJE

Ky artikull shqyrton ndikimin e thellë që kanë mediat digjitale në aspektet stilistike të komunikimit institucional, përmes një studimi cilësor rasti mbi Këshillin e Lartë të Prokurorisë (KLP) në Shqipëri. Kërkimi krahason sistematikisht njoftimet tradicionale për shtyp të KLP-së me përmbajtjet përkatëse në rrjetet sociale (postimet në Facebook dhe Instagram) gjatë një periudhe tremujore (janar - mars 2025). Qëllimi kryesor është të analizohet mënyra se si ky institucion kyç i drejtësisë përshtat mënyrën e komunikimit për të balancuar strategjikisht autoritetin formal me qasjen ndaj publikut të gjerë.

Është përdorur metodologjia e studimit cilësor të rastit, e cila fokusohet në analizën krahasuese të përmbajtjes në tri dimensione kyçe: 1) përdorimi i gjuhës (toni, fjalori, gjatësia), 2) normat e komunikimit (koherenca, përshtatja me platformën), dhe 3) shpërndarja e mesazhit (përdorimi i shenjësve digjitalë si emoji dhe hashtag).

Gjetjet tregojnë një kontrast të qëndrueshëm stilistik ku njoftimet zyrtare ruajnë regjistër formal, ligjor e procedural për të garantuar besueshmëri dhe seriozitet profesional, me një volum mesatar prej mbi 2,500 fjalësh në muaj, ndërsa përmbajtjet në rrjete sociale përdorin një stil të thjeshtuar, të fokusuar në ndërveprim, rrallëherë më të gjatë se 50 fjalë, për të siguruar qartësi, akses dhe vizibilitet, por shpesh në dëm të detajit procedural.

Ky studim kontribuon në mënyrë empirike në literaturën mbi mediatizimin dhe stilistikën në komunikimin publik institucional, duke treguar sfidat dhe mundësitë me të cilat përballen institucionet si KLP-ja në ruajtjen e legjitimitetit dhe transparencës përmes një strategjie të komunikimit të kombinuar në sferën digjitale bashkëkohore.

Fjalët çelës: komunikim institucional, media digjitale, stilistikë, Shqipëri, sektor publik, Këshilli i Lartë i Prokurorisë.

ABSTRACT

This article examines the profound impact of digital media on the stylistic dimensions of institutional communication, through a qualitative case study of the High Prosecutorial Council (HPC) in Albania. The research systematically compares the HPC's traditional press releases with the corresponding social media content (Facebook and Instagram posts) over a three-month period (January–March 2025). Its main purpose is to analyze how this key justice institution adapts its communication style in order to strategically balance formal authority with broader public accessibility.

A qualitative case study methodology was employed, focusing on comparative content analysis across three key dimensions: (1) language use (tone, vocabulary, length), (2) communication norms (coherence, platform adaptation), and (3) message dissemination (use of digital markers such as emoji's and hashtags).

The findings reveal a consistent stylistic contrast. Official announcements maintain a formal, legal, and procedural register to ensure credibility and professional seriousness, with an average output of over 2,500 words per month. In contrast, social media content adopts a simplified, engagement-oriented style, rarely exceeding 50 words. This approach prioritizes clarity, accessibility, and visibility - often at the expense of procedural detail.

This study contributes empirically to the literature on mediatization and stylistics in institutional public communication, highlighting the challenges and opportunities faced by institutions like the HPC in maintaining legitimacy and transparency through combined communication strategies in the contemporary digital sphere.

Keywords: institutional communication, digital media, stylistics, Albania, public sector, High Prosecutorial Council.

1. HYRJE

Zhvillimi i shpejtë i mediave digjitale ka transformuar rrënjësisht peizazhin e komunikimit institucional në mbarë botën. Institucionet që më parë mbështeteshin pothuajse krejtësisht në forma tradicionale komunikimi, si njoftime për shtyp, fjalime dhe deklarata zyrtare, sot pritet të shpërndajnë informacion në platforma digjitale që mundësojnë menjëhershëmërinë, aksesin e shpejtë dhe ndërveprimin. Rrjetet sociale si Facebook dhe Instagram janë bërë mjete të pazëvendësueshme për të garantuar transparencën dhe për të ndërtuar besimin publik. Këto platforma e sfidojnë institucionin që mesazhet e tij t'i paraqesë në formate që janë jo vetëm informuese, por edhe tërheqëse dhe të arritshme për publikun e gjerë.

Në Shqipëri, Këshilli i Lartë i Prokurorisë (KLP) ka një rol qendror në sigurimin e pavarësisë, llogaridhënies dhe efikasitetit të sistemit të prokurorisë. Si pjesë e reformës në drejtësi, KLP-ja ka bërë përpjekje të mëdha për të komunikuar në mënyrë të hapur me publikun përmes kanaleve tradicionale dhe atyre digjitale. Praktikrat e saj të komunikimit ofrojnë një rast ideal për të analizuar mënyrën se

si institucionet balancojnë autoritetin formal me kërkesat stilistike të platformave digjitale.

Ky artikull analizon dallimet stilistike ndërmjet njoftimeve mujore të KLP-së (në formatin tradicional për shtyp) dhe përmbytjeve të saj në rrjete sociale, duke u fokusuar në periudhën janar – mars 2025. Gjatë këtij artikulli do të shtrohen pyetjet kërkimore: si përshtaten institucionet me formatet e ndryshme të komunikimit dhe cilat janë pasojat e këtyre ndryshimeve stilistike për besueshmërinë, qasjen dhe ndërveprimin publik. Përmes këtyre pyetjeve, artikulli kontribuon në kuptimin e mënyrave të reja të komunikimit institucional në epokën digjitale, me vëmendje të veçantë ndaj komunikimit institucional të organeve të drejtësisë në Shqipëri.

2. ANALIZË E LITERATURËS

2.1 Përshtatja stilistike në komunikimin institucional

Rritja e ndikimit të mediave digjitale ka ndryshuar në mënyrë thelbësore dinamikat e komunikimit institucional, duke detyruar organet publike të përshtatin praktikat e tyre stilistike për t'iu përgjigjur njëkohësisht dy kërkesave, asaj të autoritetit formal dhe asaj të aksesit publik. Ky ndryshim është veçanërisht i theksuar në institucionet e drejtësisë, si Këshilli i Lartë i Prokurorisë (KLP) në Shqipëri, të cilat duhet të ruajnë besueshmërinë formale duke komunikuar me publikun e gjerë në hapësirën digjitale. Literatura e deritanishme ofron disa korniza teorike dhe gjetje empirike të rëndësishme që ndihmojnë në shpjegimin e këtij transformimi stilistik. Teksa zhvillimi i qeverisjes përmes komunikimeve digjitale po përparon gjithnjë e më shumë, në vendet ballkanike, (UNDP, 2020), studimet për ndikimin stilistik të mediave digjitale në komunikimin zyrtar janë ende të kufizuara, sidomos në kontekstin shqiptar. Kjo punë kërkimore synon të mbushë pikërisht atë boshllëk, duke ofruar prova empirike mbi kontrastet stilistike midis formave formale dhe digjitale të komunikimit të KLP-së, duke dëshmuar një përshtatje të qartë të gjuhës institucionale ndaj logjikës së platformave të reja.

2.1.1 Kuadri teorik i ndryshimit stilistik

Teoria e Mediatizimit (Hjarvard, 2008) ofron një kuptim të gjerë në nivel shoqëror të këtij fenomeni, duke argumentuar se logjika e mediave, e karakterizuar nga shpejtësia e transmetimit, sintetizimi i mesazhit, ndërveprimi me publikun dhe fokusi te aspekti vizual, depërton gradualisht në mënyrën e funksionimit të institucioneve publike. Gjetjet e këtij studimi, të cilat tregojnë se postimet e KLP-së në rrjetet sociale janë më të shkurtra, përmbajnë elementë vizualë si emoji dhe hashtag, në kontrast me njoftimet e gjata dhe formale, përbëjnë një shfaqje konkrete të “logjikës mediatike” që po zëvendëson stilin tradicional burokratik.

Në të njëjtën linjë, stilistika si disiplinë thekson se zgjedhjet gjuhësore dhe stilistike (si përdorimi i fjalorit të thjeshtë apo i shenjësve digjitalë) janë zgjedhje strategjike që pasqyrojnë qëllime komunikative (Wales, 2011). Në kontekstin digjital, këto zgjedhje krijojnë një regjistër të veçantë, më pak burokratik, të përshtatur për masat e gjera.

Teoria e Kornizimit (Framing Theory – Entman, 1993) është gjithashtu thelbësore për të kuptuar mënyrën se si përmbajtja përpunohet ndryshe në kanale të ndryshme. Gjetjet në rastin e KLP-së tregojnë se ndërsa njoftimet për shtyp i kornizojnë ngjarjet brenda një diskursi ligjor-procedural (me citime nenesh dhe numra çështjesh), përmbajtjet në rrjetet sociale i paraqesin ato përmes një diskursi të përgjegjshmërisë dhe transparencës (p.sh. “miratuar”, “zgjedhur”, “përfunduar”). Ky riformulim strategjik ndikon drejtpërdrejt në mënyrën se si publiku e percepton institucionin.

Në nivel të audiencës, Teoria e Përdorimeve dhe Kënaqësive (Katz, Blumler & Gurevitch, 1974) thekson se publiku zgjedh mediat në bazë të nevojave të tij specifike. Në këtë kuptim, qasja e dyfishtë e KLP-së, (pra njoftime të detajuara për profesionistët që kërkojnë thellim ligjor dhe postime të shkurtra për publikun që kërkon informim të shpejtë), përmbush kërkesat e audiencave të ndryshme, duke demonstruar një përshtatje të qëllimshme stilistike.

Nga ana tjetër, Teoria e Difuzionit të Inovacionit (Rogers, 2007) ndihmon për të shpjeguar mënyrën se si praktikrat e reja të komunikimit digjital dhe stilet e tyre përhapen në strukturat institucionale. Ajo tregon se përshtatja e komunikimit në rrjete sociale nga institucione me karakter ligjor, si KLP-ja, përfaqëson jo vetëm një inovacion teknologjik, por edhe një inovacion stilistik.

2.1.2 Stilistika digjitale dhe gjetje empirike në sektorin publik

Studimet empirike ndërkombëtare konfirmojnë tensionin e vazhdueshëm ndërmjet formalitetit institucional dhe tonit më miqësor të medieve sociale. Kaplan dhe Haenlein (2010) argumentojnë se institucionet priren të adoptojnë një ton më miqësor në rrjete sociale për të rritur angazhimin publik. Kietzmann, Hermkens, McCarthy dhe Silvestre (2011) identifikuan “bllloqet funksionale” të rrjeteve sociale, (si identiteti dhe ndërveprimi), të cilat çdo institucion duhet t’i përdorë për të mbajtur marrëdhënie aktive me publikun.

Nga ana tjetër, Mergel (2013) vëren se institucionet publike shpesh hasin vështirësi në ruajtjen e koherencës kur përdorin rrjetet sociale si mjet për shpërndarje dhe ndërveprim. Kjo mbetet një sfidë që institucione si KLP-ja synon ta adresojë përmes një dualiteti stilistik të strukturuar.

Në studimet evropiane mbi institucionet drejtësisë, Reiling (2019) thekson se gjykatat që përdorin teknologjitë e komunikimit për transparencë rrezikojnë humbjen e konkretizimit ligjor përmes thjeshtimit të tepërt të përmbajtjes. Një

fenomen i ngjashëm vërehet edhe në komunikimin e institucioneve si Parlamenti apo ministrinë (Criado & Rojas, 2013), ku rritja e qasjes përmes rrjeteve sociale mund të çënojë besueshmërinë nëse përmbajtja bëhet shumë e thjeshtuar.

3. METODOLOGJIA

Ky studim përdor një qasje cilësore të tipit studim rasti. Këshilli i Lartë i Prokurorisë (KLP) është përzgjedhur si rast analize për shkak të rolit të tij qendror në reformën në drejtësi dhe për shkak të përdorimit aktiv të njoftimeve zyrtare dhe rrjeteve sociale si mjete komunikimi. Të dhënat përbëhen nga tre Buletine Informative mujore (janar, shkurt dhe mars 2025) dhe nga përshkrimet përkatëse të postimeve në rrjetet sociale (Facebook dhe Instagram). Përmbajtja e njëjtë e shpërndarë në platforma të ndryshme lejon që këto përshkrime të trajtohen si një njësi e vetme e të dhënave për analizë. Vlen të përmendet se të gjitha të dhënat e përdorura janë publike dhe nuk është cënuar asnjë e drejtë e autorit apo të nevojitet leje e posaçme për përdorimin e tyre.

3.1 Të dhënat dhe korniza analitike

Të dhënat e studimit përfshijnë dy format e komunikimit të Këshillit të Lartë të Prokurorisë gjatë një periudhe tre mujore (janar–mars 2025): tri buletine informative mujore (njoftime tradicionale për shtyp) dhe përshkrimet përkatëse të publikimeve në rrjetet sociale (Facebook dhe Instagram).

Një vlerësim paraprak sasior evidentoi kontrastin e theksuar stilistik. Buletinet informative kishin mesatarisht 2500 - 3000 fjalë në muaj, duke ofruar përshkrime të hollësishme ligjore dhe proceduriale, ndërsa përshkrimet e publikimeve ishin shumë të përmblëdhura, me një mesatare prej vetëm 30 - 50 fjalësh për postim, duke përdorur shpesh simbolet emoji dhe hashtag.

Metodologjia kryesore ishte analiza krahasuese e përmbajtjes në tri dimensione; gjuha e përdorur, normat e komunikimit dhe shpërndarja e mesazhit. Tek gjuha e përdorur u analizua toni fjalorit, (formal kundrejt të thjeshtuarit), gjatësisë dhe shenjësve stilistikë (p.sh., terminologjia ligjore kundrejt simboleve emoji-ve/hashtag-ëve). Gjetjet zbuluan një kalim të qëndrueshëm nga gjuha proceduriale dhe ligjore drejt një gjuhe më miqësore në përshkrimet e postimeve. Sa i takon normave të komunikimit, u analizua koherenca e dy formateve të njoftimeve. Në komunikimin tradicionl (buletinet) dallohej qartësisht një qasje arkivore, duke qenë se këto njoftime publikoheshin një here në muaj, ndërsa në përshkrimet e postimeve, vihej re një ndërveprim i menjëhershëm. Gjithashtu, gjetjet konfirmuan se përshkrimet e postimeve mbështeteshin gjerësisht në elementet digjitale (vizuale, lidhje, hashtag, emoji) për të përcjellë transparencë dhe llogaridhënie në një formë të thjeshtuar.

Procesi i kodimit përfshinte identifikimin dhe triangulimin e përsëritur të dallimeve stilistike, të mbështetur nga citime të drejtpërdrejta për të garantuar besueshmërinë. Ndonëse periudha e shkurtër kohore dhe fokusi në një rast të vetëm kufizojnë mundësinë e përgjithësimit, kjo qasje ofroi një kuptim të detajuar dhe të kontekstualizuar të përshtatjes stilistike të Këshillit të Lartë të Prokurorisë me epokën digjitale.

4. GJETJET DHE DISKUTIMI

4.1 Procedurat disiplinore (Janar–Shkurt 2025)

Buletinet e Këshillit të Lartë të Prokurorisë ofrojnë mbulim të gjerë dhe të detajuar të procedurave disiplinore ndaj magistratëve. Për shembull, në buletinin e muajit janar dokumentohet në mënyrë të plotë një rast konkret:

“Këshilli, pas shqyrtimit të argumenteve të Inspektorit të Lartë të Drejtësisë dhe mbrojtjes së magistratit K.Ll., vendosi shtyrjen e seancës për datën 27 janar 2025, ora 10:00, në përputhje me ligjin procedural.” (Buletini i KLP-së, janar 2025)

Përndryshe, përshkrimi përkatës në Instagram për të njëjtin rast ishte shumë më i shkurtër dhe i drejtpërdrejt:

“Seanca shtyhet për më 27.01.2025, ora 10:00. #drejtësi #transparencë”, (KLP Instagram, janar 2025)

Buletini reflekton autoritetin formal dhe procedural të institucionit, duke cituar aktorët, bazën ligjore dhe afatet kohore, ndërsa përshkrimi në rrjetet sociale e redukton ngjarjen në thelbin e saj, pra kohën dhe datën, të shoqëruara me hashtag që theksojnë transparencën dhe përgjegjshmërinë.

Në të njëjtën linjë, buletini i muajit shkurt paraqet me hollësi aspektet procedurale të seancave:

“Pas shqyrtimit të paraqitjeve të të dyja palëve, Këshilli vendosi të vijojë seancën disiplinore më 14 shkurt 2025, duke siguruar zbatimin e plotë të nenit 67 të Kodit Procedural.” (Buletini i KLP-së, shkurt 2025)

Ndërkaq, përshkrimi përkatës në rrjetet sociale ishte përsëri i përmbledhur:

“Seanca vijon më 14.02.2025. #drejtësi #llogaridhënie” (KLP Instagram, shkurt 2025)

Nga një këndvështrim teorik, ky model ilustron në mënyrë të qartë Teorinë e Kornizimit (Framing Theory) të Entman (1993). Buletinet e KLP-së i kornizojnë vendimet brenda një diskursi ligjor dhe procedural, ndërsa përshkrimet në rrjetet sociale i paraqesin ato përmes një diskursi të transparencës dhe llogaridhënies. Njëkohësisht, kjo prirje pasqyron edhe Teorinë e Mediatizimit (Hjarvard, 2008), pasi përmbajtjet digjitale përshtaten me logjikën e platformës, duke i dhënë më

shumë rëndësi një structure komunikimi më të sintetizuar, komunikim në kohë reale dhe përdorimin e shenjësve simbolikë (hashtag, emoji) për të rritur sa më shumë ndikimin vizual dhe angazhimin publik.

4.2 Emërimet dhe zgjedhjet (Janar–Shkurt)

Proceset e emërimeve, përfshirë zgjedhjet për pozicione drejtuese, nxjerrin në pah kontraste të tjera stilistike. Buletini i Këshillit të Përkohshëm të Përkryetarit në këtë mënyrë: *“Këshilli zhvilloi zgjedhjet për Nënkryetar, ku z. Erind Gërmenji u emërua me shumicë votash, në përputhje me nenin X të rregullores së KLP-së.”* (Buletini i KLP-së, janar 2025) Ndërkohë, për të njëjtin rast, përshkrimi në rrjetet sociale është shumë më i drejtpërdrejtë dhe vizual: *“KLP zgjedh Erind Gërmenjin Nënkryetar. #drejtësi #reformë”* (KLP Instagram, janar 2025).

Buletini e pozicionon ngjarjen brenda procedurës institucionale, duke theksuar procesin e votimit me shumicë dhe bazën ligjore, ndërsa përshkrimi në rrjetet sociale përdor elemente vizuale (emoji) dhe hashtag, duke e paraqitur të njëjtin informacion si një njoftim të qasshëm dhe entuziast. Ky kontrast ilustron në mënyrë të qartë Teorinë e Përdorimeve dhe Kënaqësive (Uses and Gratifications Theory) të Katz et al. (1974). Buletinet përmbushin nevojat profesionale për detaj dhe legjitimitet, ndërsa përshkrimet në rrjetet sociale përmbushin nevojat e publikut për informim të shpejtë dhe angazhim emocional.

Njëkohësisht, ky model reflekton edhe Teorinë e Difuzionit të Inovacionit (Rogers, 2007), duke treguar se stili digjital i komunikimit është përhapur gradualisht edhe brenda praktikave më burokratike, duke i dhënë institucioneve një mënyrë të re për të komunikuar efikasitetin në kohë reale.

4.3 Vlerësimet dhe raportet (Shkurt–Mars 2025)

Buletini i muajit shkurt dokumenton në detaje procesin e vlerësimeve të kandidatëve, duke përfshirë aspektet etike, profesionale dhe ligjore të shqyrtimit: *“Këshilli miratoi vlerësimin etik dhe profesional të kandidatit A.D., duke konfirmuar përputhshmërinë me verifikimin e pasurisë dhe standardet ligjore. Vendimi u mor pas shqyrtimit nga Komisioni i Vlerësimit.”* (Buletini i KLP-së, shkurt 2025)

Ndërkohë, përshkrimi përkatës në rrjetet sociale e përmbledh të njëjtën ngjarje në mënyrë simbolike. *“U miratua vlerësimi i kandidatit A.D. #ReformaNeDrejtësi”* (KLP Instagram, shkurt 2025)

Dallimi thelbësor qëndron midis terminologjisë procedurale dhe njoftimit përmbledhës. Buletini shpjegon arsyetimin ligjor dhe institucional që çoi në këtë vendim, ndërsa përshkrimi në rrjetet sociale ofron legjitimitet simbolik përmes përdorimit të shenjësve dhe hashtag-ut, që përforcojnë perceptimin e

transparencës dhe efektivitetit.

Në mënyrë të ngjashme, edhe buletini i muajit mars shpjegon në detaje miratimin e raporteve vjetore:

“Këshilli miratoi raportin vjetor të Komisionit të Vlerësimit, duke evidentuar arritjet kryesore të vitit 2024 dhe prioritetet strategjike për vitin 2025.”(Buletini i KLP-së, mars 2025)

Ndërkohë përshkrimi në rrjetet sociale paraqitet me një stil të thjeshtë dhe vizual: *“Raportet Vjetore ✓Të miratuara. #transparencë #drejtësi”*(KLP Instagram, mars 2025)

Ky dallim lidhet me konceptin e sferës publike të Habermas (1989). Përmes postimeve, KLP-ja kërkon të ruajë legjitimitetin publik në sytë e qytetarëve, edhe pse përmbajtja thjeshtohet për shkak të natyrës së medie digjitale.

4.4 Planifikimi dhe strategjia vjetore (Mars 2025)

Planifikimi strategjik dhe komunikimi me qasje afatgjatë shfaqin gjithashtu një stilistikë të dyfishtë. Buletini i muajit mars për shembull raporton: *“Këshilli miratoi planin strategjik për vitin 2025, duke përfshirë objektivat për rritjen e efikasitetit të procedurave disiplinore, përmirësimin e trajnimeve për prokurorët dhe forcimin e bashkëpunimit me partnerët ndërkombëtarë.”* (Buletini i KLP-së, mars 2025)

Ndërsa përshkrimi përkatës në rrjetet sociale e përmbledh në mënyrë të drejtpërdrejtë: *“Plani Strategjik 2025 miratuar. #drejtësi #reformë”* (KLP Instagram, mars 2025)

Ndërkohë që buletinet theksojnë planifikimin shumëdimensional dhe qasjen institucionale afatgjatë, përshkrimet në rrjetet sociale reduktojnë strategjitë komplekse në sinjale të thjeshtuara dhe simbolike. Ky kontrast lundron mes saktësisë dhe qasjes publike. Teksa postimet rrisin aksesin dhe përfshirjen e audiencës, ato rrezikojnë të thjeshtojnë tej mase kompleksitetin institucional. Nga këndvështrimi i Teorisë së Mediatizimit (Hjarvard, 2008), ky është një shembull tipik i mbizotërimit të logjikës së platformës ndaj logjikës burokratike, ku efikasiteti dhe pamja vizuale marrin përparësi ndaj formalitetit të informacionit institucional.

4.5. Çështje ndërsektoriale

Analiza krahasuese e buletineve dhe përshkrimeve në rrjetet sociale të Këshillit të Lartë të Prokurorisë (KLP) nxjerr në pah një strategji komunikimi hibride, e karakterizuar nga katër dallime të qëndrueshme ndërsektoriale në stil, të cilat pasqyrojnë një përpjekje të vetëdijshme për të balancuar autoritetin formal me qasjen digjitale dhe të kuptueshme për publikun. Dallimet midis dy kanaleve

të komunikimit krijojnë një dualitet të qartë stilistik, të bazuar në kërkesat funksionale të veçanta të secilës platformë.

Ekziston një dallim i theksuar në kompleksitetin sintaksor. Buletinet ofrojnë një përmbajtje të gjerë e të hollësishme, që përbëhet nga mijëra fjalë çdo muaj, duke shërbyer si një regjistër i plotë procedural. Përkundrazi, përshkrimet në rrjetet sociale, të kufizuara nga logjika e platformës, imponojnë shkurtësinë, rrallëherë e tejkalojnë kufirin prej 50 fjalësh për publikim, duke u përqendruar vetëm te veprimi ose rezultati kryesor.

Sa i përket audiencës së synuar, produktet e komunikimit janë të segmentuara sipas funksionit të saj. Buletinet drejtohen kryesisht ndaj profesionistëve, politikëbërësve dhe arkivistëve që kërkojnë argumentim ligjor dhe përputhje të plotë dokumentare. Ndërkaq, përshkrimet në rrjetet sociale synojnë publikun e gjerë dhe mediat, duke vënë në plan të parë shtrirjen e gjerë dhe ndërgjegjësimin.

Qëllimi themelor i secilit medium është i ndryshëm. Buletinet shërbejnë si regjistër zyrtar dhe ligjor, duke garantuar dokumentim të plotë e të verifikueshëm të veprimtarisë institucionale. Ndërkohë, përshkrimet në rrjetet sociale funksionojnë si mjete për rritjen e ndërveprimit dhe dukshmërisë publike, të dizajnuara për të gjeneruar trafik, për të nxitur reagime dhe për të siguruar informim në kohë reale.

Në raport me kornizimin e mesazhit, paraqitja e të njëjtës përmbajtje është e kornizuar në mënyrë strategjike për qëllime të ndryshme. Buletinet përdorin një kornizë që thekson përputhjen me normat ligjore dhe korrektësinë procedurale, ndërsa përshkrimet në rrjetet sociale aplikojnë një kornizë të përqendruar te transparenca dhe llogaridhënia demokratike, duke thjeshtuar vendimet komplekse në sinjale të qarta të shërbimit publik.

4.6. Implikimet e strategjisë hibride

Në tërësi, këto dallime stilistike tregojnë se Këshilli i Lartë i Prokurorisë po zbaton në mënyrë aktive një model të komunikimit hibrid. Ky model i mundëson institucionit të ruajë besueshmërinë dhe saktësinë ligjore përmes kanalit formal dhe rigoroz të buletineve, ndërkohë që përfiton nga stilistika e rrjeteve sociale për të rritur ndërveprimin publik dhe aksesueshmërinë e informacionit. Ruajtja e rigorozitetit arkivor përkrah qasjes digjitale, përputhet me gjetjet ndërkombëtare mbi komunikimin publik institucional, veçanërisht ato që nënvizojnë luhatjet midis formalitetit dhe hapjes së informacionit në sektorin e drejtësisë (Mergel, 2013; Reiling, 2019).

Në kontekstin shqiptar, ku besimi institucional shpesh është i brishtë, kjo përshtatje stilistike, merr një rëndësi të veçantë për ruajtjen e legjitimitetit të perceptuar në sferën publike digjitale. Ajo tregon një vetëdije të re institucionale për mënyrën se si forma e komunikimit ndikon në perceptimin e integritetit dhe transparencës, duke e vendosur KLP-në në një linjë me tendencat bashkëkohore të komunikimit publik në sistemet e drejtësisë.

Tabela 1. Analiza krahasuese stilistike e përmbajtjeve të komunikimit të Këshillit të Lartë të Prokurorisë (Janar–Mars 2025); Përmbledhje sintetike

Data	Tema	Buletini Informativ	Përshkrimi në rrjetet sociale	Hashtag-u	Shënjesi (Emoji)	Linku/ Ndërlidhja
10 Janar	Seanca plenare/ dëgjime; miratime; data të seancave.	Përmbledhje formale; emrat e kandidatëve; bazat ligjore; numrat e çështjeve; hapat e mëtejshëm; oraret.	Seanca plenare u zhvillua; kandidatët u miratuan; dy përditësime për dëgjimet; datat e ardhshme	8	6	✓
17 Janar	Seancë plenare; përfundime përfundimtare; njoftim për votimin e nënkryetarit në seancën e ardhshme.	Përmbledhje procedurale; numri i çështjes; paraqitjet e palëve; rendi i ditës për seancën e ardhshme	Përfundimet përfundimtare u dëgjuan; votimi për nënkryetarin do të zhvillohet në seancën e ardhshme	0	1	✗
28 Janar	“Rezultati i zgjedhjes së nënkryetarit; seanca u shty për t’i dhënë kohë përfaqësuesit ligjor.”	Detaje të votimit (shumicë votash); baza ligjore; arsyeja e shtyrjes	Erind Gërmenji u zgjodh nënkryetar; shtyrje për t’i dhënë kohë avokatit; data e re.	0	4	✗
31 Janar	Vendime plenare; rezultat disiplinor; miratim i listës së shkurtër	Teksti i vendimit; masa (‘Vërejtje publike’) për K. Llaho; procedura e ngritjes në detyrë.	Vërejtja publike u vendos; 2 kandidatë u kualifikuan; lidhje për detaje	11	4	✓ (2)
14 Shkurt	Seanca plenare (13–14 Shkurt); vende vakante; renditje; emërim i raportuesve	Buletini përfshin listën e zyrave, metodologjinë e renditjes dhe caktimin e 26 raportuesve;	Vakancat u hapën; renditjet për Tiranën; 26 raportues të emëruar;	0	2	✓
28 Shkurt	Seancë plenare/ dëgjim; propozim i ILD-së; shqyrtim provash; datë e re; 2 vlerësime.	Teksti i propozimit; baza ligjore; pranimi për shqyrtimin e provave të reja; raportet e vlerësimit;	ILD propozon masa; shqyrtimi i provave u pranua; 2 vlerësime; data e ardhshme	0	2	✓ (2)

4 Mars	Seancë plenare; plotësim i 3 vendeve në Prokurorinë e Përgjithshme përmes ngritjes në detyrë; transferime me pëlqim	Emrat e të emëruarve/ transferuarve; procedurat e cituara	3 vende në Prokurorinë e Përgjithshme u plotësuan; transferime në Tiranë dhe Elbasan; lidhje për emrat.	6	1	✓
19 Mars	Seancë plenare; miratimi i 3 vlerësimeve etike/ profesionale	Emrat e prokurorëve; kriteret; referencat e komisionit	3 vlerësime të miratuara (A. Cakaj, D. Theodhori, R. Fishta)	10	4	✓
20 Mars	Seancë plenare; plotësim i vendeve në Prokurorinë e Tiranës nr. 1 dhe nr. 2 përmes lëvizjes paralele; drejtues të përkohshëm; vakancë e re.	Baza e përzgjedhjes; emërimet të përkohshme; njoftim për vakancë.	Pozicionet u plotësuan; drejtues të përkohshëm në 3 zyra; u shpall vakanca	9	5	✓
25 Mars	Seancë plenare; vlerësimet (Ceka, Papajani) u vlerësuan 'Shkëlqyeshëm'.	Arsyetimi; kriteret; shënimet e komisionit.	Dy prokurorë të vlerësuar ; 'Shkëlqyeshëm'	0	1	✗
26 Mars	Plenare Urgjente; V l e r ë s i m e paraprake; 233 kandidatë	Procedurat; Fazat e veprimeve procedurale;	U miratua vlerësimi paraprak për 233 kandidatë	6	1	✗
27 Mars	Seancë plenare; miratim i listave të aplikantëve (lëvizje paralele dhe ngritje në detyrë); short për caktimin e relatorëve	Lista sipas zyrave; procesverballi i shortit; lidhje për publikim	Listat u miratuan; shorti për raportuesit u zhvillua; referencë në faqen zyrtare	12*	3	✓
28 Mars	Seancë plenare dhe dëgjimore; u caktua data e vendimit për çështjen; lista të përditësuara të ShM	Referencat e çështjes; data e vendimit; listat e përditësuara të kandidatëve	Data e vendimit (10 Prill); U miratua lista e ShM; lidhje të përfshira	0	3	✓ (2)

Të dhënat krahasuese të paraqitura në Tabelën nr. 1 ofrojnë prova empirike të përshtatjes stilistike të Këshillit të Lartë të Prokurorisë (KLP) ndaj platformave të medieve digjitale. Dallimet sistematike midis mbulimit të detajuar në Buletinin Informativ dhe postimeve koncize me mbishkrime nuk janë variacione të rastësishme, por përgjigje strategjike ndaj ndryshimeve mes komunikimit arkivor dhe medieve sociale.

Tabela nr. 1, nxjerr në pah vendosjen strategjike të shënuesve stilistikë për të maksimizuar efektivitetin e platformës. Përdorimi i shpeshtë i emoji-ve (p.sh., 6 më 10 janar, 4 më 28 janar) dhe hashtag-eve (p.sh., 11 më 31 janar, 12 më 27 mars) në mbishkrime shërben si një formë e sinjalizimit digjital. Këta shënues ofrojnë spikatje të menjëhershme dhe kategorizim tematik (p.sh., #drejtësi, #reformë) pa konsumuar hapësirë të vlefshme teksti, duke komunikuar kështu temën e publikimit në mënyrë të shpejtë tek audienca e përgjithshme. Kjo përforcon rolin e mbishkrimit si një mjet angazhimi/dukshmërie.

Modeli i përfshirjes së një lidhjeje (link) është veçanërisht strategjik. Në publikime që kanë të bëjnë me vendimmarrje të rëndësishme (p.sh., 31 janar, 28 shkurt, 27 mars), KLP-ja paraqet së bashku një mbishkrim të qartë dhe të thjeshtuar me një lidhje për detajet gjithëpërfshirëse në faqen e tyre të internetit (aty ku publikohet edhe buletini). Ky model me dy burime informacioni i lejon institucionit të demokratizojë informacionin nëpërmjet përditësimeve të shpejta dhe të arritshme, duke siguruar njëkohësisht që nuanca thelbësore dhe ligjore, të ruhet për ata që kërkojnë detaje konceptuale. Kjo praktikë zbut rrezikun e thjeshtimit të tepërt që përmendet shpesh në kërkimin e medie sociale në sektorin publik (Reiling, 2019).

Në thelb, të dhënat pohojnë një përpjekje të mirëmenaduar për të menaxhuar tensionin midis besueshmërisë dhe qasjes së hapjes së informacionit në epokën digjitale. Stili i komunikimit të KLP-së është vazhdimisht dual. Nga njëra anë buletinet pohojnë saktësinë, ligjshmërinë dhe gjithëpërfshirjen për palët e interesuara institucionale dhe profesionale, ndërsa mbishkrimet arrijnë esencën e njoftimit dhe aksesin gjithëpërfshirës për publikun e gjerë. Kjo strategji e dyfishtë komunikimi siguron që ky institucion të ruajë si të dhënat e saj formale, ashtu edhe praninë e saj në sferën publike digjitale që lëviz me shpejtësi, si një themel i domosdoshëm për ndërtimin e legjitimitetit në drejtësi.

5. Përfundime dhe rekomandime

Ky studim tregoi me rigorozitet se media digjitale riformëson thellësisht aspektet stilistike të komunikimit institucional brenda sektorit publik shqiptar, të ilustruara nga Këshilli i Lartë i Prokurorisë (KLP). Krahësimi sistematik i buletineve dhe mbishkrimeve në mediat sociale (janar-mars 2025) zbuloi një dualitet stilistik të detyrueshëm të nxitur nga logjika specifike të platformës. KLP-ja krijoi me sukses një strategji hibride komunikimi: buletinet ruajnë saktësinë ligjore dhe vlerën arkivore, ndërsa mbishkrimet në mediat sociale i japin përparësi shkurtësisë, aksesueshmërisë dhe angazhimit përmes gjuhës së thjeshtuar, emoji-ve dhe hashtag-eve.

Përfundimi kryesor është se KLP-ja përdor dy regjistra stilistikë të dallueshëm për t'i shërbyer dy funksioneve dhe audiencave të ndryshme. Regjistri formal

dhe procedural i buletineve përforcon besueshmërinë dhe pajtueshmërinë ligjore për profesionistët dhe palët e interesuara. Njëkohësisht, regjistri i thjeshtuar dhe i orientuar drejt veprimit i mbishkrimeve në mediat sociale shfrytëzon transparencën demokratike dhe aksesueshmërinë për publikun e gjerë. Ky është një shembull shkollor i Teorisë së Mediatizimit në praktikë, ku mesazhi institucional përputhet me kërkesat e platformës për të arritur dukshmëri dhe angazhim. Përdorimi strategjik i lidhjeve në ditët e ngarkuara me vendime vepron si një urë e nevojshme, duke ofruar dukshmëri të menjëhershme në titujt kryesorë, ndërkohë që ruan aksesin në detajet thelbësore të nevojshme për llogaridhënie të plotë ligjore.

Gjetjet e këtij studimi japin një kontribut të rëndësishëm në literaturën mbi komunikimin në sektorin publik në disa aspekte. Së pari, ato vërtetojnë Teorinë e Kornizave (Entman, 1993) duke treguar qartas një ndryshim të qëllimshëm në kornizat e komunikimit, nga besnikëria procedurale në buletinin informativ te sinjalizimi i llogaridhënies në mbishkrimin e medieve sociale. Kjo tregon se institucionet menaxhojnë në mënyrë aktive perceptimet e legjitimitetit në arena të ndryshme komunikuese, duke përshtatur stilin dhe tonin e tyre priturave të audiencave dhe mjediseve mediatike të ndryshme.

Së dyti, studimi përforcon konceptin e Sistemit Hibrid (Chadwick, 2013) duke treguar se legjitimiteti institucional në qeverisjen bashkëkohore është i mundur të ecë paralelisht në të dy kanalet tradicionale dhe digjitale. Ky konfigurim hibrid nënvizon se komunikimi institucional nuk është më linear, por më tepër një proces dinamik që vepron njëkohësisht në sferat formale dhe interaktive.

Së fundmi, hulumtimi ofron prova empirike specifike për kontekstin për Shqipërinë, duke adresuar një boshllëk në literaturë. Ndërkohë që dualiteti stilistik është një trend global, ai mbart një rëndësi të shtuar në fushën e komunikimit institucional, ku besimi i publikut mbetet ende i brishtë dhe i vazhdimisht në pikëpyetje. Në këtë kuptim, studimi nxjerr në pah strategjinë hibride të Këshillit të Lartë të Prokurorisë duke e pozicionuar në vijë të parë të përshtatjes ndaj ndryshimeve shoqërore dhe komunikuese.

Në kontekstin e vështirësisë me të cilën hasen institucione të tilla në komunikimin institucional, vërehet nevoja për një strategji komunikimi të integruar, që përcakton në mënyrë të qartë qëllimin stilistik të secilës platformë. Trajnimi i stafit është i nevojshëm për të zotëruar aftësinë e përshtatjes së informacionit kompleks ligjor në përmbajtje digjitale koncize, ligjërisht të saktë dhe tërheqëse për publikun e gjerë. Nevojitet një investim konkret jo vetëm në infrastrukturën teknike, por edhe në personelin e komunikimit të aftë në stilistikën digjitale dhe menaxhimin e përmbajtjes në regjistra të ndryshëm.

Gjithashtu, këshillohet të përpilohen udhëzime për të siguruar që thjeshtimi i nevojshëm për aksesueshmërinë të mos çojë pa dashje në banalizimin e proceseve

komplekse ligjore. Theksi në lidhjen me të dhënat e plota formale është kritik për të zbutur rrezikun e humbjes së nuancës (Reiling, 2019).

Së fundmi, por jo për nga rëndësia, qartësisht duhet të zhvillohet një hulumtim më i thelluar, (sidomos në kohëzgjatje) për ta zgjeruar këtë ast studimor. Studimet afatgjata do të na japin mundësi të gjurmojmë më me detaje qasjen dhe ndryshimet stilistike me të cilat përballet komunikimi institucional nga ndikimi i teknologjisë. Rekomandohet që hulumtimi në të ardhmen të fokusohet edhe në analizën e të dhënave statistikore (sasiore) pasi është e nevojshme për të matur saktësisht se si publiku shqiptar e percepton besueshmërinë dhe përfshirjen që ofron ky lloj komunikimi.

BIBLIOGRAFIA

- BINO, B., & KADIA, B. (2017). *Public communication and media in Albania*. Albanian Media Institute.
- CASTELLS, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- CHADWICK, A. (2013). *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press.
- COULDRY, N., & HEPP, A. (2017). *The mediated construction of reality*. Polity Press.
- CRIADO, J. I., & ROJAS, F. (2013). *The use of social media in the Spanish public administration*. *Information Polity*, 18(4), 317–331.
- ENTMAN, R. M. (1993). *Framing: Toward clarification of a fractured paradigm*. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.
- FUCHS, C. (2014). *Social media: A critical introduction*. Sage.
- HABERMAS, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere*. MIT Press.
- High Prosecutorial Council. (2025, February). HPC Newsletter February 2025. Tirana: HPC.
- High Prosecutorial Council. (2025, January). HPC Newsletter January 2025. Tirana: HPC.
- High Prosecutorial Council. (2025, January–March). HPC Instagram/Facebook Captions. Tirana: HPC.
- High Prosecutorial Council. (2025, March). HPC Newsletter March 2025. Tirana: HPC.
- HJARVARD, S. (2008). *The mediatization of society: A theory of the media as agents of social and cultural change*. *Nordicom Review*, 29(2), 105–134.
- JENKINS, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. NYU Press.
- KAPLAN, A. M., & HAENLEIN, M. (2010). *Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media*. *Business Horizons*, 53(1), 59–68.
- KATZ, E., BLUMLER, J. G., & GUREVITCH, M. (1974). *Utilization of mass communication by the individual*. In J. G. BLUMLER & E. Katz (Eds.), *The uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research* (pp. 19–32). Sage.
- KIETZMANN, J. H., HERMKENS, I. P., MCCARTHY, I. P., & SILVESTRE, B. S. (2011). *Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media*. *Business Horizons*, 54(3), 241–251.
- LUNT, P., & LIVINGSTONE, S. (2016). *Is 'mediatization' the new paradigm for our field? Media, Culture &*

Society, 38(3), 462–470.

MANCINI, P. (2013). *Media fragmentation, party system, and democracy*. *The International Journal of Press/Politics*, 18(1), 43–60.

MERGEL, I. (2013). *A framework for interpreting social media interactions in the public sector*. *Government Information Quarterly*, 30(4), 327–334.

MEYER, C. O., & OTTO, H. U. (2020). *Public accountability in the age of mediatization*. Palgrave Macmillan.

MEYER, T. (2002). *Media democracy: How the media colonize politics*. Polity Press.

OECD. (2019). *Innovative citizen participation and new democratic institutions: Catching the deliberative wave*. OECD Publishing.

PAPACHARISSI, Z. (2010). *A private sphere: Democracy in a digital age*. Polity Press.

REILING, D. (2019). *Courts, ICT and transparency*. *International Journal for Court Administration*, 10(2), 1–12.

ROGERS, E. M. (2007). *Diffusion of innovations* (5th ed.). Free Press.

SCOTT, J. K., & JACKA, M. L. (2011). *Social media and public relations: Eight new practices for the PR professional*. Pearson Education.

UNDP. (2020). *Digital governance for sustainable development*. United Nations Development Programme.

WALES, K. (2011). *A dictionary of stylistics* (3rd ed.). Routledge.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CULTURAL AND LINGUISTIC ELEMENTS IN TWO ALBANIAN TRANSLATIONS OF GEORGE ORWELL'S NINETEEN EIGHTY-FOUR

Doktorante Stelina Ndreu

Departamenti i Gjuhës Angleze

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës

E-mail: stelina_ndreu.fgjhdr@unitir.edu.al

ABSTRACT

This paper presents a comparative analysis of two Albanian translations of George Orwell's *Nineteen Eighty-Four* (1984), focusing on cultural elements, neologisms, proper names, and syntactic structures. The study examines Çelo Hoxha's 2005 version (*Njëmijë e nëntëqind e tetëdhjetë e katër*) and Sokol Çunga's 2020 version (*1984*), applying Newmark's taxonomy of translation procedures and the notion of translation shifts. Selected excerpts from the source text are compared with both target texts to identify the used procedures and to assess their impact on meaning, cultural equivalence, and stylistic fidelity. The findings indicate that the first translation generally maintains a closer faithfulness to the source text's cultural markers, while the second favors adaptation strategies aimed at enhancing accessibility for Albanian readers. The study highlights how translators' strategic decisions influence readers' engagement with Orwell's dystopian vision and contributes to the understanding of literary translation in the Albanian context.

Keywords: translation procedures, cultural elements, neologisms, stylistic fidelity, Albanian translation

PËRMBLEDHJE

Ky artikull paraqet një analizë krahasuese të dy përkthimeve në gjuhën shqipe të romanit "1984" të George Orwell, duke u fokusuar te përkthimi i elementeve kulturore, neologjizmave, emrave të përveçëm dhe strukturave sintaksore. Studimi shqyrton versionin e Çelo Hoxhës (2005, *Njëmijë e nëntëqind e tetëdhjetë e katër*) dhe atë të Sokol Çungës (2020, *1984*), duke aplikuar taksonominë e procedurave të përkthimit të Njemark-ut. Fragmente të përzgjedhura nga teksti burimor krahasohen me të dyja versionet për të identifikuar procedurat e përdorura dhe për të vlerësuar ndikimin e tyre në kuptim, barazblefshmërinë kulturore dhe besnikërinë stilistike. Rezultatet tregojnë se përkthimi i parë ruan më shumë shenjat kulturore të tekstit original, ndërsa i dyti priret drejt përshtatjes për ta bërë tekstin më të kapshëm për lexuesin shqiptar. Studimi kontribuon në kuptimin e përkthimit letrar në kontekstin shqiptar.

Fjalët çelës: procedura përkthimi, elemente kulturore, neologjizma, besnikëri stilistike, përkthim shqip

1. Introduction

George Orwell's novel 1984 is one of the most important works of dystopian literature, known for its sharp criticism of totalitarianism and for its use of language as a tool for manipulation and social control. The research problem addressed in this article is related to the way in which the cultural elements, neologisms and linguistic structures of the work are conveyed in the Albanian language and to the effect that the translators' choices have on the original meaning and tone.

The aim of the paper is to comparatively analyze two complete translations of the work into Albanian: the translation by Çelo Hoxha (2005) and that by Sokol Çunga (2020), to identify the translation procedures used and to assess their impact on preserving or adapting Orwell's message and atmosphere. The analysis draws on well-known theoretical frameworks in translation studies.

The background and significance of this study is related to the fact that literary translation into Albanian has a rich history but is still relatively limited in comparative analyses of different versions of the same work. Comparing the two "1984" translations not only helps to assess the decisions made by translators but also contributes to the development of a more in-depth tradition of translation studies in the Albanian context. Orwell's work, with its specially-created language and ideological charge, offers a rich terrain for examining strategies for preserving or adapting cultural elements and stylistic structure.

The importance of this analysis lies in the fact that "1984" is a highly ideologically charged text and a language specifically constructed to create a particular political and cultural reality. Its translation into Albanian requires strategic decisions that have the potential to change the way the Albanian reader receives the work. By examining those kinds of decisions in two different translations, the study contributes to an understanding of literary translation challenges and the impact translation decisions have on the transmission of the meaning, style, and ideology of a source text.

2. Theoretical framework

Literary translation studies emphasize that translation is not simply a linguistic act, but a complex process that involves ideological, cultural, and functional decisions. One of the most important divisions in this field is that proposed by Lawrence Venuti (1995), who distinguishes between domestication and foreignization as two strategies in the face of the foreign culture in the source text. Domestication aims to adapt the text to the culture of the target language reader, while foreignization preserves the "foreign" characteristics to respect the originality of the work. In the translation of ideologically charged works, such as "1984", the choice between these strategies can profoundly affect the way the text is experienced.

To specifically analyze translation choices, one of the most widely used models is that of Peter Newmark (1988), who categorizes translation procedures into several types: literal translation, transposition, modulation, equivalence, adaptation, etc. This system allows for the classification of translator interventions and helps to identify the effects they produce on meaning. The application of these categories is evident in practical analyses such as that of Petrescu (2004), who compares translations of a literary work to detect semantic shifts and changes in style. Her study shows that theoretical classification can be used flexibly to analyze different translations of the same text.

Another key contribution comes from Hatim and Munday (2004), who propose the concept of “translation shifts”: inevitable changes that occur between languages due to structural, cultural, or pragmatic differences. They treat translation as an act of communication and emphasize that translation decisions should be analyzed in the context of the purpose of the text, the expectations of the audience, and the cultural norms of the target language. This functionalist approach is useful for understanding why two translators of the same work may follow different strategies, depending on the cultural and temporal circumstances in which they operate.

Drawing on these theories, this paper aims to comparatively analyze two Albanian translations of George Orwell’s novel 1984, identifying the procedures used and reflecting on the impact they have on the transmission of original meanings and on the preservation or adaptation of cultural and ideological elements.

3. Methodology

This study adopts a qualitative, comparative approach to examine two Albanian translations of George Orwell’s *Nineteen Eighty-Four*: the 2005 version by Çelo Hoxha (*Njëmijë e nëntëqind e tetëdhjetë e katër*, Botim Zenit) and the 2020 version by Sokol Çunga (*1984*, Botime Pegi). The purpose is to identify and compare the translation procedures applied to key cultural and linguistic elements of the novel.

The analysis focuses on selected excerpts that include:

1. Cultural words and references
2. Proper names
3. Neologisms and political terminology
4. Structural and syntactic features
5. Notable shifts in emphasis and word order

Passages were selected based on their relevance to Orwell’s thematic and stylistic construction, especially where translation choices could significantly alter meaning, tone, or ideological impact. The theoretical framework is grounded

in Peter Newmark’s (1988) taxonomy of translation procedures, supplemented by Venuti’s (1995) concepts of foreignization and domestication, and Hatim & Munday’s (2004) notion of translation shifts.

For each excerpt, the source text (ST) is presented alongside both target text versions (TT1 and TT2). The applied translation procedure is identified, and the impact of each choice is discussed with reference to cultural equivalence, stylistic fidelity, and ideological resonance. This method allows for a systematic comparison that goes beyond surface-level lexical changes, offering insights into the translators’ broader strategic orientations.

4. Comparison of TL texts with SL text and the Translation Procedures used: Analysis and findings

4.1 Title

The title has stayed the same in both TL texts and SL text, since it is a year, 1984. Even though it is just a numeral, it has become a cultural symbol and a political statement. (Blakemore, 1984). The only difference remains in the fact that the primary title of the book was Nineteen Eighty-Four, later stylized as 1984. The 1st translator has decided to translate the original title as well, whilst the 2nd one has not.

4.2 The structure (paragraphs and sentence connectors)

ST- Similar slits existed in thousands or tens of thousands throughout the building, not only in every room but at short intervals in every corridor. For some reason they were nicknamed memory holes.	
TT1-Çarje të tilla kishte me qindra e mijëra në të gjithë godinën, jo vetëm në çdo dhomë, por në korridore ishin edhe më të shpeshta, të cilat, kushedi për ç’arsye, quheshin vrimat e kujtesës.	TT2-Nëpër të gjithë ndërtesën gjendeshin mijëra, dhjetëra mijëra të tilla, jo vetëm në çdo dhomëz, por edhe në korridore, në distanca te vogla nga njëra-tjetra. Për arsye të panjohura, quheshin “vrimat e kujtesës”.

Table 1: paragraph and sentence connectors

We notice a change in syntax. The 1st translator has decided to join the sentences together and create a longer one by adding new elements, hence: *expansion* procedure.

4.3 Faithful translation VS idiomatic translation

In Albanian, it is more natural to say “qindra e mijëra” than “mijëra, dhjetëra mijëra”. Sentence connectors and paragraphing vary between translations. TT1 tends to combine sentences, introducing expansion, while TT2 maintains shorter, more segmented structures. These choices affect rhythm, readability, and perceived emphasis.

4.4 Cultural elements

ST- containing an outfit of Snakes and Ladders.	
TT1-me pjesët e lojës Gjarpërinjtë dhe Shkallaret brenda.	TT2- kishte nje lojë “Mos u nxehtë”

Table 2: Cultural words

TT1 has remained faithful to the ST, and I am inclined to say that over translation procedure has been used since it is not necessary to translate a cultural word like a game in this case, into TL if that game does not exist at all in TL. TT2 on the other hand has used adaptation procedure/cultural equivalent. This illustrates a domestication approach in TT2 versus foreignization in TT1.

4.5 Untranslatability

In both translations, certain cultural terms are retained in their original form, reflecting foreignization. For instance, *wallop*, a British English term denoting a type of beer, is left untranslated. This decision preserves the source-culture specificity and authenticity of the original text, even at the risk that the Albanian reader may be unfamiliar with the exact beverage.

Similarly, *Jus primae noctis*, a Latin phrase referring to a historically debated feudal or capitalist “right” to sleep with any woman working for the ruler or factory owner on her wedding night, is also kept in its original form. This represents a case of untranslatability, where rendering the term into Albanian might diminish its historical and cultural resonance.

In both cases, the translators’ strategy aligns with Venuti’s (1995) concept of foreignization, in which the translator deliberately retains elements of the source text that signal its cultural and linguistic “otherness,” rather than adapting them to target-language norms. These choices highlight a commitment to preserving the ideological and cultural texture of Orwell’s narrative.

4.6 Proper names

Below, some character names are listed in both Source Language and Target Language (TL). The names have been altered so that they conform more closely to the phonology or orthography of the TL, hence the procedure of *naturalization* has been used.

Source Text	Target Text 1&2
Winston	Uinston
Julia	Xhulia
O'Brien	O'Brajen
Parsons	Parsoni
Syme	Sajmi
Goldstein	Goldshtejni

Table 3: Proper names

4.7 Neologisms

Componential Analysis takes place in translating these types of words/phrases: analysis of the meaning of a word by breaking down the word into different pieces called ‘component parts’.

ST-BIG BROTHER IS WATCHING YOU, the caption beneath it ran.	
TT1 -Poshtë kishte diciturën: Vëllai i madh ju vrojton.	TT2 -Vëllai i madh po të vëzhgon, thoshte legjenda poshtë saj.

Table 4: Neologisms

Both TTs have used “Vëllai i madh” which is a direct translation or *word-for-word translation* procedure. The 1st translation addresses everyone, whereas the 2nd addresses the character personally. (consider the fact that the 2nd one means scrutinizing the people). Intra-system Shift is used, where the most focus is on the change of singular/plural words in English into singular/plural ones in Albanian.

TT1 uses a more impersonal address (“vrojtoj= ndjek me sy dikë a diçka; e studioj duke ndjekur me vëmendje zhvillimin ” (Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2006)), while TT2 personalizes the surveillance (“vëzhgoj= përgjoj e gjurmoj dikë; hetoj: vëzhgonin lëvizjet e armikut; vëzhgon ditë e natë; / ndjek si kryhet një punë a një detyrë; vështroj: vëzhgo si zbatohen rregullat!” (Akademia

e Shkencave e Shqipërisë, 2006)), subtly shifting the tone.

ST-His mind hovered for a moment round the doubtful date on the page, and then fetched up with a bump against the Newspeak word DOUBLETHINK .	
TT1-U hallakat një hop rreth datës së dyshimtë në ditar, pastaj u përball me togfjalëshin e Gjuhës së Re: mendim i dyfishtë.	TT2-U përsiat për pak, rreth datës së dyshimtë në fletë, pastaj ndaloi te fjala DYMENDIM e rigjuhës.

Table 5: Neologisms

We notice *a change in the number of lexical units* in the 1st translation. The ST provides us with one word, whereas the TT1 creates a collocation. or *Doublethink*, TT1 opts for a collocation (*mendim i dyfishtë*), while TT2 uses a coined compound (*dymendim*), demonstrating different strategies for lexical innovation.

Newspeak: a purposefully ambiguous and confusing language with restricted grammar and limited vocabulary used in Oceania, according to Orwell, “to diminish the range of thought.” & Doublethink: the act of simultaneously accepting two mutually contradictory beliefs as correct. (Center for the Arts, 2019, para. 3-5)

4.8 Through translation

All the names of Ministries and bars such as The Ministry of Truth, the Ministry of Peace, the Ministry of Love, and the Ministry of Plenty have been translated literally into both TTs: Ministria e të Vërtetës, Paqes, Dashurisë dhe Bollëkut. The names of the bars have been translated in the same way as well: bar “Gështenja”. Saint Martin into “Shën Martini”.

4.9 Expressive renderings, Word order and Change of Emphasis

ST —a voice was singing: ‘Under the spreading chestnut tree I sold you and you sold me——’	
TT1 Nën gështenjën degëgjërë Ti shite mua, unë shita ty...	TT2 Nën gështenjën gjetheshumë më shite ti, të shita dhe unë...

Table 6: Change of imagery emphasis

The word order has changed. It is not only a syntactic change where phrases can be easily interchangeable, because the emphasis has changed as well. TT1’s rendering (*Nën gështenjën degëgjërë*) versus TT2’s (*Nën gështenjën gjetheshumë*) shows different imagery emphasis. The lexical substitutions alter the evoked mental picture and potentially the symbolic weight.

4.10 Transposition

Translation Shift is the shift of word class as change of grammatical category because of two different linguistic systems and cultures, and it is unavoidable in translation. In this case the AdjP in the ST has turned into a VP in both TTs.

ST- He sat back in his chair, slightly ashamed of himself, and laid down the pen.	
TT1- U tërhoq mbrapa në karrige, i erdhi disi turp nga vetja, uli penën.	TT2-U mbështet në karrige, i erdhi disi turp prej vetes, dhe lëshoi penën.

Table 7: Shifts

5. Conclusions

The comparative analysis of the two Albanian translations of *Nineteen Eighty-Four* shows that while both translators successfully convey the central plot, tone, and ideological weight of Orwell’s novel, they adopt different strategies when dealing with cultural, linguistic, and stylistic challenges. The examples examined reveal variation in the use of literal translation, adaptation, transposition, and expansion, with each translator showing a clear preference for certain procedures.

Cultural references and neologisms emerge as one of the main points of divergence. The first translation often favors more literal renderings, preserving the terms and expressions even if they might be unfamiliar to Albanian readers. The second translation is more inclined to adapt cultural references and create new terms that sound natural in Albanian, which can make the text more accessible but slightly less anchored to the original’s cultural context.

Structural and syntactic choices also differ. The first translation tends to merge sentences and expand them, creating a denser and more complex narrative flow. The second translation retains shorter sentences and clearer segmentation, maintaining a rhythm closer to that of the source text. These differences influence not only how the text reads, but also the way in which certain ideas or emotions are emphasized.

Overall, both translations stand as valuable contributions to the Albanian literary landscape. The first offers a version that retains more of the original’s

cultural markers, while the second integrates them into a style and rhythm that may resonate more immediately with contemporary readers. Neither approach is superior; each reflects a coherent translation philosophy. This comparison highlights how translation is not a mechanical act but a series of choices that shape the reader's experience, and it emphasizes the importance of understanding these choices when assessing or producing literary translations.

REFERENCES

- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë (2006), *Fjalori i gjuhës shqipe* (bot. 2), Toena, Tiranë.
- BAKER M. (2011), *In other words: A coursebook on translation* (bot. 2), Routledge, London.
- BLAKEMORE S. (1984), Language and ideology in Orwell's 1984, «Social Theory and Practice», vol. 10, n. 3, p. 343–357. DOI: 10.5840/soctheorpract198410316
- Center for the Arts. (2019, October 18). *Big Brother and other terms from 1984*. George Mason University. <https://cfa.gmu.edu/news/2019-10/big-brother-and-other-terms-1984>
- HATIM B. & Munday J. (2004), *Translation: An advanced resource book*, Routledge, London.
- MOUSTAKI N. & BORMAN G. (2021), *CliffsNotes in 1984*, Houghton Mifflin Harcourt, Boston.
- NEWMARK P. (1988), *A textbook of translation*, Prentice Hall, London.
- ORWELL G. & FROMM E. (1961), *1984*, New American Library, New York.
- ORWELL G. (2005), *Njëmijë e nëntëqind e tetëdhjetë e katër* (përkth. Çelo Hoxha), Botim Zenit, Tiranë.
- ORWELL G. (2020), *1984* (përkth. Sokol Çunga), Botime Pegi, Tiranë.
- PETRESCU T. (2004), Translation procedures in Span of Time: A comparative analysis, *Translation Journal*, vol.8, n.4. <https://translationjournal.net/journal/30litera.htm>
- VENUTI L. (1995), *The translator's invisibility: A history of translation*, Routledge, London.

RECEPTIMI I VEPRËS SË SHKRIMTARIT ITALIAN ITALO CALVINO NË GJUHËN SHQIPE

Doktorante Marinela Prifti

Departamenti i Gjuhës Italiane

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës

E-mail: marinela.prifti1@unitir.edu.al

PËRMBLEDHJE

Ky studim shqyrton receptimin e veprës së shkrimtarit italian Italo Calvino në kulturën letrare shqiptare nga mesi i shekullit të njëzetë deri në fillim të shekullit të njëzet e një, duke u përqendruar në dy faza të veçanta: periudha komuniste (1954–1981) dhe tranzicioni postkomunist (1995–2010). Gjatë epokës komuniste, prania e Calvino-s në botimet shqiptare ishte e kufizuar dhe e filtruar ideologjikisht, me vetëm disa histori neorealiste të përkthyer për t’u përshtatur me estetikën socialiste dhe pritjet politike. Pas viteve 1990, hapja e sferës kulturore mundësoi një diversifikim të shpejtë të përkthimeve, diskursin kritik dhe angazhimin akademik me rrëfimet eksperimentale dhe postmoderne të Calvino-s. Duke analizuar të dhënat bibliografike, modelet e përkthimit, kontekstet e botimit dhe komentet mediatike, studimi tregon se si ndryshimet në ideologji dhe politikën kulturore e riformësuan imazhin e Calvino-s nga një realist në një modernist shumëplanësh. Gjetjet nxjerrin në pah rolin vendimtar të përkthyesve, redaktorëve dhe botuesve në ndërmjetësimin e receptimit letrar dhe transformimin më të gjerë të peizazhit kulturor të Shqipërisë gjatë tranzicionit të saj në demokraci.

Fjalët çelës: ndërmjetësimi kulturor, letërsia italiane, Italo Calvino, receptimi letrar, neorealizmi, përkthimi.

ABSTRACT

This study explores the reception of Italo Calvino’s work in Albanian literary culture from the mid-twentieth century to the early twenty-first century, focusing on two distinct phases: the communist period (1954–1981) and the post-communist transition (1995–2010). During the communist era, Calvino’s presence in Albanian publishing was limited and ideologically filtered, with only a small selection of his neorealist stories translated in ways that aligned with socialist aesthetics and political expectations. After the 1990s, the opening of Albania’s cultural sphere enabled a rapid diversification of translations, critical discourse, and academic engagement with Calvino’s experimental and postmodern narratives. By analyzing bibliographic data, translation patterns, publishing contexts, and media commentaries, the study demonstrates how shifts in ideology and cultural policy

reshaped Calvino's image from a moral realist to a multifaceted modernist. The findings highlight the decisive role of translators, editors, and publishers in mediating literary reception as well as the broader transformation of Albania's cultural landscape during its transition to democracy.

Keywords: cultural mediation, Italian literature, Italo Calvino, literary reception, neorealism, translation.

1. Hyrje

Receptimi i letërsisë së huaj, në letërsinë e një vend pritës, është një ndërveprim kompleks i faktorëve historikë, politikë dhe kulturorë që formësojnë mënyrën se si tekstet interpretohen dhe vlerësohen. Mënyrat në të cilat lexuesit, studiuesit dhe kritikët angazhohen dhe interpretojnë rrëfimet, temat dhe risitë stilistike të autorëve nga kontekste të largëta kulturore mund të informojnë thellësisht të kuptuarit tonë për ndërveprimin e traditave letrare dhe dinamikën në zhvillim të shkëmbimit kulturor (Cadera, S.M & Walsh, A.S, 2022).

Kjo është veçanërisht e vërtetë në rastin e Italo Calvino-s, një figurë thelbësore në letërsinë e shekullit të 20-të, rrëfimet e të cilit I kanë kapërcyer kufijtë kombëtarë. Në Shqipëri, rrugëtimi i veprës së Calvino-s pasqyron historinë e trazuar të vendit, veçanërisht gjatë regjimit autoritar të Enver Hoxhës, i cili vendosi kontrolle të rrepta mbi shprehjen letrare dhe ndikimet e huaja.

Shkrimi i Calvino-s, i karakterizuar nga një përzierje unike e realizmit dhe elementeve fantastike, përfshin tema të thella, si: identiteti, morali dhe kompleksitetet ekzistenciale moderne. Pavarësisht barrierave të gjeografisë dhe ideologjisë, veprat e tij kanë bërë jehonë te lexuesit shqiptarë, duke zbuluar një sërë interpretimesh që ndriçojnë kompleksitetin e përvojës njerëzore (Baldi, Elio et.al, 2023).

Ky studim shqyrton receptimin e veprave të Italo Calvino-s në Shqipëri, duke u fokusuar në dy periudha kohore: përkthimet fillestare në periudhën 1954-1981, gjatë të cilave realizmi socialist dominoi ligjërimin letrar dhe ringjallja e interesit për krijimtarinë e këtij shkrimtari nga viti 1995 e në vazhdim. Qëllimi është të bëhet një prezantim i veprave të përkthyer në gjuhën shqipe, si dhe të atyre që nuk janë përzgjedhur për përkthim. Gjithashtu, do të analizohen të dhënat e jashtme, duke përfshirë: përkthyesit, botuesit, datat dhe vendet e botimit, parathëniet ose hyrjet, shënimet e ndryshme nga përkthyesit ose botuesit, si dhe kopertinat dhe kontribuesit e botimeve.

Duke shqyrtuar përkthimet kryesore, pritjen e tyre kritike dhe kontekstin kulturor në të cilin ato u pritën, ky studim synon të nxjerrë në pah evolucionin e kritikës letrare në Shqipëri dhe mënyrat se si krijimtaria e Calvino-s është interpretuar dhe integruar në peizazhin letrar shqiptar.

2. Receptimi i veprës së Calvino-s në epokën komuniste (1954 - 1981) 1954

Ky vit shënon prezantimin e parë të lexuesve shqiptarë me shkrimtarin Italo Calvino, nëpërmjet botimit të vëllimit me tregime *Tregime Italiane* të «Ndërmarrjes Shtetërore të Botimeve», me tirazh 5000 kopje. Vëllimi është përkthyer nga teksti rus *Italianskie Raskazi*, nr.45, Pravda, Moskë, 1953. Tregimi i Calvino-s *Ëndrra e gjykatësit*, hap këtë përmbledhje i pasuar nga nëntë tregime të tjera: *Shkrirje e parë* (Gaetano Parodi); *Ne s'ikim që këtej* dhe *E kuptoi pa fjalë* (Amedeo Ugolini); *I muarnë në krahë* (Felice Kilanti); *Shpërthimi* (Renata Vigano) *Vizita e kotë* (Liberio Bizhareti); *Sinjora zbret në Pompei* (Domeniko Rea); *Si votoi ajo* (Aldo Skanjeti) dhe *Armët flaken në det* (Marçelo Venturi) (Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve, 1954).

Ëndra e gjykatësit [*Il sogno di un Giudice*] botuar për herë të parë në periodikun kulturor “Rinascita – Mensile” (‘44/’62), N.2, Febbraio, 1948, p. 66-67, në rubrikën “Racconti immaginari”, rrëfen fatin tragjik të një gjyqtari të dënuar (Onofrio Kleriçi) me varje në litar, “*të vdes si qen*”, për shkak se “*gjatë shumë viteve ka fyer dhe poshtëruar popullin italian*” (Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve, 1954). Përfundimi i zymtë i tregimit përputhet me klimën ideologjike në Shqipërinë komuniste, ku temat e drejtësisë dhe ndëshkimit u bënë jehonë narrativave të regjimit për luftën e klasave dhe drejtësinë revolucionare. Ky kontekst, ka të njëjtën rezonancë me fatet e shumë intelektualëve dhe figurave politike në Shqipërinë e pasluftës, të cilët u ekzekutuan ose u persekutuan pa gjyq.

Dënimi i ashpër i gjyqtarit, i cili mishëron autoritetin e korruptuar dhe prishjen morale, përputhet me etikën antifashiste dhe revolucionare të autorëve të vëllimit, shumë prej të cilëve ishin partizanë gjatë Luftës së Dytë Botërore ose anëtarë të Partisë Komuniste Italiane. Rrjedhimisht, vepra e Calvino-s u përshtat brenda narrativës socialiste që theksonte drejtësinë që triumfon mbi korrupsionin individual dhe prishjen morale.

Vendimi për të përkthyer tregimet nga një burim rus dhe jo nga italishtja origjinale nxjerr në pah ndikimin e thellë sovjetik në prodhimin kulturor të Shqipërisë gjatë komunizmit të hershëm. *Komiteti i Kulturës të parashikojë me kohë akordimin e disa bursave për fakultetet ose shkollat e tjera në BRSS që kanë të bëjnë me çështje të arteve e të kulturës, (Për historinë e teorisë e arteve) me teorisë e historisë e muzikës, për biblioteka, qendra kulturele etj.) me qëllim që të sigurohen dora-dorës disa kuadro specialistë, me kulturë të gjerë dhe të armatosur mirë ideologjikisht. Kjo do të vlejë shumë, jo vetëm për të ngritur më vonë kualitetin e punës në Komitetin e Kulturës, por edhe për Liceun Artistik ku ato mund të shërbejnë si pedagogë të mirë për probleme teorike në art. Veç kësaj, këto do të jenë dora e djathtë për rritjen e forcimin e kuadrit të mesëm e*

të ulët si dhe për t'u angazhuar në studime teorike - shkencore mbi artin dhe kulturën tone” (Meta, B. et.al, 2018). Përfshirja e veprës së Calvino-s, krahas autorëve partizanë dhe antifashistë si Domenico Rea, Gaetano Parodi, Amedeo Ugolini, Renata Vigano apo Marcelo Venturi, pasqyron preferencën e regjimit për letërsinë që mund të interpretohej ideologjikisht, në përputhje me parimet e realizmit socialist, duke promovuar temën e luftës së klasave.

Konsideratat ideologjike që drejtojnë për zgjedhjen e veprave për përkthim, bëhen edhe më të dukshme, nga mungesa e një parathënieje apo komenti origjinal nga botuesit shqiptarë, për autorët, temat apo qasjet stilistike të tyre. Në vend të kësaj, botimi përfshinte një përmbledhje nga Z. Potapov i cili i përshtati veprat e hershme të Calvino-s, brenda një narrative më të gjerë të luftës antireaksionare dhe antifashiste, duke theksuar konvergencën e tyre ideologjike me temat e çlirimit dhe të paqes. Potapov e vlerësoi formën novelë-përrallë që ndërthur realitetin me fantazinë, në funksion të dukshmërisë dhe forcimit “të jehonës ideologjike të novelës”. “Calvino ka krijuar gjininë e tij të novelës-përrallë që thur realitetin e gjallë me fantazinë e cila nxjerr në dukje dhe e forcon më tepër jehonën ideologjike të novelës” (Potapov, 1954).

Përzgjedhja e tregimit *Ëndrra e gjyqtarit*, i shkruar gjatë angazhimit të Calvino-s me Partinë Komuniste Italiane, pasqyron kështu theksin e regjimit mbi letërsinë që kritikonte fashizmin dhe shtypjen kapitaliste, duke i pozicionuar narrativat e Calvino-s brenda kornizës ideologjike të kohës.

1981

Takimi i dytë i Calvino-s me lexuesit shqiptarë u ndërmjetësua nga vëllimi me tregime *Jeta e dy bashkëshortëve*, i shtëpisë botuese «Naim Frashëri», Tiranë. Ky vëllim, i përkthyer nga përkthyesi tashmë i mirënjohur Shpëtim Çuça, nga origjinali *I racconti*, shënon një prani në rritje të Calvino-s në rrethet letrare shqiptare, pasi i dedikohej tërësisht veprës së tij.

Vëllimi prezantohet nga një kopertinë me ngjyra të ngrohta që ilustron një mjedis urban vjeshtor i cili vëzhgohet në sfond përmes pemësh gjetheverdhë. Ky imazh, mund të interpretohet si një përpjekje për të idealizuar jetën familjare socialiste, duke e vënë në kontrast me realitetin e ashpër të tjetërsimit dhe vetmisë kapitaliste të portretizuar në tregimet e Calvino-s. Shënimet në kopertinën e brendshme të librit nënvizojnë lidhjen e Calvino-s me neorealizmin italian, temat e pasluftës dhe rezistencës antifashiste që trajtonin veprat e tij, ndërkohë që pranojnë zhvendosjen e veprave të mëvonshme të Calvino-s drejt elementeve më fantastike dhe simbolike. Megjithatë, këto të fundit, justifikohen me pretendimin se këto elemente shërbejnë për t'i dhënë “shkencës dhe teknologjisë një dimension njerëzor” dhe zhvillimin e “vetëdijes historike dhe përgjegjësisë sociale” (Murati, 1981).

Libri përfshin një parathënie të Shaban Muratit i cili, gjithashtu, e

kontekstualizon Calvino-n brenda lëvizjes neorealiste, duke e inkuadruar këtë të fundit, si një përgjigje ndaj paqëndrueshmërisë socio-ekonomike italiane të pasluftës dhe një kundërvënie ndaj poezisë hermetike të lidhur me kulturën fashiste. Murati i përshkruan veprat e Calvino-s si “*letërsi proteste*” dhe “*letërsi progresive dhe demokratike*”, duke pasqyruar paradigmat kritike mbizotëruese në Shqipërinë e asaj kohe. Ai e vlerëson vëllimin si “*një panoramë të gjerë realiste të shoqërisë kapitaliste italiane*”, duke u fokusuar në ndarjet e ashpra klasore. Murati pranon mungesën e një “*zgjidhjeje revolucionare*”, duke nxjerrë në pah kompromiset komplekse midis vlerësimit estetik dhe interpretimit ideologjik që karakterizoi kritikën letrare shqiptare gjatë kësaj epoke (Murati, 1981).

Tregimet e tjera të Calvino-s të përfshira në këtë vëllim janë: *Peshq të mëdhenj e peshq të vegjël*; *Një pasdite, Adami*; *Fshati i pabesë*; *Vjedhje në një pastiçeri*; *Të flesh si qentë*; *Vazhdo kështu, se mirë e ke*; *Maçoku dhe polici*; *Kërpudha në qytet*; *Pëllumbi i bashkisë*; *Kura e grerave*; *Pylli në autostradë*; *Ajri i mirë*; *Lepuri helmatisës*; *Një udhëtim me lopë*; *Stoli*; *Hëna dhe Njaku*; *Pula e repartit*; *Nata e shifrave*; *Zonja Paulatim*; *Avanguardistët në Mentonë*; *Jeta e dy bashkëshortëve* dhe *Milingonat*.

Ndërsa ekspozimi i lexuesit shqiptar ndaj prodhimit letrar të Italo Calvino-s gjatë kësaj periudhe ishte i kufizuar, është thelbësore të shqyrtohen jo vetëm këndvështrimet kritike që rrethojnë veprat e pakta të përkthyer, por edhe mungesat e dukshme të krijimtarisë së tij në peizazhin letrar shqiptar gjatë kësaj periudhe.

Nga sa pamë, në periudhën 1954 - 1981, vetëm dy nga veprat e Calvino-s ishin në dispozicion të lexuesve shqiptarë: tregimi *Ëndrra e gjykatësit* dhe vëllimi me tregime *Jeta e dy bashkëshortëve*. Kjo sugjeron një qasje selektive ndaj krijimtarisë së Calvino-s e ndikuar nga faktorë politikë dhe ideologjikë. Siç vërehet nga (Papa, 2009), “*U themeluan dy shtëpi botuese shtetërore “Naim Frashëri” dhe “8 Nëntori” që zbatonin kritere rreptësisht ideologjike në zgjedhjen e veprave dhe shkrimtarëve që do të përktheheshin; përkthehen kryesisht shkrimtarë rusë ose që i përkasin rrymës letrare të realizmit socialist*”.

Megjithëse krijimtaria letrare e Calvino-s ishte pjellore dhe e larmishme, duke shfaqur zhanre dhe stile të ndryshme, jo të gjitha veprat e tij u zgjodhën për përkthim në shqip. Veprat e tij të hershme fantastike dhe alegorike, si *Viskonti i përgjysmuar* [*Il Visconte Dimezzato*, 1952], *Baroni rebel* [*Il Barone Rampante*, 1957] dhe *Kalorësi i pagenë* [*Il Cavaliere Inesistente*, 1959], munguan dukshëm gjatë diktaturës. Në mënyrë të ngjashme, veprat eksperimentale të mëvonshme të Calvino-s, si *Qytetet e padukshme*, [*Le città invisibili*, 1972] dhe *Nëse një natë dimri një udhëtar*, [*Se una notte d’inverno un viaggiatore*, 1979], u përjashtuan gjithashtu nga përkthimi. Arsye e kësaj mungese e gjejmë në vetë shënimet e kopertinës së vëllimit *Jeta e dy bashkëshortëve* (1981) në të cilën shprehen rezerva

për veprat e mëvonshme të Calvino-s, duke sugjeruar se ato bëhen “të vështira” dhe humbasin “aftësitë e tyre komunikuese”. Sipas Muratit “... megjithëse në veprat e tij të fundit I. Calvino arrin të zbulojë lidhjen shkakësore të asaj shoqërie ku jeton, përdorimi gjithnjë e më shumë i simbolikës dhe metaforës në këto vepra të tij të fundit bën që vepra e tij shpesh të bëhet e vështirë, humbet shumë nga aftësia e saj komunikuese. Si shembull për këtë kemi një nga veprat e tij të fundit *Qyteti i padukshëm*” (Murati, 1981). Kjo perspektivë pasqyron një kuptim apo vlerësim të kufizuar për letërsinë avangarde dhe moderniste të Calvino-s, e cila mbeti kryesisht e huaj për mjedisin kulturor shqiptar të kohës.

Kjo qasje selektive ndaj përkthimit demonstroi se botuesit shqiptarë u dhanë përparësi veprave të hershme, më realiste të Calvino-s, ndërsa shmangën shkrimet e tij të mëvonshme eksperimentale dhe komplekse, duke prezantuar një version të Calvino-s që përputhej më mirë me klimën kulturore dhe politike të vendit në atë kohë. Rrjedhimisht, lexuesit shqiptarë humbën një aspekt thelbësor të inovacionit dhe thellësisë së krijimtarisë së Calvino-s. Mungesa e qasjes në narrativat e tij më eksperimentale jo vetëm kufizoi kuptimin e tyre për gamën e tij tematike, por gjithashtu i privoi ata nga përfshirja në kërkimet filozofike që përcaktojnë shkrimet e tij të mëvonshme. Fokusi mbeti në letërsinë që mund t'i shërbente qëllimeve ideologjike, duke përforcuar vlerat e shtetit socialist.

Në përfundim do të thoshim se, receptimi i Calvino-s për periudhën 1954 - 1981 u karakterizua nga: ndërmjetësimi ideologjik i shoqëruar nga theksi socio-politik në diskursin kritik; ndjekja e modeleve kulturore sovjetike në formësimin e shijeve letrare dhe këndvështrimeve kritike, gjatë periudhës së hershme socialiste; kategorizimi i Calvino-s si një shkrimtar neorealist, pavarësisht se vepra e tij evoluoi përtej këtij kuadri; praktikat selektive të përkthimit të ndikuar nga konsideratat ideologjike dhe nevojat kulturore të perceptuara të mecenatëve letrarë shqiptarë të kohës, Ndërsa dy veprat e përkthyer ofruan një vështrim të shkurtër në artin e tij letrar, shtrirja më e gjerë e temave të tij, veçanërisht ato që ndërthurin realitetin me fantazinë, mbetën kryesisht të paeksploruara.

3. Tranzicioni postkomunist (1995 - 2010)

Me vendosjen e demokracisë, në Shqipëri, në fillim të viteve 1990, peizazhi letrar pësoi një transformim domethënës. Rënia e regjimit komunist i dha fund censurës së rreptë shtetërore, duke lejuar përkthimin e një game më të gjerë veprash letrare të huaja. Kjo liri e sapogjetur mundësoi përkthimin e atyre veprave që ishin kufizuar ose interpretuar në mënyrë selektive, duke formësuar imazhin e autorëve dhe pranimin e veprave të tyre, pasi siç pohon Lefevre, çdo përkthim mishëron një këndvështrim dhe kontekst unik, i cili ndikon në mënyrën se si vepra integrohet në traditat letrare vendase (Lefevre, 1992).

Vitet '90 shënuan një moment vendimtar për receptimin e veprave të Italo

Calvino-s në Shqipëri. Të çliruar nga kufizimet e interpretimit politik, përkthimet e veprave të tij u ofruan lexuesve shqiptarë një angazhim më autentik me stilin e tij novator, temat dhe kërkimet filozofike. Kjo ringjallje e përkthimeve, jo vetëm që risolli autorë klasikë, si Italo Calvino, por gjithashtu zgjeroi tregun letrar shqiptar me një gamë të larmishme autorësh botërorë, duke nxitur një peizazh më të pasur kulturor.

1995

Ky ishte viti që shënon takimin inaugurues me Calvino-n, në periudhën postkomuniste, përmes romanit *Viskonti i përgjysmuar* [*Il visconte dimezzato* (1952)], botuar nga shtëpia botuese «Naim Frashëri», me ndihmën e «Fondacionit Soros» dhe me përkthim të shkrimtarit dhe përkthyesit të njohur Nasi Lera. Botimi përfshin shënimet e përkthyesit, “Qelizat e shpirtit”, ku ai eksploronte dikotominë e mirë - e keqe që përshkonte romanin, duke pohuar që “*duke u besuar shkrimtarëve, si Italo Calvino, ne do i besojmë vetvetes dhe ditës kur e mira dhe e liga, që janë brenda nesh, do shkrihen në një dhe do t’i japë një drejtim krejt tjetër jetës sonë. Atëherë do të lindë nevoja që kësaj qenie të re që u krijua nga shkrirja e së mirës dhe e së keqes, t’i vihet një emër dhe, ndoshta, dikujt i shkrepet dhe e quan njeri*” (Lera, 1995).

1996

Një vit më pas, botimet “Dea S” nxorën në qarkullim vëllimin me tregime të shkurtra *I fundit vjen korbi* [*Ultimo viene il corvo*, 1949], përkthyer nga Vjollca Lisi.

Këto dy përkthime nga krijimtaria e hershme e Calvino-s, ishin ndër botimet e para të mëdha të veprave të tij, në Shqipërinë postkomuniste. Ky, ndoshta, ishte një vendim strategjik i botuesve për të edukuar lexuesit me kontributet letrare në zhvillim të shkrimtarit dhe për t’u përshtatur me peizazhin kulturor në ndryshim të vendit. Kjo qasje u lejonte lexuesve të kuptonin dhe vlerësonin gradualisht kompleksitetin dhe nuancat e shkrimit të tij.

Gjatë këtij viti, tregimet e Calvino-s, filluan të shfaqeshin në shtypin ditor dhe javor, duke zgjeruar në këtë mënyrë audiencën përmes botimeve të ndryshme:

Vëllezërit Banjasko, gazeta javore «Rilindja» nr. 39, 3-9 mars.

Shtëpia e zogjve, gazeta e përditshme politike «Poli i Qendrës» nr.73, 28 qershor.

Gji i zhveshur, e përjavshmja letrare artistike «Drita», Organ i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë, nr.24, 24 nëntor.

1997 - 1999

Këto vite, shtypi shihet sërish në pararojë të prezantimeve të krijimtarisë së Calvino-s. Në organet e ndryshme të tij janë botuar:

Largësia nga hëna, revista kulturore e Fondacionit Kulturor Velija, «Mehr Licht» nr. 4, 1997, përkthyer nga Dritan Cela.

Aventura e një italiane, fragment nga vëllimi *Si eremit* në Paris, gazeta «Rilindja» nr.1118, 1 shkurt, 1997.

Leksionet amerikane: Saktësia 1 - 3 [Lezioni americane], gazeta e pavarur «Bashkimi», organ i Organizatës Bashkimi Kombëtar Shqiptar, nr.1, 10 dhe 31 të janarit dhe *Leksione amerikane: Larmia (6)* nr. 5, 7, 21 të shkurtit, 1998.

Nënë dhe Gnac, gazeta «Rilindja» nr. 1617, 18 tetor, 1998.

Pylli misterioz, «Sirena» organ i Sektorit kombëtar të BBY-së, nr.48, 1998.

Markovaldo ose Stinët në qytet [Marcovaldo], shtëpia botuese «Elite», Tiranë, 1999. përmbledhje me tregime, përkthyer nga Lura Baçi. Vëllimi hapet me një “Shënim për lexuesin” i cili shqyrton botimin origjinal italian në vitin 1963, duke e inkadruar atë brenda kontekstit të neorealizmit italian. Ky rrëfim përqendrohet të Markovaldoja, protagonist, figura unifikuese në të njëzet tregimet e koleksionit. Gjithashtu, një *Parathënie* e Klara Kodrës, shtjellon natyrën humoristike të veprës, sfondin historik (që paralelizon periudhën e tranzicionit shqiptar), përbërjen e saj strukturore dhe teknikat letrare që Calvino përdori për të arritur vizionin e tij artistik (Kodra, 1999).

Dy bashkëshortë, gazeta e përditshme «Albania» nr.101, 2 maj, 1999 dhe *Mullinj të që presin dhe Grabitje në pasticeri* revista e përjavshme mbi artin, kulturën dhe spektaklin «AKS», nr.9, 11 shkurt, 1999.

2000

Këtë vit, në shpërndarjen e krijimtarisë letrare të Calvino-s në Shqipëri kanë kontribuar edhe Instituti Italian i Kulturës Tiranë dhe Ministria e Jashtme Italiane, të cilët bashkë me shtëpinë botuese «Elite» mundësuan botimin e vëllimit *Tommaso Landolfi. Faqet më të bukura: tregime dhe novela zgjedhur nga Italo Calvino*, në serinë Letërsi Italiane. Vëllimi u përkthye nga Klara Kodra nga origjinali *Le più belle pagine*, Prima edizione BUR, Milano, Gennaio, 1989. Tregimet shoqërohen nga “Shënime për lexuesin” përmes të cilave botuesit synonin të informonin lexuesin për natyrën e shkrimit të Landolfi-t (i errët dhe barok) dhe lidhjen frymëzuese me mitin. Vëllimi përmban edhe “Shënime për tekstet”, ku lexuesi mund të njihej me të gjitha tekstet nga janë marrë tregimet e përfshira në këtë vëllim (Calvino, 2000)

Zogjtë e Paolo Uccellos, revista kulturore e Fondacionit Kulturor Velija, «Më shumë dritë!» nr.13, përkthyer nga Gëzim Qëndro.

Shpirti i komunikimit; Murtaja e gjuhës dhe Cuando desperto el dinosaurio, gazeta «Albania» nr.213, 273, 296 shtator-nëntor-dhjetor, përkthyer nga Viola Adhami.

Vendqëndrimi i gabuar, e përdryjavshmja social kulturore «XXL» nr. 16, 30 shtator dhe *Saktësia nga Leksionet amerikane*, revista letrare «Aleph» nr.9, përkthyer nga Viola Adhami.

Gjithashtu, shtëpia botuese «Dea S», Tiranë, botoi *Përralla italiane*, përkthyer

nga profesori dhe përkthyesi Eshref Ymeri.

2001

Ky vit, shënoi një zgjerim të konsiderueshëm të dukshmërisë së veprave të Calvino-s. Gazeta, revista dhe shtëpi botuese të ndryshme, botuan veprat e tij, duke përfshirë:

Murtaja e gjuhës, gazeta «Albania» nr.110, 13 maj, përkthyer nga Viola Adhami, si dhe *Fantazia si makinë elektronike dhe Rëndesa pa peshë*, nr.212, 254 (9 shtator dhe 28 tetor), përkthyer nga Renata Martini.

Calvino: Nga neorealizmi në letërsinë fantastike, gazeta «Shekulli» nr.220, 11 gusht, përgatitur nga Feride Papleka.

Alberoni dhe Calvino, kurajë e mësimdhënie: Të kini kurajë e Françesko Alberoni; Leksione amerikane, gazeta «Dita» nr.214, 15 gusht dhe nr.286, 18 nëntor, përkthyer nga Loziana Ibrahimimi dhe *Palomar*, nr. 286, 18 nëntor, përkthyer nga Viola Adhami.

Dukshmëria, revista «Aleph» nr.11, përkthyer nga Viola Adhami.

Vizatimet e çmendura: përrallë (I disegni arrabbiati), shtëpia botuese «Mësonjëtorja e parë», Tiranë, përkthyer nga Fotaq Andrea.

Shtëpia botuese «Elite», me ndihmën e Institutit Italian të Kulturës Tiranë dhe Ministrisë së Jashtme Italiane, botoi për herë të parë, për lexuesit shqiptarë, romanin *Baroni rebel*, si pjesë e serisë Letërsi Artistike, përkthyer nga Aida Baro, nga origjinali *Il barone rampante*, Editore Arnoldo Mondadori, Milano, Maggio 1993. Titulli në kopertinë shoqërohet me konfirmimin *Kryevepër e mirënjohur humoristike kalviniane që i jepet për herë të parë në dorë lexuesit shqiptar. Për të njohur sa më parë lexuesit kureshtarë me rebelin Kozimo, botuesit, prezantojnë dy paragrafë të romanit në kopertinën mbyllëse* (Calvino, 2001).

2002 - 2003

Edhe në këto dy vite, krijimtaria e Calvino-s, vazhdon të jetë pjesë e botimeve, qoftë nga shtypi i përditshëm, qoftë nga shtëpitë botuese.

Gazeta «Albania» në numrat e saj 248, 266 dhe 291, periudha tetor-dhjetor, 2002, botoi *Në lidhje me atë që mungon*, përkthyer nga Renata Martini; *Filtri madhor i komikës* dhe artikullin *Hiri kozmik i një shkrimtari*. Italo Calvino nga *Komikat kozmike* të Virgjil Muçit. Ky i fundit doli për lexuesit shqiptar edhe në revistën «Klan», nr.285, 1 dhjetor.

Shtëpia botuese «Letrat», Tiranë, 2002, botoi *Komikat Kozmike*, përkthyer nga Dritan Çela nga origjinali *Cosmicomiche*. Parathënia e tij ‘Calvino dhe libri i tij i famshëm’ e vlerëson këtë veper si “trashëgimi elitare të njerëzimit” dhe përshkruan dinamikën e krijimtarisë së autorit, duke anashkaluar veprat e para realiste, dhe duke u fokusuar në trilogjinë *Paraardhësit tanë*, veprat e tij mëvonshme, universin simbolik që përfaqësojnë ato, si dhe në “stilin krejt origjinal, të mprehtë dhe ironik, që zhvlerëson mekanizmat e narrativës

tradicionale, i frymëzuar vazhdimisht nga letërsia postmoderne” (Çela, 2002).

U botuan gjithashtu:

Vërshëllima e mëllenjës, gazeta «Tema» nr.841, 9-10 mars, 2003, përkthyer nga Viola Adhami.

Aventura e bashkëshortëve, gazeta «Pesëdhjetë e pesë» nr.70, 17 mars, 2003.

Zogu pa zogj, gazeta «Albania» nr. 115, 18 maj, 2003, përkthyer nga Gëzim Qëndro.

Odisetë tek Odisea [Odisea], gazeta «Tema», nr. 904, 19-20 tetor, 2003.

2004 - 2006

Këtë periudhë, gazeta «Albania» dhe «Gazeta shqiptare» shfaqen si organet më aktive të shtypit në sjelljen e veprave të Calvino-s për lexuesit shqiptarë, duke rritur në këtë mënyrë dukshmërinë e tregimeve të tij. Vetëm në vitin 2004 «Albania» botoi tregimet:

Ky zakon solli një vonesë... nr. 313, 11 janar; *Kristali dhe flaka*, nr.21, 1 shkurt dhe *Në kohët e vështira që na presin...* nr. 135, 13 qershor, të përkthyer nga Renata Martini.

Ndërsa «Gazeta shqiptare» nr. 11, 9-15 maj, botoi *Fizionomia e qyteteve sipas Italo Calvino-s* përkthyer nga Erion Temali dhe *Turbullimet e Italo Calvino-s*, dy letra dashurie të Calvino-s për Elsa de Giorgi-n, nr.28, 5 shtator, përkthyer nga Loziana Ibrahim.

Gjithashtu, janë botuar edhe: *I lehtë si zogu, jo si pupla*, gazeta «Albania», nr.184, 7 gusht, 2005, përkthyer nga Renata Martini.

Shkrimtarët që pikturojnë, marrë nga *Roman brenda një pikturë*, si dhe jetëshkrimin e autorit, revista letrare «Mehr Licht», tetor, 2005, përkthyer nga Arian Leka.

Hënë dhe gnac dhe Gji i zhveshur, gazeta e përjavshme kulturore artistike «Fjala» nr. 163 dhe 180, 2005, përkthyer nga Alban Bobrati.

Arkipelagu i viseve imagjinare, përkthyer Arian Leka vjen nga dy organe të shtypit, në gazetën «Fjala» nr. 213, 1-8 janar dhe në të përditshmen «Gazeta shqiptare» nr. 3448, 5 mars, 2006.

2007

Korpusi i veprave të Calvino-s në shqip sa vjen e zgjerohet me shumë, me botimet e krijimtarisë së tij që përfshin lloje të ndryshme tekstesh, si roman, tregime, ese. Janë botuar:

Qytetet e padukshme, «Aleph», Tiranë, përkthyer nga Viola Adhami,

Përndritje, gazeta «Drita», 4 mars, përkthyer nga Brunilda Bido.

Shpirti i komunikimit, gazeta «Albania» nr.2, 8 prill.

Largësia nga hëna, revista «Mehr Licht», 30 maj, përkthyer nga Dritan Çela.

Në një rresht të vetëm: Jorge Luis Borges, përkthim i Viola Adhami dhe tregimi *Thellësia e fshehur në sipërfaqe*, gazeta «Albania» përkatësisht nr. 20, 12

gusht dhe nr.32, 4 nëntor, përkthyer nga Renata Martini.

Italo, Ketri aristokrat: Italo Calvino, shkrimtar, «Gazeta shqiptare» nr.3984, 9 shtator nga Nello Ajello

Qytetet janë si femrat marrë nga Qytetet e padukshme, revista «Klan» nr. 536, 9 nëntor, përgatitur nga Virgjil Muçi.

2008 - 2009

Botohen: *I përgjigjet së vërtetës*, përkthyer nga Viola Adhami dhe *Kristali dhe flaka*, përkthyer nga Renata Martini, në gazetën «Albania», përkatësisht nr.8, 24 shkurt, 2008 dhe nr. 15, 13 prill, 2008,

Aventura e një poeti, gazeta «Pesëdhjetë e pesë», nr.71, 22 mars, 2009, përkthyer nga Rudina Dahri.

Në një epokë të ndërmjetme, gazeta «Albania», nr.29, 2 gusht, 2009, përkthyer nga Renata Martini.

2010

Përrallat më të bukura italiane vijnë këtë vit, nga botimet «Emal», Tiranë, përkthyer nga Kastriot Mahilaj.

Midis George Steiner-it dhe Italo Calvino-s (rreth veprës, krijimit dhe klasikëve) / Olivier Mongin, vijnë nga revista «Mehr Licht», nr. 38, korrik, përkthyer nga Luan Canaj, ndërsa *Dy qytete: ese për qytetin e Tiranës nisur nga romani i Italo Calvino Qytetet e padukshme* nga gazeta «Mapo» nr.97, 27 tetor, përgatitur nga Ardian Vehbiu.

Periodha 1995-2010 shënoi një fazë transformuese në pritjen e veprave të Italo Calvino-s në Shqipëri, e karakterizuar nga hapja graduale e horizonteve letrare dhe heqja e kufizimeve ideologjike. Megjithëse vëllimi i diskursit kritik mbeti i kufizuar, përhapja e përkthimeve u mundësoi lexuesve shqiptarë të përfshiheshin për herë të parë me rrëfimet novatore dhe eksplorimet filozofike të Calvino-s. Botuesit dhe përkthyesit luajtën një rol kryesor, si ndërmjetës, duke formësuar mënyrën se si veprat e tij perceptoheshin brenda kontekstit të një shoqërie të re demokratike. Kjo periudhë hodhi bazat për një vlerësim më të thellë të kontributeve të Calvino-s në letërsi, duke vendosur skenën për një angazhim më të gjerë kritik dhe ligjërimit krijues në vitet që pasuan.

4. Përfundime

Receptimi i krijimtarisë letrare të Italo Calvino-s brenda kontekstit shqiptar ka ndjekur një zhvillim të larmishëm dhe të shumanshëm, duke pasqyruar transformimet historike dhe kulturore të vendit. Nga kufizimet e epokës komuniste, ku ekspozimi ndaj shkrimeve të Calvino-s ishte shumë i kufizuar, deri te erërat çlirimtare të tranzicionit postkomunist, rrëfimet e tij janë interpretuar, kritikuar dhe lavdëruar nga studiuesit shqiptarë dhe entuziastët e letërsisë, duke zbuluar ndikimin e qëndrueshëm të këtij klasiku italian.

Gjatë regjimit komunist, vetëm disa vepra të zgjedhura të Calvino-s, si tregimi *Ëndrra e gjykatësit* dhe përmbledhja me tregime *Jeta e dy bashkëshortëve* u bënë të arritshme për lexuesit shqiptarë, nëpërmjet përkthimit. Këndvështrimet kritike që u shfaqën gjatë kësaj periudhe u formësuan shumë nga kërkesat ideologjike të realizmit socialist, ndërsa studiuesit shqiptarë u përballën me sfidën e pajtimit të tregimeve eksperimentale dhe alegorike të Calvino-s me imperativat mbizotëruese politike dhe kulturore.

Studimi nxjerr në pah se përkthimi ka qenë elementi qendror në formësimin e figurës së Italo Calvino-s në kulturën letrare shqiptare. Përkthyesit nuk kanë vepruar vetëm si ndërmjetës gjuhësorë, por si interpretues aktivë të poetikës së autorit, duke përshtatur stilin, ironinë dhe strukturën narrative të Calvino-s me kodet estetike dhe pritjet e lexuesit shqiptar. Prosesi i përkthimit ka ndikuar drejtpërdrejt në mënyrën se si është lexuar dhe kuptuar Calvino nga përshtatjet fillestare të ngarkuara me ndikime ideologjike, deri te përkthimet bashkëkohore që synojnë ruajtjen e shumëkuptimësisë, metaforës dhe lojës gjuhësore. Kështu, përkthimi shfaqet si një akt krijues, që jo vetëm transmeton një tekst të huaj, por edhe prodhon kuptim të ri brenda sistemit kulturor vendas. Ndaj, studimi konkludon se zhvillimi i përkthimeve të Calvino-s është tregues i pjekurisë kulturore dhe i evoluimit të përfytyrimit shqiptar për modernitetin letrar.

BIBLIOGRAFI

- BALDI, ELIO et.al. (2023). *Circulation, Translation and Reception Across Borders. Italo Calvino's Invisible Cities Around the World*. New York: Routledge.
- CADERA, S.M & WALSH, A.S. (2022). *Retranslation and Reception – a Theoretical Overview*. Leiden: Brill.
- CALVINO, I. (2000). *Tommaso Landolfi. Faqet më të bukura: tregime dhe novela zgjedhur nga Italo Calvino*. Tiranë: Elite.
- CALVINO, I. (2001). *Baroni rebel*. Tiranë: Elite.
- ÇELA, D. (2002). Parathënie. In I. Calvino, *Komikat kozmike* (p. 5). Tiranë: Letrat.
- KODRA, K. (1999). Parathënie. In I. Calvino, *Markovaldo ose Stinë e qytetit* (pp. 7-9). Tiranë: Elite.
- LEFEVERE, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London-New York: Routledge.
- LERA, N. (1995). Qelizat e shpirtit. In I. Calvino, *Viskonti i përgjysmuar* (pp. 91-93). Tiranë: Naim Frashëri.
- META, B. et.al. (2018). *Indoktrinimi komunist përmes kulturës, letërsisë dhe artit .VËLLIMI I (1945-1968)*. Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike.
- MURATI, S. (1981). Shënime. In I. Calvino, *Jeta e dy bashkëshortëve*. Tiranë: Naim Frashëri.
- Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve. (1954). *Tregime italiane*. Tiranë: Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve.
- PAPA, M. (2009). La ricezione dell'opera di Luigi Pirandello in Albania dagli anni venti. *Contesti adriatici 2* (pp. 209-227). Roma: Bulzoni.
- POTAPOV, Z. (1954). Tregime italiane. In N. S. Botimeve, *Tregime italiane* (p. 81). Tiranë: Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve.

TRANSLATING THE DA VINCI CODE INTO ALBANIAN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TWO VERSIONS

Doktorante Stela Bilaj

Departamenti i Gjuhës Angleze

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës

E-mail: stela_bilaj.fgjhdr@unitir.edu.al

ABSTRACT

This article examines two Albanian translations of Dan Brown's *The Da Vinci Code*: the version by Amik Kasaruho (Botimet Dudaj) and the version by Perikli Jorgoni (Bota Shqiptare). Drawing on translation theory (Hatim & Munday, 2004) and later scholarship on equivalence and translation strategies, the analysis identifies how modulation, amplification, borrowing, faithful translation, and free translation were applied in each text. Data were collected through comparative textual analysis of selected passages, with particular attention to syntactic structure, lexical choice, and cultural transfer. The results indicate that Jorgoni frequently employed word-for-word translation strategies, often preserving source-language syntax at the expense of fluency in Albanian. In contrast, Kasaruho combined semantic and communicative strategies to produce a more idiomatic and natural text for Albanian readers. The study concludes that translation strategies directly influence reader reception and underscores the importance of balancing fidelity to the source with readability in the target language.

Key words: translation strategies, modulation, borrowing, The Da Vinci Code, Albanian translation

PËRMBLEDHJE

Ky artikull shqyrton dy përkthime në gjuhën shqipe të romanit *The Da Vinci Code* nga Dan Brown: versionin e Amik Kasaruhos (Botimet Dudaj) dhe versionin e Perikli Jorgonit (Bota Shqiptare). Duke u mbështetur në teorinë e përkthimit (Hatim & Munday, 2004) dhe hulumtimet e mëtejshme mbi barazinë dhe strategjitë e përkthimit, analiza identifikon se si janë përdorur modifikimi, amplifikimi, huazimi, përkthimi besnik dhe përkthimi i lirë. Të dhënat janë mbledhur përmes analizës krahasuese të pasazheve të zgjedhura, me vëmendje ndaj strukturës sintaksore, zgjedhjes leksikore dhe transferimit kulturor. Rezultatet tregojnë se Jorgoni ka përdorur shpesh strategji të përkthimit fjalë për fjalë, duke ruajtur shpesh sintaksën e gjuhës burimore në dëm të rrjedhshmërisë së gjuhës së synuar. Në kontrast, Kasaruho ka kombinuar strategji semantike dhe komunikative për të prodhuar një tekst më idiomatik dhe më të natyrshëm për lexuesit shqiptarë. Studimi arrin në përfundimin se strategjitë e përkthimit ndikojnë drejtpërdrejt në pranimin e librit nga lexuesit dhe thekson rëndësinë e balancimit të besnikërisë ndaj burimit me lexueshmërinë në gjuhën e synuar.

Fjalët çelës: strategjitë e përkthimit, modifikimi, huazimi, *The Da Vinci Code*, përkthimi në shqip

1. Introduction

Literary translation plays a pivotal role in bridging linguistic and cultural divides, enabling ideas and narratives to circulate globally (Baker, 2011; Venuti, 2012). The demand for translated fiction has steadily increased, reflecting readers' interest in diverse perspectives (Pym, 2023). Translation, however, is never ideologically neutral: translators mediate cultural norms and values, and publishing practices often privilege fluent domestication, which can obscure source-culture differences (Venuti, 1995, 2012). Since the “cultural turn” in translation studies, scholars have emphasized that translators must render not only linguistic content but also embedded cultural elements, highlighting translation's ideological dimension (Bassnett & Lefevere, 1998).

Dan Brown's *The Da Vinci Code* exemplifies a translation object with a vast global impact. Branded a “theological thriller” for its mix of suspense and provocative religious symbolism, it became a publishing phenomenon upon release in 2003, selling 6.8 million copies in its first year and reaching over 80 million copies worldwide in more than 40 languages. The novel's controversial claims regarding Christianity and history sparked international debates and led to bans or censorship in several countries. Beyond controversy, its influence extended to cultural tourism: nearly half of the visitors to Rosslyn Chapel in Scotland reported being motivated by the novel or its film adaptation. This global reach and cultural impact make *The Da Vinci Code* an ideal case study for examining translation strategies in different linguistic and cultural settings.

2. Literature Review

Eugene Nida's (1964) framework distinguished between formal equivalence (focusing on linguistic accuracy and form) and dynamic equivalence (prioritizing equivalent effect on the target audience). Dynamic equivalence aims for a receptor response comparable to that of source-text readers. Similarly, Newmark (1988) differentiated between semantic translation, which privileges precision and nuance, and communicative translation, which emphasizes naturalness and reader engagement. Both frameworks underscore the tension between literal fidelity and idiomatic fluency, a tension central to literary translation.

Hans Vermeer's Skopos theory posits that the purpose of the translation (its “skopos”) should determine translation strategies (Vermeer, 1989/2000). Translation is viewed as a goal-oriented action: if the purpose is to entertain, educate, or preserve stylistic effects, the translator adapts accordingly. In literary translation, this may justify deviation from strict equivalence to meet target-audience needs (Nord, 1997).

Venuti (1995) framed translation strategy as an ethical choice between domestication (producing a fluent, natural target text that conceals its foreign

origin) and foreignization (preserving source-culture strangeness). He argued that domestication risks erasing cultural differences, while foreignization confronts readers with the text's foreignness, encouraging intercultural awareness. In translating a novel like *The Da Vinci Code*, which abounds with culturally charged terminology, this choice is especially significant.

Translation has played a central role in Albania's cultural development; Shala (2021) emphasizes that translation was pivotal during the National Awakening, shaping both linguistic norms and national identity. Today, literary translation represents a substantial portion of the Albanian publishing market, yet it remains restricted by a persistent tension between fidelity to the source text and readability for the target audience. Tanku (2013) frames this tension briefly by identifying two dominant practical orientations among Albanian translators, the equivalence approach and the cultural approach, and observing that, in practice, many translators lean toward the cultural strategy to maximize domestic readership; at the same time he warns that rapid, large-scale translation practices can produce unnecessary borrowings and a loss of the source text's functional intent. These observations complement the work of other Albanian scholars: Xhevat Lloshi documents ongoing difficulties in rendering culturally-specific references, and Kanani (2015), in her analysis of Kasoraho's Dan Brown translations, highlights the frequent need for creative solutions when transferring locally-inflected terms. Together, these studies demonstrate that theoretical models of equivalence, function, and cultural orientation are not merely abstract frames but have direct, practical relevance for the Albanian translation context, and they call for more reflective editorial and ethical standards in publishing practice.

3. Methodology

This study employs a comparative textual-analysis design to evaluate translation strategies, equivalence, and stylistic choices (Hatim & Munday, 2004). The analysis proceeded in four operational stages: (1) corpus construction, (2) development of a coding scheme, (3) independent coding with reliability testing, and (4) comparative analysis.

The source text (ST) is Dan Brown, *The Da Vinci Code* (Doubleday, 2003; ISBN 0-385-50420-9). Two Albanian target texts were selected: Amik Kasoraho, *Kodi i Da Vinçit* (Botimet Dudaj, 2004; ISBN 978-99943-33-03-8) and Perikli Jorgoni, *Kodi i Da Vinçit* (Bota Shqiptare, 2004; ISBN 99927-910-5-5). Forty (40) segments were selected using purposive sampling across different chapters to ensure representativeness. Selection criteria included:

1. Stylistic density – passages where figurative language, idioms, or register shifts occur.

2. Cultural specificity – references to art, religion, rituals, or historical elements.
3. Linguistic complexity –sentences involving non-literal meaning, wordplay, or syntactic ambiguity.

Translation strategies were identified and categorized according to the typology proposed by Hatim and Munday (2004), supplemented by Newmark (1988) and Venuti (1995). The following categories were applied:

- Modulation: semantic shifts or changes in perspective.
- Amplification: addition of explanatory elements absent in the ST.
- Borrowing: direct transfer of lexical items.
- Free translation: restructuring to prioritize naturalness.
- Calque: literal rendering of collocations or compounds.
- Omission: exclusion of lexical or cultural elements.

Each passage was examined for the presence of these strategies. When a passage exhibited multiple strategies, the dominant one was recorded. For each selected segment, the ST was aligned with TT1 and TT2.

The analysis was conducted at three levels: (1) lexical equivalence, where choice of words and idiomaticity were examined; (2) syntactic restructuring, where sentence-level reordering, subject–object shifts, and clause embedding were analysed; (3) cultural transfer, where the translation of culturally-bound items (CBIs), explicitation, and domestication versus foreignization moves were evaluated. For each segment, strategy frequency counts were recorded and narrative comparative commentary was produced to illustrate how semantic fidelity and target-language naturalness were balanced by TT1 and TT2. Where applicable, qualitative comparisons were supplemented with simple descriptive statistics (counts and percentages) to highlight dominant tendencies across the corpus.

Comparative evaluation focused on how each translator balanced semantic fidelity with target-language naturalness, drawing on Nida's (1964) equivalence framework and Venuti's (1995) domestication/foreignization dichotomy.

To ensure analytical rigor, passages were coded independently by the author and later cross-checked against established definitions of strategies. Where ambiguity arose, multiple interpretations were discussed in light of prior studies (e.g., Nord, 1997; Baker, 2011). This triangulation of theoretical sources strengthens the reliability of categorization and reduces subjectivity.

4. Analysis

4.1 Modulation

- SL: “Despite the lousy timing” (Chapter 9)
- Kasaruho (TT1): “Megjithë çastin e palumtur”
- Jorgoni (TT2): “Edhe pse çasti nuk ishte shumë i përshtatshëm”

Both TTs preserve propositional content but employ different modulation tactics. TT2 implements a syntactic-explicit modulation by expanding the evaluative element into a negated scalar construction (“nuk ishte shumë i përshtatshëm”), which increases explicitation and reduces idiomatic register. TT1 uses near-literal rendering (“çastin e palumtur”) that preserves source idiomality but introduces marginal semantic awkwardness in Albanian collocation.

4.2 Structural Shifts

- SL: “Fache’s anger stalled momentarily.” (Chapter 9)
- TT1: “Për një çast Fashi harroi zemërimin.”
- TT2: “Për një çast Fashi e harroi mërinë.”

Both translations reposition the experiencer (“Fache”) as a grammatical subject, affecting a shift from genitive possession to subject–verb construction. The two TTs differ in lexical choice for ‘anger’ (zemërim vs. mëria). TT1 selects a register-neutral noun with idiomatic collocation; TT2 chooses a somewhat archaic/marked variant.

4.3 Linguistic Amplification

- SL: “He staggered.” (Chapter 34)
- Both TT1 and TT2: “Mezi mbërriti.”

Both translators rendered the single-verb English item with a two-word Albanian paraphrase, reflecting a conceptual gap in direct lexical equivalence. The paraphrase introduces a trajectory implication absent in the ST.

4.4 Borrowing and Faithful Translation

- SL: “Curator” (Prologue)
- TT1 (Kasaruho): Kurator (borrowed)
- TT2 (Jorgoni): Mbarështues (domesticated)

TT1 implements lexical borrowing, preserving source-form recognizability. TT2 replaces the lexical item with an Albanian equivalent, increasing semantic

transparency for monolingual readers.

4.5 Free Translation and Meaning Shifts

- SL: “I wish it left sooner” / “Lyon will have to do” (Chapter 35)
- TT1: “Gjynah që nuk niset më përpara” / “por, sidoqoftë, shkojmë në Lile”
- TT2: “Sa keq që nuk niset më parë” / “sepse Lila është shumë i mirë”

TT1 generally preserves pragmatic orientation and pragmatic implicature. TT2 exhibits localized meaning shifts (e.g., adding an evaluative clause “sepse Lila është shumë i mirë”) that alter illocutionary force.

4.6 Cultural Elements

- SL: Hieros Gamos (“Sacred marriage”) (Chapter 74)
- Both TT1 and TT2: Martesë e shenjtë

Both translators preserve the cultural reference while providing a literal rendering.

Table 1. Comparative Table

Translation Aspect	Source Text Example	Kasaruho (Dudaj)	Jorgoni (Bota Shqiptare)	Observations
Modulation	“Despite the lousy timing”	Megjithë çastin e palumtur	Edhe pse çasti nuk ishte shumë i përshtatshëm	Jorgoni applies modulation; Kasaruho literal.
Structural Shift	“Fache’s anger stalled momentarily”	Për një çast Fashi harroi zemërimin	Për një çast Fashi e harroi mërinë	Both restructure syntax; meaning preserved.
Amplification	“Staggered”	Mezi mbërriti	Mezi mbërriti	Both use paraphrase.
Borrowing	“Curator”	Kurator (borrowed)	Mbarështues (Albanian equivalent)	Kasaruho faithful; Jorgoni domesticating.

Free Translation	“I wish it left sooner”	Gjynah që nuk niset më përpara	Sa keq që nuk niset më parë	Kasaruho conveys idiomatic naturalness.
Cultural Transfer	“Hieros Gamos”	Martesë e shenjtë	Martesë e shenjtë	Both retain cultural meaning.

Table 2. Frequency of translation strategies across the two Albanian versions of *The Da Vinci Code*

<i>Translation Strategy</i>	<i>Kasaruho (Botimet Dudaj)</i>	<i>Jorgoni (Bota Shqiptare)</i>	<i>Observed Pattern</i>
Modulation	3 occurrences	6 occurrences	<i>Jorgoni shows greater reliance on modulation to restructure meaning, enhancing idiomaticity but occasionally diverging semantically.</i>
Structural Shift	5 occurrences	5 occurrences	<i>Both translators frequently restructure syntax (e.g., subject/object shifts) to maintain fluency.</i>
Amplification (paraphrase)	4 occurrences	4 occurrences	<i>Both employ amplification when Albanian lacks a direct equivalent, consistent with dynamic equivalence.</i>
Borrowing (foreignizing)	6 occurrences	2 occurrences	<i>Kasaruho prefers borrowing international terms (e.g., kurator), preserving source-culture markers.</i>

Free Translation	5 occurrences	3 occurrences	<i>Kasaruho more often adapts idiomatically to ensure naturalness, aligning with communicative translation.</i>
Calque (loan translation)	3 occurrences	3 occurrences	<i>Both reproduce collocations literally; neutral but limited cultural adaptation.</i>
Omission	2 occurrences	2 occurrences	<i>Both omit minor descriptive details, likely for readability.</i>
Total segments analysed	40	40	<i>Balanced sampling across both versions.</i>

5. Conclusion

This study compared two Albanian translations of Dan Brown's *The Da Vinci Code* to evaluate how different translation strategies influence textual fidelity, idiomatic fluency, and cultural transfer. The analysis demonstrated that Perikli Jorgoni's version tends to rely on word-for-word renderings and literal equivalence. While this approach preserves formal structures, it frequently results in reduced naturalness and occasional foreignness for target readers. By contrast, Amik Kasaruho's translation combines semantic precision with communicative adaptation, producing a text that is both contextually accurate and idiomatically fluent.

Jorgoni's strategy reflects a formal/semantic orientation, whereas Kasaruho achieves a functional balance closer to dynamic/communicative equivalence. In addition, Jorgoni leans toward foreignization, while Kasaruho adopts a more domesticated yet culturally resonant approach.

The study contributes to translation scholarship by highlighting how strategic variation among translators can reshape the reception of a globally controversial novel in the Albanian literary system. The results underscore the importance of methodological flexibility in literary translation, particularly when dealing with texts rich in cultural and theological symbolism.

Future research should expand beyond textual analysis to include reader-response studies, reception surveys, or cross-linguistic comparisons with other Balkan translations. Such studies would provide further insight into how global bestsellers are localized for diverse audiences and how translation strategies affect cultural interpretation across contexts.

REFERENCES

- BAKER, M. (2011). *In other words: A coursebook on translation* (2nd ed.). Routledge.
- BASSNETT, S., & Lefevere, A. (Eds.). (1998). *Constructing cultures: Essays on literary translation*. Multilingual Matters.
- BROWN, D. (2003). *The Da Vinci code*. Doubleday.
- BROWN, D. (2004). *Kodi i Da Vinçit* (A. Kasaruho, Trans.). Botimet Dudaj.
- BROWN, D. (2004). *Kodi i Da Vinçit* (P. Jorgoni, Trans.). Bota Shqiptare.
- Cultures Connection. (n.d.). 7 translation techniques. Retrieved September 15, 2025, from <https://culturesconnection.com/7-translation-techniques/>
- HATIM, B., & Munday, J. (2004). *Translation: An advanced resource book*. Routledge.
- KANANI, I. (2022). *Cracking Dan Brown's cultural elements into Albanian*. Retrieved September 20, 2025, from https://www.academia.edu/75829401/Cracking_Dan_Browns_Cultural_Elements_into_Albanian
- LLOSHI, Xh. (1977). *Gjuha, stili dhe redaktimi në shtyp*.
- NIDA, E. A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Brill.
- NEWMARK, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.
- NORD, C. (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. St. Jerome.
- PYM, A. (2023). *Exploring translation theories* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003383130>
- SHALA, A. (2021). The role and importance of translation for the Albanian culture. *Hermēneus. Revista de traducción e interpretación*, 22, 383–413. <https://doi.org/10.24197/her.22.2020.383-413>
- TANKU, P. (2013). Overview of translation process and equivalence in Albanian literary translations. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(4), 231–240. <https://doi.org/10.5901/ajis.2012.v2n4p231>
- Translator Thoughts. (2016, May). Modulation in translation. Retrieved September 20, 2025, from <https://translathoughts.com/2016/05/modulation/>
- Translator Thoughts. (2016, May). Transposition. Retrieved September 20, 2025, from <https://translathoughts.com/2016/05/transposition/>
- VENUTI, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
- VENUTI, L., & Baker, M. (Eds.). (2000). *The translation studies reader*. Routledge.
- VENUTI, L. (2012). *Translation changes everything: Theory and practice* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203074428>
- VERMEER, H. J. (2000). Skopos and commission in translational action. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (pp. 221–232). Routledge. (Original work published 1989)

TEKNIKAT RRËFIMTARE TË UILJAM FOLKNERIT NË ROMANIN ABSALOM, ABSALOM!

Dr. Granit Zela

Universiteti i Nju Jorkut, Tiranë

E-mail: granitzela@unyt.edu.al

PËRMBLEDHJE

Ky punim synon të analizojë teknikat rrëfimtare dhe disa veçori të strukturës së romanit *Absalom Absalom!* (1936) të Uiljam Folknerit. Folkneri në këtë roman shfaqet si një prozator modernist me një stil dhe teknika rrëfimtare komplekse të cilat hulumtohen përmes strukturës së ndërlikuar, personazheve rrëfimtarë dhe teknikave avangardiste të shkrimit letrar. Studimi mbështetet në hulumtimin e hollësishëm të tekstit letrar romanor, duke gërshetuar analizën sintetike dhe analitike me synim nxjerrjen në pah të copëzimit të kohës rrëfimtare me anë tregimeve të personazheve - rrëfimtarë dhe teknikave rrëfimtare që ka përdorur Folkneri në këtë roman, si shkrimtar i risive të skajshme dhe i eksperimentit me shkrimësinë. Studimi arrin në përfundimin se metoda e ndërlikuar e rrëfimit çon në shpërbërjen e autoritetit rrëfimtar, autoriteti i personazheve rrëfimtarë nuk është kurrë i plotë ndërsa rrëfimtari i jashtëm vihet në pikëpyetje. Ritregimet, ri-interpretimet, shtojnë një këndvështrim të ri i cili e bën të nevojshëm përsëri ri-interpretimin e fakteve, një nevojë e vazhdueshme e cila përbën parimin organizues të lëndës romanore.

Fjalët çelës: Uiljam Folkner, Absalom, Absalom! Personazhet - rrëfimtarë, teknikat e rrëfimit.

ABSTRACT

This paper aims to analyze the narrative techniques and structural features of William Faulkner's novel *Absalom Absalom!* (1936). In this work, Faulkner emerges as a modernist prose writer employing a complex narrative style and techniques, explored through the novel's intricate structure, its narrative characters and its avant-garde literary techniques. The study is based on a detailed examination of the novel's text, interweaving synthetic and analytical approaches to highlight the fragmentation of narrative time across the accounts of the various character-narrators, as well as narrative techniques Faulkner employs as a writer known for radical innovation and experimentation. The study concludes that Faulkner's complex method of narration leads to the dissolution of traditional narrative authority: the authority of the narrating characters is never complete, while the external narrator is called into question. Retellings and reinterpretations introduce new perspectives that require repeated reassessment of supposedly known facts - a constant need which constitutes the organizing principle of the novel's subject matter.

Key words: William Faulkner, Absalom, Absalom!, character narrators, narrative techniques.

1. Hyrje

Pas botimit në vitin 1936, *Absalom, Absalom!* vërtetoi sërish se Folkneri ishte një shkrimtar i madh. Po aq eksperimentues në formë sa *Zhurma dhe tërbimi* (*The Sound and The Fury*, 1929) dhe *Duke dhënë shpirt*, (*As I Lay Dying*, 1930)¹ dhe po aq i përqendruar në psikikën e Jugut sa çdo vepër e tij për Joknapatafan, *Absalom, Absalom!* pati më shumë recensione tepër vlerësuese sesa çdo vepër e tij e mëparshme². Nga ana tjetër, pati kritikë që vërejtën se romani ishte shumë i vështirë dhe i pakuptueshëm. Një roman ambicioz dhe me strukturë të ndërlikuar, *Absalom, Absalom!* krijon atë që është quajtur “një mbresë e frikshme”, e atij lloji që “ndodh kur një shkrimtar e ka çuar vizionin e tij në skaj”. Mund të përfaqësojë më së afërti krijimin në letërsinë amerikane të një romani barasvlerës për “Uliksin”³.

Ndër shkrimet e para kritike që e vinte në pah metodën e ndërlikuar të rrëfimit, ishte ajo e Klifton Fedimenit i cili diskutoi metodën e “Kundër - rrëfimit, të përdorur në këtë roman si “një sërë mjetesh letrare komplekse të përdorura për të penguar rrëfimin e historisë”⁴. Bernard De Voto u ankua se *kur një fjali rrëfimtare duhet të ketë deri në tri paranteza që njejtësojnë emrin të cilin zëvendësojnë, kjo nuk mund të përligjet nga asnjë parim psikologjik apo estetik*⁵.

Kritikë të tjerë e pranuan se “Proza e tij nuk njeh asnjë “normë” me të cilën lexuesi mund t’i qaset, imagjinata e Folknerit paraqet njerëz, veprime, gjeste, madje edhe ligjërime të izoluar, ai i shqyrton derisa të marrin formën e plotë të vizionit të tij, dhe pastaj përpiket t’i lidhë ato në një lloj modeli”⁶. Fedimeni dhe pasuesit e tij u lanë pas nga adhurimi i dhjetëra recensentëve nga të gjitha anët e botës së librit. Recensat e gjata analitike u bënë të zakonshme, vlerësime që merrnin parasysh arritjet e kaluara të Folknerit dhe kërkonin krahasime, analogji dhe një fjalor kritik të denjë për vlerësimin e romanit⁷.

Vështirësia kryesore është se ndryshe nga modeli rrëfimtari në disa nga romanet

- 1 Përkthimet e titujve të romaneve të Folknerit në gjuhën shqipe janë të autorit të këtij studimi.
- 2 William Faulkner, “The Contemporary Reviews”, ed., M. Thomas Inge. The Cambridge University Press. 1995, f. xv.
- 3 John Jeremiah Sullivan. “The ‘Ulysses’ of Mississippi.” The New York Times Magazine, 2012, f. 45,
- 4 Clifton Fadiman, “Review of William Faulkner’s *Absalom, Absalom!*” The New Yorker, 1936. Cituar në Frederick J. Hoffman, *William Faulkner: Three Decades of Criticism*, 1963, f. 20-21.
- 5 Bernard De Voto, *Absalom, Absalom!* Saturday Review of Literature, 1936, f. 3 - 4. Cituar në “William Faulkner: Three Decades of Criticism”, Harcourt/Harbinger 1963, f. 20-21.
- 6 William Troy, “*Absalom, Absalom!* by William Faulkner”, *Nation*, 1936. Cituar në Frederick J. Hoffman, (1963). *William Faulkner: Three Decades of Criticism*. (Harcourt/Harbinger), f. 20.
- 7 William Faulkner. The Contemporary Reviews, (Eds) M. Thomas Inge, The Cambridge University Press. 1995. f. xv.

e tjera (*Duke dhënë shpirt dhe Zhurma dhe tërbimi*), forma e *Absalom, Absalom!* nuk mund të perceptohet nga jashtë përmes një formule abstrakte”⁸. “Personazhet – rrëfimtarrë që tregojnë historinë e Tomas Satpenit, Rozë Koldfildi, z. Kompson, Kuentin Kompsoni, Shriv Mekkenoni krijojnë një mozaik të ndërlikuar në të cilin, të orientuar nga rrëfimtari i jashtëm, informojnë, mbivendosin, kundërshtojnë, komentojnë dhe përthithin tregimet e të tjerëve, duke bërë të paqarta vijat dalluese mes tyre, dhe nxjerrin në pah keqpërshtatjet e ndryshme midis rrëfimeve dhe historisë së Tomas Satpenit, e cila, megjithëse është e njëjta histori, në fakt duket se është e ndryshme për secilin prej tyre”⁹.

Të gjithë rrëfimtarët, pavarësisht nga mosha, gjinia apo vendi i origjinës, përdorin të njëjtin stil “të rëndë, të pandashëm dhe të panatyrshëm Folknerian”¹⁰ në rrëfimin e tyre, të cilin Skot (1954), e quan “një stil rrëfimi ndryshe nga ai që është parë ose për të cilin është dëgjuar ndonjëherë”¹¹. Dhe këtë e bën përmes varianteve të panumërta të tregimeve me anë të personazheve - rrëfimtarrë. Borges (1937), theksoi se midis romancierëve të shkëlqyer, Folkneri interesohet si për teknikën e romanit ashtu edhe për fatet dhe personalitetet e personazheve, pasi atij i pëlqen ta ekspozojë romanin përmes personazheve të tij”¹².

Arsyeja e ndërmarrjes së këtij studimi lidhet me interesin studimor për këtë autor dhe posaçërisht për këtë roman i cili është përkthyer në gjuhën shqipe nga autori i këtij studimi. Përveçse një kontribut modest shtesë në studimet folkneriane, autori shpreson që studimi të lehtësojë procesin e receptimit të këtij romani nga lexuesi shqiptar, pasi romani njihet për vështirësitë që paraqet gjatë përvojës leximore për shkak të strukturës së ndërlikuar, dhe sfidës që paraqesin teknikën avangardiste të shkrimit letrar. Studimi mbështetet në hulumtimin e hollësishëm të tekstit letrar romanor, duke gërshetuar analizën sintetike dhe analitike me synim nxjerrjen në pah të strukturës së romanit, të teknikave rrëfimtare dhe veçorive të teknikave moderniste të shkrimit që ka përdorur Folkneri në këtë roman.

8 A. C. Hoffmann “Point of View in *Absalom, Absalom!*”, UKCR, XIX (Summer, 1953), 233-4. Cituar në P. S. Walters, *Hallowed Ground: Group Areas in the Structure and Theme of Absalom, Absalom!* Theoria. Vol. XLVH. October 1976. University of Natal Press. Pietermaritzburg, f.36

9 Jakob Lothe, (1985). “Repetition and Narrative Method: Hardy, Conrad, Faulkner.” *Narrative: From Malory to Motion Pictures*. London: Edward Arnold, f. 117.

10 Arthur L. Scott, ‘The Myriad Perspectives of *Absalom, Absalom!*’, *AQ* VI (Spring, 1954), 214. Cituar në P. S. Walters, *Hallowed Ground: Group Areas in the Structure and Theme of Absalom, Absalom!* Theoria. Vol. XLVH. October 1976. University of Natal Press. Pietermaritzburg, f.36.

11 Arthur L. Scott, ‘The Myriad Perspectives of *Absalom, Absalom!*’, *AQ* VI (Spring, 1954), 214. Cituar po aty.

12 J. L. Borges, (1937). “*Absalom, Absalom!*” El Higar. Ribotuar në J. L. Borges, William Faulkner, *Absalom! Absalom!* Other Inquisitions, University of Texas Press, 1975.

2. Personazhi rrëfimtari i Roza Koldfildit

Një nga tiparet e pazakonta të këtij romani është se personazhet nuk duket se ekzistojnë më vete, siç ndodh në romanet e tjera, por edhe personazhet – rrëfimtarië duken të nënshtruar ndaj mishërimit të Satpenit dhe të gjitha lidhjeve të familjes dhe plantacionit të tij. Është e përshtatshme që personazhi i parë - rrëfimtari të jetë ai që, nga të gjithë rrëfimtariët e gjallë në vitin 1910, ka pasur marrëdhëniet më të drejtpërdrejta me Satpenin. Megjithatë, një shqyrtim më i afërt tregon që Roza Koldfildi është larg të qenit një rrëfimtarië ideale. Mbiemri i saj Koldfild (Angl. “Coldfield”), dhe atmosfera e shtëpisë, lënë të kuptohet se asaj i mungon ngrohtësia njerëzore e nevojshme për një portretizim dashamirës të figurës qendrore¹³.

Paraqitja e Qindshit të Satpenëve - ashtu si, në fakt, paraqitja e fragmentuar dhe e tërthortë e të gjitha detajeve hapësinore në këtë libër - drejtohet nga teknika e “narrativës së kujtesës”. Sipas Thomas (1953): “Një “narrativë kujtese” është një rrjedhje ndodhish nga kujtesa të cilat grupohen si kontekst rreth një personi ose ngjarjeje të caktuar, por të cilat, meqenëse mendja në fillim i rikthen vetëm si thelb të atij personi ose ngjarjeje, ato nuk dalin në pah në një rend të rregullt rrëfimtari. Një çast i rëndësishëm nga e kaluara që ndërmendet shfaqet me cilësi të caktuara pamore - emocionale në një kontekst pothuajse hapësinor dhe jo menjëherë si vargu i ngjarjeve të njëpasnjëshme që çojnë deri në një çast të caktuar të cilin e përfshijnë¹⁴.

Zëri rrëfimtari i Rozës e mbush tekstin me elemente gotike duke e dalluar shumë nga rrëfimtariët e tjerë meshkuj. Satpeni zë vendin kryesor në rrëfimin thriller të zonjushë Rozës e cila është rritur pa e përjetuar fëmijërinë. Njohuritë e Rozës për familjen Satpen që vijnë nga përvoja e drejtpërdrejtë, e bëjnë rrëfimin e saj unik dhe të dorës së parë, edhe pse ndjenja e zemërimit e shtrembëron atë. Zëri rrëfimtari i Rozës përfshin Kuentinin dhe lexuesin në një atmosferë shumë të ndjerë që vë në spikamë kujtesën si pika kyçe e rrëfimit.

Rrëfimi i saj zë një pjesë të madhe të kreut të parë, të treguar më së shumti në mënyrë të drejtpërdrejtë, por nganjëherë të filtruar përmes mendimeve të Kuentinit në pjesët e romanit të paraqitura me shkronja të pjerrëta. Megjithëse Roza synon të kujtojë më shumë sesa të shpjegojë, rrëfimi i saj megjithatë krijon fillesat e enigmës romanore, pa pasur ndërmend ta deshifrojë atë. Rrëfimi i Rozës, mbart ngjyresat e saj emocionale, kujtesën për mitin e Jugut dhe së fundmi shqyrton misteret e historisë së Satpenit, duke vënë kështu në lëvizje modelin e përsëritur të kërkimit të një zgjidhjeje.

13 P. S. Walters, *Hallowed Ground: Group Areas in the Structure and Theme of Absalom, Absalom!* Theoria, A Journal of Studies in the Arts, Humanities and Social Sciences. Editors: Elizabeth H. Paterson, Roberts H. Wyllie. Vol. XLVH. October 1976. University of Natal Press. Pietermaritzburg, f.47

14 Douglas M. Thomas, ‘Memory-Narrative in Absalom, Absalom!’, *Faulkner Studies*, II (Summer, 1953), f. 20.

Rrëfimin e Rozës në të gjithë kreun e pestë, Rupersburgu e ka quajtur “rrëfim i përkthyer”, gjë që e ndërlikon edhe më shumë analizën e zërit të saj rrëfimor. Sipas tij “në dallim nga rrëfimet e thjeshta të personazheve, “rrëfimet e përkthyer” nuk pasqyrojnë gjithmonë zërin folës të rrëfimtari, duke nënkuptuar në vend të kësaj praninë e një rrëfimtari të jashtëm. Një rrëfim i tillë jep personalitetin, mjedisin, ndjeshmërinë, dobësinë dhe forcën e personazhit rrëfimtar. Në fakt, kreu i pestë paraqet një bashkim të asaj që thotë zonjushë Roza me atë që mendon dhe ndjen Kuentini ndërsa e dëgjon atë”¹⁵.

Imazhi i përsëritur i Rozës pas një dere të mbyllur, ashtu si i ati gozhdon nga pas derën e papafingos dhe kur Kliti dhe Xhudita refuzojnë ta lejojnë të jetë në dhomën ku Boni shtrihet i vdekur, është një jehonë ironike e rrëfimit bindës për derën e Satpenit, kur ai stigmatizohet duke u detyruar të hyjë nga dera e pasme, nga një zezak, i cili ia refuzon hyrjen nga një derë e përparme. Refuzimi që skllavi i bën Satpenit të ri është çelësi i rrëfimit.

3. Personazhi rrëfimtar i z. Kompson, babait të Kuentinit

Rrëfimi i z. Kompson, zë kreun e dytë, të tretë, dhe të katërt, plotësisht, si dhe një pjesë të madhe të kreut të gjashtë, ashtu siç filtrohet nga Kuentini. Zëri i tij rrëfimtar bën kalimin nga një histori e dëshmuar ose e treguar, në një histori të imagjinuar, të krijuar nga një kombinim i informacionit dhe hamendësimit. Përqendrimi i z. Kompson në aspektin psikologjik të historisë zëvendëson një dëshmi me një rrëfim subjektiv që nuk mbështetet në bisedat e personazheve me miqtë, por në hamendje të pastër. Kjo e ka çuar Gerard (1976) të hulumtojë plotësisht atë që ai e quan “rrëfim të hamendësuar”¹⁶.

Rrëfimi i z. Kompson shfaq marrëdhënien komplekse midis historisë dhe të vërtetës: “Folkneri tregon me hollësi se rrëfimtari i tij gjithçka e ka më të qartë pasi kupton natyrën hamendësuese të përpjekjes që bën ai vetë. Nga ana tjetër, për herë të parë lexuesi vetëdijësohet se është e nevojshme të hamendësohet në mënyrë që të sigurohet një shpjegim për Satpenin. Ajo që imagjinohet dhe ajo që besohet se është e vërtetë njehsohen në mënyrë të pazgjidhshme”¹⁷.

Meqenëse z. Kompson flet për Rozën nisur nga ajo që ai beson se ka qenë perspektiva e saj, Roza shërben si personazhi i tij kryesor. Ai gjithashtu herë pas here ndërhyr në mendjet e personazheve të tjerë si Elena dhe Satpeni. Duke u mbështetur në disa fakte dhe duke bërë teorizime të shumta, z. Kompson merr rolin e një rrëfimtari të gjithëdijshëm që krijon një rrëfim të brendshëm, por ai nuk i maskon teoritë e tij. Kështu, ai raporton mendimin dhe dialogun, analizon

15 Hugh M. Ruppersburg, (1983). *Voice and Eye in Faulkner's Fiction*. Athens: U of Georgia Press, f. 86.

16 Albert Guerard, *The Triumph of the Novel*. New York: Oxford University Press, 1976.

17 Colleen E. Donnelly. “Compelled to Believe: Historiography and Truth in *Absalom, Absalom!*” *Style* 25.1, Spring 1991, f. 108.

motivimet e personazheve dhe nxjerr përfundime mjaft bindëse. Megjithatë, vetë bindja e tij, në kontekstin e përgjithshëm të romanit, e njëjtëson atë si një burim të gabueshëm të një rrëfimi thelbësisht të pabesueshëm¹⁸.

Kjo ndodh më shpesh në kreun e katërt, në të cilin z. Kompson përpiqet të bëhet gjithnjë e më bindës. Veçanërisht të pazakonshme janë mendimet dhe fjalët e Bonit dhe Henrit, pjesë e asaj që Toker (1993) e quan “lëndë paraleptike”, e kundërta e “lëndës empirike”, pasi ato janë “skena që personazhi kryesor nuk i ka parë dhe, për këtë arsye, nuk është kompetent t’i paraqesë në një mënyrë dramatike”¹⁹.

Prirja e madhe e zotit Kompson për të hamendësuar e shtyn madje edhe të imagjinojë se çfarë do të kishte ndodhur nëse gjërat do të kishin ndodhur ndryshe, gjë që shërben si një paralajmërim për lexuesin për mënyrën se si ai i rrëfen historitë dhe për prirjen e tij për të trilluar. Z. Kompson ndihet i lirë po kështu edhe të gjykojë personazhet dhe veprimet, me ato që Kohn (2000)²⁰ i klasifikon si sinjale të një “rrëfimtari mospërkues” ose të një rrëfimtari, gjykimet e të cilit lexuesi ka arsye të dyshojë se janë të sakta. Së bashku me rrëfimin e hamendësuar, me përfytyrimin dhe qasjen në mendime dhe fjalë që ai nuk mund t’i kishte parë apo t’i kishte dëgjuar, dhe as nuk i ka vlerësuar, prirja e z. Kompson për ta kthyer në hamendësim të drejtpërdrejtë atë që kishte filluar si hamendësim i pastër ndikon shumë në bindjen e tij. Në të vërtetë, “është një rrëfim në të cilin ne gjithmonë kalojmë nga përfytyrimi se si duhet të ketë qenë ngjarja në bindjen se me të vërtetë ka qenë ashtu”²¹.

Personazhi rrëfimtar i z. Kompson përqendrohet gjithnjë e më shumë në botën e brendshme të personazheve. Procesi i tij i bindjes parapërgatit lexuesin për Shrivin i cili do të shpikë episode dhe interpretime të reja, duke e çuar rrëfimin e z. Kompson me anë të hamendësimeve shumë më tej në atë që dallohet qartë si terreni i të pabesueshmes. Zëri i tij rrëfyes, megjithatë, qëndron në mënyrë të pasigurt në një hapësirë ku ai “dramatizon, për veten dhe për Kuentinin, dramën e nevojshme midis humbjes së kuptimit absolut dhe fuqisë së mendjes për ta krijuar vetë kuptimin”²².

18 Hugh M. Ruppersburg, *Voice and Eye in Faulkner's Fiction*. Athens: U of Georgia Press, 1983, f.111.

19 Leona Toker, *Eloquent Reticece: Withholding Information in Fictional Narrative*. Lexington: University Press of Kentucky, 1993, f. 163.

20 Dorrit Cohn, “Discordant Narration.” *Style* 32.2 (Summer 2000): f. 307-316. Cituar në: Peter Brooks, “Incredulous Narration: *Absalom, Absalom!*” *Comparative Literature* 34.3 (Summer 1982): f. 255.

21 Peter Brooks, “Incredulous Narration: *Absalom, Absalom!*” *Comparative Literature* 34.3 (Summer 1982), f.255.

22 John T. Matthews, *The Play of Faulkner's Language*. Ithaca and London: Cornell UP, 1982, 141.

4. Personazhi rrëfimtari i Kuentin Kompsonit

Edhe pse Kuentin Kompsoni rrëfen plotësisht vetëm kreun e shtatë, roli i tij është themelor në roman: “Meqenëse mendimet dhe reagimet e tij theksohen vazhdimisht dhe secili prej rrëfimeve kanalizohet përmes mendjes së tij, ai në fund të fundit merr të gjithë informacionin rreth Tomas Satpenit, dhe rrëfimi me ndërprerje nga perspektiva e tij është i vazhdueshëm”²³.

“Rrëfimi i Kuentinit karakterizohet nga një ligjërim i raportuar në mënyrë mbresëlënëse dhe pa kundërtënie, i cili lë pak hapësirë për mendimin dhe përshtypjet e tij, megjithëse e njëjta gjë nuk është e vërtetë për atë që ai nuk e thotë”²⁴. Në përputhje me raportimin e tij korrekt, Kuentini thekson zbrazëtitë e informacionit në histori. Pohimi që u bën Kuentini pjesëve të historisë që thjesht nuk shpjegojnë, reflektohet edhe në faktin se ai nuk përdor gjuhën e të mundshmes që kishte përdorur i ati për të hulumtuar motivet e panjohura psikologjike që motivojnë sjelljet e personazheve. Hamendësimet raportohen si pjesë e rrëfimit të z. Kompson. Megjithatë, Kuentini përfshin disa mendime dhe fjalë të personazhit, por ato ose dëgjohen nga gjyshi ose, edhe një herë janë pjesë e hamendësimeve të z. Kompson, siç tregon kujdes Kuentini ta përmendë çdo herë.

Kuentini nuk pajtohet me rrëfimtaret e mëparshëm që Satpeni të merret si i çmendur në vend të një njeriu të pafajshëm; ai e kupton nga vëzhgimet e gjyshit se Çarls Boni ishte fëmija i parë i Tomas Satpenit dhe, për këtë arsye, nuk ishte bigamia por incesti ai që kërcënonte sagën e Satpenit, në kundërshtim të qartë me z. Kompson, i cili nuk ishte në dijeni të asaj pjese të rëndësishme informacioni derisa ia tregoi i biri. Shqetësimi i Kuentinit për t’u marrë me incestin ndoshta duhet të merret në konsideratë në dritën e marrëdhënies së tij me Kuentinin të *Zhurma dhe tërbimi*, sepse sqaron pse ai nuk mund ta kapërcejë episodin e Xhuditës që mbyll derën e dhomës së gjumit kur Boni është vrarë, siç rrëfëhet nga Roza, si dhe shpjegon fiksimin e Henrit pas Luftës Civile për ta kapërcyer incestin si një pengesë për marrëdhënien e Bonit dhe Xhuditës.

Bassett (1989) i identifikon këto dy motive si pjesë të interpretimit subjektiv të Kuentinit: “Imazhi i zakonshëm seksual i derës bashkon hulumtimin e një miti dhe frike mbizotëruese jugore me fantazitë me incest të Kuentinit. Por bashkimi është produkt i mendjes së vetë Kuentinit; është ai që tregon historinë e Satpenit dhe Uoshit të paafte për të kaluar prapun e derës. Çështja nuk është se Satpeni nuk e kalon kurrë prapun e shtëpisë kryesore të plantacionit ngaqë pengohet nga një skllav, por se imazhi kontrollon rrëfimin e Kuentinit”²⁵.

23 Hugh M. Ruppensburg, *Voice and Eye in Faulkner’s Fiction*. Athens: U of Georgia P, 1983, p.88.

24 Richard C. Moreland, *Faulkner and Modernism: Rereading and Rewriting*. Madison: 1990. University of Wisconsin Press.

25 John E. Bassett, *Vision and Revisions: Essays on Faulkner*. West Cornwall, CT: Locust Hill Press, 1989, f. 138.

Në përgjithësi, në përpjekjen e tij për objektivitet në lidhje me informacionin e raportuar në rrëfimin e tij, zëri i Kuentinit përfaqëson një kontrast me rrëfimet e z. Kompson dhe Shrivit. Po kështu, ai merr përsipër ta përballë z. Kompson me një kontekst më të gjerë, i cili formësohet nga njohuritë historike vendase, referencat për Luftën Civile, për periudhën pas luftës, për klasat shoqërore, si për shembull të bardhët e varfër, ose për Jugun si rajon, duke parë në historinë e Satpenit disa nga problemet kryesore të rajonit. Kështu, rrëfimi i Kuentinit synon të paraqesë pikëpamjen e përgjithshme të Shrivit për Jugun dhe problemin e veçantë historik të martesës së përzier që e përndjek atë, si dhe e përgatit lexuesin të përballlet me një kontrapunkt me një zë shumë më të gjallë dhe pa dyshim të pabesueshëm.

Folkneri dhe personazhi i tij qendror Kuentin Kompsoni refuzojnë të dorëzohen para së kaluarës edhe pse nuk mundën të shpëtohen prej saj, dhe kjo bën që ngjarjet më shumë rrëfohen sesa paraqiten para nesh. Dhe meqenëse e kaluara duhet të shihet si “kohë e vdekur” një kohë thuajse e pabesueshme makthi, ajo të jepet me një njëtrajtshmëri ëndërrore. Romani krijon iluzionin e pakohësisë si pjesë e një të tashmeje e cila ndihet fuqishëm²⁶.

5. Rrëfimet e ritreguara dhe të shpikura të Shriv Mekkenonit

Shoku i dhomës së Kuentin Kompsonit në Harvard, kanadezi Shriv Mekkenon, e ka ndjekur me aq entuziazëm rrëfimin e Kuentinit për historinë e Satpenëve, sa që shpreh gatishmërinë të marrë pjesë në rrëfim. Situata rrëfimore nga kreu gjashtë e tutje, në të cilën dy të rinjtë po bisedojnë në një dhomë të ftohtë të Harvardit, mund të përkufizohet si ajo e një *rrëfimi në vetën e dytë* kur flet Shriv, pasi ai i rrëfen Kuentinit historinë që ky i fundit jo vetëm e zotëron, por është edhe pjesëmarrës në të. Kështu, në fakt Shriv shpjegon historinë e Kuentinit.

Shrivi vazhdon rrëfimin e hamendësuar të z. Kompson, pa pasur asnjë lloj përvojë, duke e shpikur në mënyrë të drejtpërdrejtë personazhin. “Nuk është Kuentini, por Shriv ai që nyjton kërkimin për babanë që duket se qëndron në themel të sjelljes së Bonit, ose më saktë i dikton atij një sjellje apo model të kërkimit për babanë”²⁷. Krijimi i Bonit nga Shriv paraqet më shumë nga stereotipet racore që do ta përgatisin lexuesin të pranojë si një mundësi të mundshme faktin se Boni ishte “zezak”, një fakt që mbetet i pazgjidhur dhe i pa dokumentuar. Së fundmi, përqendrimi i Shrivit te Xhim Bondi do t’i lejojë të nxjerrë përfundimin se zvetënimi dhe rënia e shtëpisë Satpen u shkaktua nga martesa ndërracore.

Shrivi përfundon zinxhirin e përcjelljes së historisë, hallka e fundit e të cilit grumbullon të gjitha të dhënat në një përpjekje për një rrëfim të qartë të asaj që ka ndodhur me Tomas Satpenin. Në të vërtetë, Shriv e merr këtë rol përmbledhës

26 Irving Howe, Willaim Faulkner: A Critical Study, Random House/Vintage 1962, f. 221.

27 Bassett, John E. *Vision and Revisions: Essays on Faulkner*. West Cornwall, CT: Locust Hill Press, 1989. f.139.

me dëshirë. Kuentini nuk rrezikon të nxjerrë përfundime, ndoshta sepse trajtat e ndryshme të historisë e kanë përballur atë me njohurinë e dhimbshme se e vërteta e mirëfilltë nuk mund të gjendet kurrë²⁸.

Situata rrëfimore në vetën e dytë ngjall dyshimin e lexuesit, sepse lexuesi nuk mund ta kuptojë pse rrëfimtari që e njih më pak historinë po tregon pjesët më të vështira të saj. Siç vëren Ragan (1987), është e vështirë të besohet se rrëfimi i Shrivit është më real, më i besueshëm se ai i Kuentinit, pasi shoku i tij i dhomës është burimi i gjithçkaje që di Shrivi për Satpenin dhe familjen e tij. Këtu Shrivi merr rolin e vetë romancierit, duke krijuar personazhe që i përshtaten nevojave të subjektit të tij (si avokati në Nju Orliens i sajuar prej tij) ose duke ndryshuar rrethanat për të rritur dramën emocionale (si në rastin e përmbysjes së faktit se cili burrë ishte plagosur në Shiloh)²⁹.

Në rrëfimin e Shrivit hidhet hapi drejt hulumtimit të historisë, mbështetur në aftësinë e pakufizuar të imagjinatës. Kështu, Shrivi është i vetmi që mund të kënaqë dëshirën e audiencës për të përfunduar historinë, edhe pse në kurriz të besueshmërisë. Megjithatë, mosbesueshmëria e Shrivit nuk është gjithmonë aq e dukshme, pasi metoda e tij e hulumtimit, vëmendja ndaj hollësive, shërben për të na siguruar se ai është në rrugën e duhur dhe na detyron të besojmë hamendësimet e tij³⁰.

Ndërkohë, gjatë romanit, dhe gjithnjë e më shumë në tri kryet e fundit, rrëfimtari i jashtëm komenton mbi rrëfimin dhe funksionon si një tregues kyç i mosbesueshmërisë së Shrivit. Kjo është e jashtëzakonshme sepse Folkneri “nuk ka shkruar kurrë kaq larg duke vënë në pikëpyetje dhe në fund duke zhbërë një rrëfimtari përmes zërit rrëfimtari të një tjetri si në *Absalom, Absalom!*” Rrëfimtari i jashtëm e paralajmëron lexuesin për brishtësinë e ligjërimit të Kuentinit dhe Shrivit, duke e ndërprerë gjithmonë rrëfimin e Shrivit³¹.

6. Roli i rrëfimtari të jashtëm

Në roman kemi një rrëfimtari të jashtëm i cili brenda thelbit të një mbi-rrëfimtari, ka kontrollin misterioz të një rrëfimtari anonim i cili duket se di shumë detaje, por që njëkohësisht luan lojën e ngatërimit të lexuesit me pohime në dukje ironike. Ai i jep rrëfimit një ton më transcendental, duke u përqendruar në përshtypjet fizike që punojnë për të “krijuar imazhe pamore” të skenave,³² të cilat

28 Ruppensburg, Hugh M. *Voice and Eye in Faulkner's Fiction*. Athens: University of Georgia Press, 1983. f.91.

29 Ragan, David Paul. William Faulkner's *Absalom, Absalom!* A Critical Study. Ann Arbor: UMI Research Press, 1987. f.123

30 Connelly, Colleen E. “Compelled to Believe: Historiography and Truth in *Absalom, Absalom!*” *Style* 25.1 (Spring 1991), f. 115.

31 Heide Ziegler, “The Fragile Pandora's Box of Scrawled Paper: A Different Reading of *Absalom, Absalom!*” *Amerikastudien/American Studies* 42.4 (1997), f. 645.

32 Hugh M. Ruppensburg, *Voice and Eye in Faulkner's Fiction*. Athens: University of Georgia Press, 1983, f. 96.

i çlirojnë mendjet e lexuesve nga përpjekjet e rrëfimtarëve për racionalizim, dhe përdorin lirizmin për t'i përfshirë emocionalisht. Siç vëren Ruppersburg (1983): “ai gjithashtu nuk është i gjithëdijshtëm - të paktën nuk tregon gjithëdije, pasi shpesh flet në një mënyrë të kushtëzuar, hamendësuese duke propozuar pasigurinë e tij në lidhje me të vërtetën, ose mungesën e vullnetit për të zbuluar të vërtetën”³³.

Prania e këtij rrëfimtari jo vetëm që rritet, por bëhet shumë më ndërhyrëse në tregimet e secilit prej personazheve rrëfimtarë. Edhe pse bëhet gjithnjë e më i rëndësishëm, në mënyrë paradoksale funksioni i tij zhduket dhe mbyllja e pritur e kornizës rrëfimore nuk ndodh. Rrëfimtari i jashtëm, “premtion të ofrojë një kuptim më të plotë dhe të jetë pika e kontaktit midis gjendjes së vështirë të personazheve dhe realiteteve historike që kushtëzojnë rrëfimin, por ai bëhet edhe një shkaktar tensioni pasi shërben për të rinjohur historinë e rrëfyer dhe për t'i rezistuar të kuptuarit. Ky rrëfimtari shpesh përjashton pikërisht atë që premtion të hapë”³⁴.

Ndërsa romani zhvillohet, detaje të rastësishme hapësinore i kujtojnë lexuesit pasurinë dhe madhështinë e pacenuar të “Qindshit të Satpenëve”, por, për shkak të modeleve kohore të njëkohshme të romanit, vitet e shkurtra të ngadhënjimit të Satpenit ose lihen jashtë ose trajtohen me nxitim, ndërsa rrëfimtarët e ndryshëm fillojnë ose mbarojnë në pika në dukje arbitrare.

Aiken (2009), beson se tek *Absalom, Absalom!* “mund të thuhet se forma është vërtet rrethore - nuk ka fillim dhe as mbarim, në kuptimin e mirëfilltë të fjalës, dhe për këtë arsye nuk ka pikë hyrjeje logjike: ne thjesht duhet t'i nënshtrohemi dhe të ndjekim rrethin e interesit të autorit, i cili kthen një dritë nga brenda drejt qendrës, por çdo çast nga një kënd i ri, një këndvështrim i ri. Historia, [...] nuk është “reale”, pra, në një fazë të shpalosjes, ose nga një këndvështrim, del të jetë “joreale” nga një tjetër; dhe ne kuptojmë se kemi nisur të përpiqemi të ndajmë të vërtetën nga legjenda, duke parë krjimin e legjendës nga e vërteta dhe më në fund arrijmë në përfundimin se dallimi në vetvete është i rremë”³⁵. Në të vërtetë, rrëfimi rrethor mund të shihet në mikrokozmos kur Kuentini, përmes mendjes së të cilit filtrohen të gjitha rrëfimet dhe hamendësimet e tjera, përballet për herë të parë dhe të vetme me të vetmin Satpen të gjallë dhe zhvillon dialogun rrethor si më poshtë me të:

Dhe ti je –?

Henri Satpen.

Dhe ke qenë këtu –?

Për katër vjet.

Dhe u ktheve në shtëpi –?

Të vdes. Po.

33 Ruppersburg, po aty, f. 95.

34 John T. Matthews, “Faulkner’s Narrative Frames.” *Faulkner and the Craft of Fiction* 74.

35 Conrad Aiken William Faulkner: The Novel as Form. The Atlantic, November 1939 Issue.

Të vdesësh?
Po. Të vdes.
Dhe ke qenë këtu –?
Për katër vjet.
Dhe ti je –
*Henri Satpen*³⁶.

Është domethënëse që kjo bisedë nuk jepet deri kur jemi pesë faqe afër fundit të librit, domethënë, në atë pjesë të romanit ku lexuesi, i udhëhequr nëpër labirintin e aludimeve dhe gjysmë-hamendjeve, mund të presë në mënyrë të arsyeshme disa sqarime, disa zgjidhje, disa copëza informacioni të padiskutueshme dhe të besueshme. Në vend të kësaj, lexuesi përballlet me atë që Gueti (1967) e quan “një çast forme rrethore hipnotike”³⁷. Për Guetin: “kjo cilësi del të jetë një veti e vazhdueshme e të gjithë rrëfimit pasi Kuentini është shuma e të gjithë rrëfimtarëve dhe në atë që rrëfimtari anonim refuzon ta miratojë të gjithë rrëfimin si diçka më shumë se hipotezë, historia bëhet një “sikur” e madhe e mbështetur në një mori të hamendësuar detajesh të drejtpërdrejta si ato të “Kronologjisë” dhe “Gjenealogjisë” dhe përpjekjes për t’i bërë këto hollësi kuptimplote. Të gjithë rrëfimtarët përpiqen t’i kompozojnë këto detaje në një histori me anë të së cilës ato do të bëhen domethënëse si për rrëfimtarin ashtu edhe për dëgjuesin, dhe rezultati është gjithmonë një marrëdhënie e dyshimtë midis të fjalëpërfjalshmes dhe metaforikes së përfaqësuar në historinë e përafërt, një krahasim i zgjeruar, pohimi i kuptimit të mundshëm të të cilit këmbëngul se një kuptim i tillë duhet të jetë vetëm i mundshëm”³⁸.

“Folkneri nuk shkruan vetëm për atë që mund të thuhet në ligjërimin rrëfimor, por po shkruan gjithçka që nuk mund të thuhet, së bashku me atë që mund të rrëfëhet. Romani ka “fjali të shumta të gjata, të ngatërruara dhe të ndara; përshkrim jolinear të ngjarjeve; shkelje të rregullave të renditjes së fjalëve, ndërprerje të mendimit dhe futje e një mendimi krejtësisht të ndryshëm brenda kornizës së të njëjtës fjali; lidhje të paqartë midis fjalive; përdorimi të dëndur ose heqje të lidhëzave; fjali të pandara nga asnjë shenjë pikësimi, duke krijuar atmosferën kaotike që qarkullon si në mendjen e personazheve ashtu edhe në ngjarjet që ndodhin. Ky është një mjet stilistik i cili krijon një atmosferë kaotike, për të riprodhuar realitetin jashtëgjuhësor në mënyrë më të gjallë dhe më reale”³⁹.

36 William Faulkner, *Absalom, Absalom!* Viontage Books, 1990, f. 314. Cituar në Aiken, Charles S. *Faulkner and the Southern Landscape*. Athens: University of Georgia P, 2009. “Faulkner’s Yoknapatawpha County: Geographical Fact into Fiction.” *Geographical Review* 67.1 (1977): 1-21.

37 James Guetti, *The Limits of Metaphor*, Cornell University Press, 1967, f. 79.

38 Po aty, f. 79.

39 Ruzanna Karapetyan, , *On Some Syntactic Peculiarities of the Armenian Translation of Folkner’s Absalom, Absalom!* Translation Studies: Theory and Practice, Volume

“Çdo rrëfimtari ofron një kënd të ndryshëm për të vështruar historinë e Satpenit, në varësi të shkallës së përfshirjes së tij në atë histori, të parapëlqimeve të tij dhe të formimit të tij psikologjik. Asnjë prej katër rrëfimtareve nuk mund të merret si zëri i autorit. Lexuesi, pra, nuk mund të pranojë asnjë kallëzim si të autoritetshëm. Efekti i kësaj zhdukjeje të autorit nga rrëfimi është një dramatizim i pikëpamjes së Folknerit për realitetin”⁴⁰.

7. Përfundime

Romani *Absalom, Absalom!* i Uiljam Folknerit ka tërhequr vazhdimisht vëmendjen e studiuesve për strukturën dhe metodën e ndërlikuar të rrëfimit. Ajo është përshkruar si metodë e cila përdor mjete letrare komplekse për të penguar rrëfimin e historisë, me paraqitje të fragmentuar dhe të tërthortë të detajeve ku ndodhitë mendja i rikthen vetëm si thelb të personazhit apo ngjarjes, duke mos i nxjerrë sipas një rendi të rregullt rrëfimtari.

Rrëfimi i Rozës nuk pasqyron gjithmonë zërin e saj prej rrëfimtareje, pasi nënkupton edhe praninë e një rrëfimtari të jashtëm, duke bashkuar atë që ajo thotë me atë që mendon dhe ndjen ai që e dëgjon rrëfimin e saj, në këtë rast, Kuentini. Prireja e madhe e personazhit tjetër rrëfimtari, z. Kompson për të hamendësuar e paralajmëron lexuesin për mënyrën se si ai i rrëfen historitë, si një rrëfimtari tek i cili lexuesi ka arsye të dyshojë pasi rrëfimi i tij kalon vazhdimisht nga përfytyrimi se si duhet të ketë qenë ngjarja në bindjen se me të vërtetë ka qenë ashtu. Nga ana tjetër, personazhi rrëfimtari i Kuentinit është më pa kundërthënie, por edhe ai vë në spikamë zbrazëtitë e informacionit në histori. Situata rrëfimore në vetën e dytë që krijon Shriveri, bën që ai të marrë rolin e romancierit, duke krijuar personazhe që i përshtaten nevojave të subjektit të tij. Përpos këtyre personazheve rrëfimtari kemi edhe një rrëfimtari të jashtëm i cili ngjan si i gjithëdijshëm por nuk është i tillë, pasi flet në një mënyrë të kushtëzuar, hamendësuese duke e shfaqur pasigurinë në lidhje me të vërtetën, ose mungesën e vullnetit për të zbuluar atë. Kjo ka bërë që forma e rrëfimit tek *Absalom, Absalom!* të shihet nga Konrad Ejken si pa fillim dhe pa mbarim, lexuesi thjesht ndjek rrethin e interesit të autorit, i cili kthen një dritë nga brenda drejt qendrës, por çdo çast nga një kënd i ri, një këndvështrim i ri. Historia, në një fazë të shpalosjes, nuk është “reale” nga një këndvështrim, ose del të jetë “joreale” nga një tjetër; dhe ne më në fund arrijmë në përfundimin se dallimi në vetvete është i rremë.

Kjo metodë e ndërlikuar dhe e vështirë rrëfimi çon në shpërbërjen e autoritetit rrëfimtari, autoriteti i personazheve rrëfimtari, nuk është kurrë i plotë ndërsa te rrëfimtari i jashtëm, i cili, nuk bëhet rrëfimtari objektiv dhe me gjithëdije tradicionale, ky autoritet vihet në pikëpyetje. Po kështu, mungesa e vazhdueshme e informacionit për rindërtimin e historisë së Satpenit mund të shihet si një burim

3, Issue 1(5), Yerevan State University, 2023 f. 123.

40 Maks Daiu, Profile prozatorësh modern amerikanë, ShBLU, 2000. f. 53.

tjetër që kontribuon në shpërbërjen e autoritetit rrëfimtar. Kjo është veçanërisht e dukshme në rastin e Shrivit, i cili, kapërcen pengesën e njohurive dhe bëhet një rrëfimtar i pabesueshëm. Autoriteti i tij si rrëfimtar shthuret ndërsa historia tregohet, edhe pse lexuesi mbetet me përshtypjen e kundërt në një lexim të parë, duke e kuptuar rrëfimin e Shrivit si variantin më të distancuar dhe më të plotë të historisë së Satpenit.

Ndryshimi i vazhdueshëm i kohës së rrëfimtareve, përzierja e zërave të tyre dhe fragmentimi i historisë krijojnë një tension që kërkon nga lexuesi përpjekjen titanike për të mbajtur parasysh të gjithë informacionin e dhënë pa pasur mundësi ta organizojë atë me qetësi. Teknika e pranëvënies të pikëpamjeve të tilla të kundërta e bën historinë shumë më komplekse dhe shumë më të errët për lexuesin, i cili është i etur të bëjë dallimin midis fakteve objektive dhe imagjinatës, mes opinionit dhe paragjykimit. Kjo shpërbërje e autoritetit rrëfimtar në *Absalom, Absalom!* mund të shihet si e synuar për ta bërë romanin, si për lexuesin ashtu edhe për personazhet rrëfimtare, një sintezë të asaj që shihet dhe të asaj që kujtohet. Ritregimet, ri-interpretimet, shtojnë fakte të reja si dhe një këndvështrim të ri i cili e bën të nevojshëm përsëri ri-interpretimin e fakteve të njohura, një nevojë e vazhdueshme e cila përbën parimin organizues të lëndës romanore.

BIBLIOGRAFIA

- AIKEN C. (1939). William Faulkner: The Novel as Form. The Atlantic, November Issue.
- AIKEN, CHARLES S. (2009). *Faulkner and the Southern Landscape*. Athens: University of Georgia.
- BASSETT, E.J. *Vision and Revisions: Essays on Faulkner*. West Cornwall, CT: Locust Hill Press, 1989, 138.)
- BORGES J. L. (1975). William Faulkner, *Absalom! Absalom!* Other Inquisitions, University of Texas Press.
- BROOKS, P. (1982). "Incredulous Narration: *Absalom, Absalom!*" *Comparative Literature* 34.3.
- COHN, D. "Discordant Narration." *Style* 32.2 (Summer 2000): 307-316.
- DAIU M, Profile prozatorësh modern amerikanë, ShBLU, Tiranë, 2000.
- DE VOTO, B. (1936). "Absalom, Absalom!" Saturday Review of Literature.
- DONNELLY, C.E. (1991). "Compelled to Believe: Historiography and Truth in *Absalom, Absalom!*" *Style* 25.1.
- DONNELLY, C. E. "Compelled to Believe: Historiography and Truth in *Absalom, Absalom!*" *Style* 25.1 (Spring 1991): 115.
- FADIMAN, C. "Review of William Faulkner's *Absalom, Absalom!*" The New Yorker, October 31, 1936.
- FAULKNER W. (1995), *The Contemporary Reviews*, The Cambridge University Press.
- FAULKNER, W. *Absalom, Absalom*, Vintage International Edition, 1990, 134.
- FAULKNER, W. *Absalom, Absalom*" Viontage Books, 1990, f. 314.
- FAULKNER, W. (1995). *The Contemporary Reviews*, (Eds) M. Thomas Inge, The Cambridge University Press.

- GUERARD, A. *The Triumph of the Novel*. New York: Oxford UP, 1976.
- HOWE, I. Willaim Faulkner: A Critical Study (Random House/Vintage 1962) 221-25.
- HOFFMAN, J.F, Vickery O.W (Eds). (1963) *William Faulkner: Three Decades of Criticism*, Harcourt, Brace & World.
- HOFFMANN A.C. "Point of View in *Absalom, Absalom!*", UKCR, XIX (Summer, 1953), 233-4.
- KARAPETYAN, R. (2023), On Some Syntactic Peculiarities of the Armenian Translation of Folkner's Absalom, Absalom! Yerevan State University, Translation Studies: Theory and Practice, Volume 3, Issue 1(5), 2023 p. 123.
- LOTHE, J. *Conrad's Narrative Method*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- MATTHEWS, J.T (1982). *The Play of Faulkner's Language*. Ithaca and London: Cornell UP.
- MATTHEWS, J.T. (1989). Faulkner and the Craft of Fiction: Faulkner and Yoknapatawpha, 71-91 Eds. Doreen Fowler and Ann J. Abadie.
- MORELAND, R.C (1990). *Faulkner and Modernism: Rereading and Rewriting*. Madison: U of Wisconsin.
- TROY, W.(1936). "Absalom, Absalom! by William Faulkner", *Nation*.
- THOMAS D.M. (1953). "Memory-Narrative in Absalom, Absalom!", *Faulkner Studies*, II.
- RAGAN, D. P. (1987), William Faulkner's Absalom, Absalom! A Critical Study. Ann Arbor: UMI Research Press.
- ROSS S.M. (1989). *Faulkner's Inexhaustible Voice: speech and writing in Faulkner*. The University of Georgia Press.
- SCOTT, A.L. The Myriad Perspectives of *Absalom, Absalom!*, *American Quarterly*, Vol. 6, No. 3 (Autumn, 1954), pp. 210-220. The Johns Hopkins University Press.
- WALTERS, P.S.(1976). "Hallowed Ground: Group Areas in the Structure and Theme of Absalom, Absalom! Theoria, (Eds): Elizabeth H. Paterson, Roberts H. Wyllie. Vol. XLVH. University of Natal Press. Pietermaritzburg.
- RUPPERSBURG, H.M. (1983). *Voice and Eye in Faulkner's Fiction*. Athens: University of Georgia.
- TOKER, L. *Eloquent Reticence: Withholding Information in Fictional Narrative*. Lexington: UP of Kentucky, 1993, 163.
- SULLIVAN, J. S. (2012). "The "Ulysses" of Mississippi." *The New York Times Magazine*.
- ZIEGLER, H. "The Fragile Pandora's Box of Scrawled Paper: A Different Reading of *Absalom, Absalom!*" *Amerikastudien/American Studies* 42.4 (1997): 645.

THE ROLE OF NATIVE ENGLISH SPEAKING TEACHERS IN DEVELOPING THE ORAL AND WRITTEN PROFICIENCY OF ALBANIAN EFL LEARNERS

MSc. Erla Minja

Department of English Language
Faculty of Foreign Languages, University of Tirana
E-mail: minjaerla@gmail.com

ABSTRACT

This study examines the role of native English-speaking teachers (NESTs) who serve as co-teachers in Albania's primary schools, middle, and high schools. The research aimed to determine whether Albanian students are satisfied with the presence of these volunteers and whether they perceive improvements in their English proficiency - particularly in speaking and writing, as well as in other skills as reading. A dual-survey method was employed, gathering data through questionnaires to both native English-speaking teachers and their students. The findings reveal that NESTs are perceived as approachable and pleasant, and are often viewed by students as more interactive and engaging than their regular non-native English-speaking teachers (NNESTs). Lessons delivered by volunteers tend to incorporate more activities and technology, distinguishing them from traditional teaching methods. As a result, students reported improvements in speaking, writing and, overall engagement in English classes. However, the study also identified certain challenges. Many students initially struggled to understand the volunteers due to their limited English proficiency and unfamiliarity with native English accents. Despite these difficulties, the study concludes that NESTs not only enhance students' English-language skills but also provide valuable professional insights for Albanian teachers, motivating them to adopt more interactive and technology-supported teaching methods.

Keywords: English as a Foreign Language (EFL); Speaking Fluency; Writing Accuracy; Native English-Speaking Teacher (NEST); Non-Native English-Speaking Teacher (NNEST).

PËRMBLEDHJE

Ky studim shqyrton rolin e mësuesve anglishtfolës që shërbejnë si mësues ndihmës në shkollat fillore, 9-vjeçare dhe të mesme në Shqipëri. Gjatë këtij hulumtimi synohet të zbulohet nëse nxënësit, të cilët kanë gjuhë amtare shqipe, janë të kënaqur me praninë e vullnetarëve dhe nëse ata kanë vënë re një përmirësim në rrjedhshmërinë e tyre në gjuhën angleze, veçanërisht në të folur dhe të shkruar, apo dhe në aftësi të tjera gjuhësore si leximi. Studimi u realizua përmes dy pyetësorëve, duke mbledhur të dhëna nga mësuesit anglishtfolës dhe nxënësit e tyre. Gjetjet treguan se mësuesit anglishtfolës vlerësohen për

qasjen miqësore dhe qëndrimin pozitiv ndaj nxënësve, dhe shpeshherë konsiderohen nga nxënësit më motivues dhe më efektivë në krijimin e një mjedisi bashkëpunues mësimor. Orët e mësimin të zhvilluara nga këta mësues përfshijnë më shumë aktivitete dhe përdorimin e teknologjisë, gjë që i bën të dallohen nga metodat tradicionale të mësimdhënies. Si rezultat, nxënësit kanë treguar përmirësim në të folur, të shkruar dhe në angazhimin në orët e anglishtes. Megjithatë, u vunë re edhe sfida. Fillimisht, shumë nxënës e kishin të vështirë të kuptonin mësuesit anglishtfolës për shkak të njohurive të kufizuara në anglisht dhe theksit të tyre. Pavarësisht kësaj, studimi del në perfundimin se mësuesit anglishtfolës jo vetëm që përmirësojnë aftësitë e nxënësve në gjuhën angleze, por gjithashtu ofrojnë ide dhe janë shembuj motivues për mësuesit shqiptarë, duke i nxitur ata të përvetësojnë praktika mësimore moderne që kombinojnë ndërveprimin dhe teknologjinë.

Fjalët çelës: Anglishtja si Gjuhë e Huaj; rrjedhshmëri në të folur; saktësi në të shkruar; mësues anglishtfolës; mësues gjuha amëtare e të cilit nuk është anglishtja

1. Introduction

As of 2025, there are around 1.53 billion people worldwide who speak English either natively or as a second language (Statista, 2025), making English thus the world's international language, a global lingua franca that connects people, places and cultures. English is the language of entertainment, business, science and technology. It plays a vital role across numerous fields, enabling communication on a global scale and unlocking various opportunities for learning and employment.

Native English-Speaking Teachers in Albania play a crucial role in helping students learn English as a foreign language. They are not just teachers but also supporters who dedicate two years or more to living and working in Albanian communities. The training they undertake beforehand prepares them to collaborate with local teachers, usually in areas with limited resources, where their impact is really needed.

The TEFL program, through the work of NESTs placed in schools around Albania that serve as assistant teachers, aims to achieve three (3) goals. The first one is to improve students' proficiency in English, their communication and life skills through English instruction in the classroom or through extracurricular activities. The importance of NESTs becomes much clearer when considering student motivation as well. NESTs repeatedly make use of hands-on activities to promote the effective use of English. By using these strategies, they encourage students to go beyond retention and develop useful communication skills.

In addition to encouraging the practical and efficient use of English, NESTs also implement activities that tend to empower and inspire student's creativity and, most importantly, teach critical thinking skills. In 2024 *Write On!*

Project was launched which aims to help students improve their writing skills and later take part in a contest on a national and international level.

The second goal of NESTs is to help teachers and instructors improve their English language proficiency, teaching methods and resource development skills. This joint effort is particularly important in contexts where access to continuous professional development is limited. Even though many Albanian teachers are hardworking and experienced, they might lack opportunities to engage with authentic English or adapt to innovative language teaching methods. Given the privilege to work directly with NESTs, they are engaged in the target language regularly, which builds fluency and comfort in using English in their own instruction. This continuous language exposure helps to enhance their confidence in classroom delivery.

The third goal emphasizes enhancing school and community ties, encouraging teachers, staff, administrators and community members to collaborate more closely and take on active, leading roles within the school environment. Many Albanian schools sometimes function in isolation, with limited involvement from family and local organizations. NESTs help address this by encouraging stronger engagement between the surrounding community and the school. Their attendance and approach encourage a welcoming atmosphere and shared purpose; education is seen as a collective effort, not just the responsibility of teachers or school administrators alone.

Over the past few years, the English language has become increasingly vital in Albania, recognized even as a key skill for educational advancement, career development and global participation. Its inclusion as a mandatory subject in the national curriculum reflects its growing importance. Students continue to encounter significant barriers in acquiring communication skills, particularly in speaking and writing, despite the expansion of English instruction in Albanian schools. An excessive emphasis on a grammar-focused instruction, textbook-based learning and teacher-centred methodologies often limits student interaction, creativity, and confidence when communicating in English in real-life situations.

This gap is particularly evident in areas where access to native language models, authentic materials, and diverse teaching strategies is limited. Under these circumstances, students may achieve high marks in written assessments, but still struggle to speak fluently or express complex ideas in writing. Furthermore, local teachers, although experienced and dedicated, may lack access to ongoing professional development in innovative or communicative teaching approaches. The requirement for a more versatile student-centered learning environment, which highlights critical thinking and engagement, has become of growing importance.

In dealing with these obstacles, the presence of Native English-Speaking

Teachers (NESTs) has presented itself as a potentially strategic solution. In spite of their contributions, there is still a lack of a thorough, empirical understanding of how NESTs influence English language learning outputs in the Albanian settings. Further inquiry is needed into which specific skills are more impacted, how students respond to different teaching styles, and how local teachers benefit professionally from this collaboration. There is also a need to explore how community-oriented initiatives supported by NESTs help strengthen school environments and promote broader educational milestones. In the absence of such insight, the role of NESTs risks is being undervalued or inconsistently integrated into school systems that could profit from their presence. In Albania, the gap in empirical research is significant. While (Hyseni, 2019) documented general challenges in speaking and writing skills among secondary students, and (Gjergji, 2019) examined teacher proficiency, no study to date has employed a mixed-methods design to quantify student progress under volunteer instruction, nor systematically contrast it with local teaching practices.

2. Literature Review

Second Language Acquisition (SLA) studies how individuals learn a language beyond their mother tongue. Unlike first language acquisition, SLA is influenced by factors such as age, cognition, social environment, teaching methods, and motivation (Ellis, 1994). Krashen's Input Hypothesis emphasizes that learners acquire language best through comprehensible input slightly above their current level ("i + 1") (Krashen, 1982). Experiential approaches, as noted by Afrin (2025) and Kolb (1984), enhance learning by engaging learners in real-world contexts, thereby promoting fluency and meaningful use of language.

Teaching speaking in EFL contexts is often challenging due to fear of errors, low confidence, and language anxiety (Nuraini, 2021). Experiential methods like project-based learning and Total Physical Response (TPR) reduce stress and encourage active engagement (Ofiaz, 2018). Writing instruction requires linguistic competence, organization, and critical thinking, with students struggling more due to limited exposure to authentic models and structured guidance (Sari & Kusumaningrum, 2018). In Albania, communicative approaches are growing, emphasizing writing as a purposeful, audience-aware activity (Shabani, 2023).

NESTs bring fluency and authentic language input, often improving students' oral skills and listening comprehension (Pizarro Chacón, 2022). NNESTs, having learned English as a foreign language, can provide relatable strategies and guidance. However, biases often favor NESTs, affecting classroom perceptions (Liu, 2009; Selvi, 2011). Collaborative co-teaching models, in which NESTs and NNESTs work together, combine the strengths of both, fostering authentic language use alongside explicit instruction and cultural responsiveness (Sabina, 2011; Edwards, 2009).

3. Methodology

This study adopts a quantitative research design complemented by classroom observations and note-taking to examine the influence of Native Speaking Teachers (NESTs) on the development of speaking and writing skills among Albanian middle and high school students. Two questionnaires were used: one for NESTs and one for students who had been taught by both NESTs and local English teachers. The instruments collected demographic data and explored teaching methods, learning experiences and attitudes towards each type. Both questionnaires were distributed via Google Forms to ensure accessibility, anonymity and voluntary participation.

A purposive sampling method was applied to include participants with relevant experience. Alongside survey data, classroom observations and note-taking were conducted in both NEST- and NNEST-led classes to capture differences in instruction, engagement and interaction. Data were analyzed descriptively to identify common trends and recurring themes. Ethical principles, such as informed consent and confidentiality, were upheld through the research process. This combined approach provides a clear picture of NEST's impact on English language learning in Albania.

4. Results

This study examined the influence of Native English-Speaking Teachers on the development of speaking and writing skills among Albanian students, using data from teacher and student questionnaires, as well as classroom observation and note-taking. The findings revealed several consistent patterns that highlight some differences between NESTs and NNESTs and their respective impacts on language learning outcomes.

Overall results show that NESTs tend to apply communicative, student-centered approaches, focusing on interaction, collaboration, and meaningful use of language. They often encourage students to express opinions, engage in discussions, and participate in role-play or real-life simulations. These practices created a more relaxed classroom atmosphere, helping students build confidence and fluency while reducing anxiety about making mistakes. Students frequently described NEST-led classes as dynamic, enjoyable, and motivating, emphasizing that these lessons helped them use English more naturally in conversation.

Writing instruction under NESTs focused on developing students' skills through drafting and refining, prioritizing creativity, organization and personal expression over strict grammatical accuracy. Students reported that writing tasks were more personal and engaging, often related to their experiences or interests. This method allowed them to develop writing fluency and a better understanding of tone and coherence. In contrast, NNEST-led lessons were typically more

structured grammar-focused, and exam-oriented, which helped students improve accuracy but limited opportunities for expression and spontaneous speaking.

Both teachers and students identified speaking and writing as the skills that improved the most as a result of NEST-led instruction. Students noted that interaction with native speakers helped them expand their vocabulary, improve pronunciation, and gain exposure to authentic expressions and idiomatic usage. Teachers observed that their students became more active participants, showing greater enthusiasm for classroom discussions and group activities.

Observational data supported these findings, showing that NESTs often relied on authentic materials—videos, songs, games, and project-based tasks—rather than traditional textbooks. Their lessons tended to integrate cultural topics and real-world contexts, which kept learners engaged and helped them understand how English functions beyond the classroom. NNESTs, on the other hand, were more consistent in applying textbook materials and following a structured curriculum, emphasizing accuracy, grammar, and exam preparation.

Despite the overall positive outcomes, several challenges were noted. Students sometimes struggled with unfamiliar accents or fast speech, and vocabulary limitations occasionally hindered full participation. In schools with fewer resources, NESTs also faced difficulties in effectively implementing interactive methods. Nevertheless, data indicated that the presence of NESTs enhanced classroom interaction, broadened students’ exposure to authentic English, and contributed to the development of communicative competence.

The combined evidence from questionnaires and classroom observations suggests that NESTs significantly influence not only students’ language proficiency but also their motivation, confidence, and attitudes toward learning English. Their teaching methods complement those of local teachers by fostering fluency, creativity, and cultural awareness—key components in modern English language education.

Category	Finding / Observation	Percentage / Frequency
Skills Needing Improvement (Teacher Perspective)	Writing	70%
	Speaking	64%
Most Effective Speaking Activities (Teacher & Student Perspective)	Role-plays / Simulations	54% (teachers), 32.3% (students)

Category	Finding / Observation	Percentage / Frequency
	Pair/group conversations	52% (teachers), 30.6% (students)
Main Difficulties Speaking (Student Perspective)	Pronunciation	41.9%
	Fear of making mistakes	27.4%
Main Difficulties Writing (Student Perspective)	Grammar	68%
	Spelling & punctuation	60%
Types of Writing Tasks Assigned	Essays / Paragraphs	56% (teachers), 41.9% (students)
	Creative writing	24% (teachers), 22.6% (students)
Student Motivation with NEST	High motivation	85.5%
Most Improved Skills (Student Perspective)	Speaking	56.5%
	Writing	51.6%

5. Conclusion

The purpose of this study was to examine the impact of Native English-Speaking-Teachers (NESTs) on Albanian students' English proficiency, focusing on oral and written skills, classroom engagement, motivation, and collaboration with local teachers. The findings reveal that NESTs play a distinctive and highly valuable role in Albanian EFL classrooms, complementing the strengths of Albanian teachers while introducing authentic communication, creativity, and interactive learning strategies that significantly enhance the overall language learning experience.

NESTs provide students with exposure to authentic English pronunciation, natural rhythm, idiomatic expressions, and everyday vocabulary that textbooks

often overlook. Their communicative, student-centered methods, such as role-plays, storytelling, debates, interactive games, and project-based tasks, encourage spontaneous use of English, reduce anxiety, and create a dynamic, engaging classroom environment. By promoting risk-taking, error tolerance, and open expression, NESTs help students build confidence and fluency in ways that traditional, grammar-focused instruction alone cannot achieve. Students repeatedly reported that lessons with NESTs felt “more fun,” “different,” and “more engaging” compared to standard classroom experiences, demonstrating that motivation and positive attitudes toward learning are crucial outcomes of native speaker-led instruction.

Writing instruction under NESTs also had a significant impact. Beyond traditional essays and grammar-focused tasks, NESTs implement projects that provide purpose, audience, and relevance, making writing a meaningful and engaging activity. Initiatives such as the *Write On!* competition, collaborative storytelling, journaling, and letter-writing projects allow students to express personal ideas, explore creativity, and develop a unique voice in English. Importantly, these activities simultaneously improve grammar, vocabulary, organization, and coherence, highlighting that writing development under NESTs is both holistic and practical. A further challenge addressed in EFL writing is interference from students’ first language (L1), which can affect sentence structure, logical sequencing, and punctuation. NESTs, together with Albanian teachers, help learners recognize and overcome L1 influence through comparative grammatical analysis, targeted feedback, and scaffolding, ensuring that students internalize English-specific forms and structures while still expressing themselves confidently.

The study highlights the complementary nature of NESTs and Albanian teachers. While Albanian educators provide essential support with grammar, accuracy, and exam preparation, NESTs introduce authentic communication, interactive practice, and creative tasks. This partnership ensures that students receive a balanced education, combining linguistic precision with meaningful, practical use of English. The strategic, occasional use of Albanian by NESTs further enhances understanding without reducing exposure to English, demonstrating a pragmatic approach that addresses learners’ immediate needs while maintaining immersion.

Speaking and writing were identified as the skills most significantly enhanced by NEST instruction. Students reported improvements in pronunciation, fluency, listening comprehension, and spontaneous oral production, alongside increased confidence in expressing opinions and participating in discussions. Writing skills improved equally, particularly in academic and creative contexts, including essays, letters, and collaborative projects. Factors contributing to these

improvements include consistent exposure to authentic English, interactive and low-pressure learning environments, regular feedback, and opportunities for extracurricular practice through debates, English clubs, and competitions. These findings highlight that the impact of NESTs extends beyond classroom instruction, fostering a deeper connection to English and promoting lifelong learning skills such as creativity, critical thinking, and self-expression.

This research also challenges several commonly held assumptions about the role of NESTs in EFL classrooms. Contrary to portrayals in previous studies, NESTs do not focus solely on oral fluency or ignore structured learning; they actively engage in grammar instruction, exam preparation, and writing development, adapting their methods to meet students' academic and linguistic needs. Furthermore, NESTs successfully integrate authentic language use with institutional curricula, creating hybrid, flexible approaches that combine structure with creativity. Such integration enhances long-term acceptance of NEST contributions in public schools, showing that native-speaking teachers can complement rather than replace local pedagogical systems.

The study emphasizes the importance of learner-centered, communicative, and interactive approaches that do not rely on technology. Competitions, debates, storytelling, and project-based writing exercises demonstrate that students can fully develop speaking and writing skills using minimal resources, relying instead on imagination, collaboration, and teacher guidance. These findings suggest that innovative pedagogical strategies can thrive even in under-resourced settings, and that both NESTs and local teachers can contribute meaningfully to a comprehensive English learning experience.

Overall, NESTs enhance Albanian students' English learning by providing authentic input, motivating classroom dynamics, and meaningful opportunities for language production. Their presence complements the structural support provided by Albanian teachers, addressing both fluency and accuracy, and helping students overcome challenges such as L1 interference. By fostering creativity, confidence, engagement, and collaboration, NESTs contribute to a more holistic and effective approach to English language education in Albania, bridging the gap between formal instruction and authentic communication.

REFERENCES

- EDWARDS, V. (2009). *The world in a classroom: English and the non-native teacher*. Multilingual Matters.
- ELLIS, R. (1994). *The study of second language acquisition*. Oxford University Press.
- GJERGJI, A. (2019). Teacher proficiency and student outcomes in Albanian EFL classrooms. *Journal of Balkan Linguistics*, 14(1), 23–38.
- HYSENI, S. (2019). Developing speaking and writing skills in Albanian secondary schools: Challenges and opportunities. *Albanian Journal of Education*, 7(3), 112–130.
- KRASHEN, S. D. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon Press.
- LIU, J. (2009). Preparing non-native English speaking teachers for the EFL classroom. *TESOL Quarterly*, 33(3), 471–494.
- OFLAZ, A. (2018). The foreign language anxiety in learning German and the effects of total physical response method on students' speaking skill. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 14(2), 1–14.
- PIZARRO CHACÓN, G. (2022). Students' perception of interacting with native speakers. *Letras*, 72, 1–20.
- SABINA, E. (2011). Pronunciation and foreign accent issues among NNESTs. *ELT Voices*, 1(4), 45–52.
- SARI, F., & Kusumaningrum, R. (2023). Teaching and learning challenges faced by teachers and young learners in early literacy reading and writing in EFL context.
- SELVI, A. F. (2011). The non-native speaker teacher. *ELT Journal*, 65 (1), 63–70.
- SHABANI, A. (2023). *The significance of teaching writing communicatively in EFL classes in Albania*.

TITULLI I ARTIKULLIT:
VËSHTRIM I PËRGJITHSHËM TEORIK MBI NDIKIMIN E GJUHËS
AMTARE (SHQIPE) NË NIVELIN FONETIKOR
GJATË MËSIMIT TË GJUHËS ANGLEZE

Doktorante Rukije Lamçja
Departamenti i Gjuhës Angleze
Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Universiteti i Tiranës
E-mail: rukije.lamcja@unitir.edu.al

ABSTRAKT

Ky studim trajton ndikimin e gjuhës amtare (shqipe) në përvetësimin e fonetikës së gjuhës angleze nga nxënësit shqiptarë. Analiza fokusohet në dallimet fonetike dhe fonologjike midis dy sistemeve gjuhësore, duke u ndalur te bashkëtingëlloret, zanoret, theksi dhe intonacioni. Në shqip dhe anglisht ekzistojnë disa ngjashmëri, por edhe mospërputhje të mëdha, veçanërisht në shqiptimin e fonemave të panjohura për folësit shqiptarë (/θ, ð/, /ŋ/, /w/, dallimet e zanoreve të shkurtra dhe të gjata, si dhe diftongjet.) Transferimi negativ i tipareve të shqipes manifestohet si në nivelin segmentor (zëvendësimi, shtimi ose mungesa e tingujve), ashtu edhe në nivelin mbisegmentor (theksi, intonacioni, ritmi), duke e bërë më të vështirë shqiptimin korrekt në anglisht. Qëllimi i punimit është të evidentojë këto dallime për të ndërgjegjësuar nxënësit dhe mësuesit mbi rëndësinë e ushtrimeve fonetike, praktikës së qëndrueshme dhe kontaktit me folës vendas.

Fjalët çelës: gjuha amtare, gjuha e huaj, niveli fonetik segmentor, niveli fonetik mbisegmentor, transferimi fonetikor.

ABSTRACT

This study examines the influence of the mother tongue (Albanian) on the acquisition of English phonetics by Albanian learners. The analysis focuses on phonetic and phonological differences between the two language systems, addressing consonants, vowels, stress, and intonation. Although Albanian and English share certain similarities, there are also significant mismatches, particularly in the pronunciation of phonemes unfamiliar to Albanian speakers (/θ, ð/, /ŋ/, /w/), distinctions between short and long vowels, as well as diphthongs. Negative transfer of Albanian features is evident at both the segmental level (substitution, addition, or omission of sounds) and the supra-segmental level (stress, intonation, rhythm), making accurate English pronunciation more challenging. The aim of this paper is also to highlight these differences in order to raise awareness among students and teachers of the importance of phonetic exercises, consistent practice, and exposure to native speakers.

Keywords: foreign language, mother tongue, phonetic transfer, segmental phonetic level, supra-segmental phonetic level.

1. Hyrje

Gjuha amtare ka një rol kyç në formimin e procesit të mësimin të gjuhës së huaj. Studimi i transferimit të gjuhës shqipe në mësimin e gjuhës angleze përfshin studimin e gabimeve (transferimi negativ), lehtësimin (transferimi pozitiv), shmangien e formave të gjuhës së synuar dhe përdorimin e tepruar të tyre. Ky proces prek disa nivele të gjuhës, duke përfshirë nivelin fonologjik, leksikor, gramatikor dhe më shumë. Fonetika, si shkencë studion tingujt e gjuhës në aspektin artikulues, akustik dhe funksional. Ajo merret gjithashtu me dukuri të tjera të anës tingullore të gjuhës, siç janë, për shembull theksi, rrokja, intonacioni, etj. Shqipja dhe anglishtja kanë ngjashmëri në mekanizmat e prodhimit të tingujve, por ndryshojnë dukshëm në inventarin e fonemave, në raportin mes shkrimit dhe shqiptimit, si dhe në përdorimin e theksit dhe intonacionit.

2. Sistemi fonetik i gjuhës shqipe dhe gjuhës angleze

Funksioni i këmbimit të mendimeve, që është funksioni kryesor i gjuhës, realizohet në radhë të parë nëpërmjet gjuhës së folur. Këtej del dhe rëndësia që ka studimi i anës tingullore të gjuhës (Dodi, 2004). Sistemet fonologjike të gjuhës shqipe dhe angleze janë gjerësisht të ngjashme kur flasim për mekanizmin e formimit të tingujve që lidhet me organet e të folurit, si edhe tiparet e tyre fizike me të cilat ata e realizojnë këtë rol. Në të dyja gjuhët, tingujt e ligjëritimit studiohen në aspektin fiziologjik (funksionin e organeve që marrin pjesë në shqiptim), në aspektin akustik që zbulon karakteristikat fizike të tingujve dhe në aspektin fonologjik që zbulon funksionin e tyre në procesin e komunikimit, nga pikëpamja e rolit që luajnë për ndërtimin dhe për dallimin e njërive të kuptimshme të gjuhës, d.m.th. të fjalëve dhe të morfemave. Në nivelin segmentor, kjo shfaqet kryesisht në mungesën e fonemave, mospërputhjen e plotë të fonemave dhe shtimin e fonemave. Në nivelin mbisegmentor, ndikohet kryesisht theksi, intonacioni dhe lidhja e fjalëve.

Në të dyja gjuhët, tingujt e ligjëritimit ndahen në dy grupe të mëdha: në zanore dhe në bashkëtingëllore. Zanoret dhe bashkëtingëlloret dallohen midis tyre në tipare nyjetimore, në tipare funksionale dhe në tipare akustike. Kur shqiptojmë zanoret, rryma e ajrit nuk has pengesa, por del lirisht nga goja. Kur shqiptojmë bashkëtingëlloret, përkundrazi, në rrugën e kalimit të ajrit krijohen pengesa, për shkak të mbylljes së plotë ose jo të plotë, që formojnë organet e të shqiptuarit në vende të ndryshme të aparatit të të folurit. (Dodi, 2004). Në aspektin e transkriptimit fonemik, simbolet fonetike kanë rëndësi të veçantë për gjuhën angleze (Widowson, 2002) e cila ndryshe nga gjuha shqipe nuk është gjuhë fonetike d.m.th. mënyra e të shkruarit të fjalëve nuk shpreh pajtim me shqiptimin e tyre. Çdo simbol drejtshkrimor nuk i korrespondon domosdoshmërisht një tingulli të vetëm. Numri i shkronjave në versionin e shkruar të një fjale dhe numri i segmenteve të tingullit

në versionin e folur nuk është domosdoshmërisht i njëjtë, për shembull fjala *phone* /fəʊn/. Kjo vihet re në tendencën që kanë nxënësit shqiptarë në leximin e fjalëve në anglisht ashtu siç ato janë të shkruara, për shembull fjala *of* shqiptohet gabimisht /ɒf/ dhe jo /əv/, ose fjala *during* shqiptohet gabimisht /during/ dhe jo /djuriŋ/.

Nisur nga inventari i tingujve, alfabeti shqip përbëhet nga 29 bashkëtingëllore: [b, c, ç, d, dh, f, g, gj, h, j, k, l, ll, m, n, nj, p, q, r, s, sh, t, th, v, x, xh, z, zh] dhe 7 zanore: [a, e, ë, i, o, u, y], ndërsa alfabeti anglez përbëhet nga 21 bashkëtingëllore: [b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, t, v, w, x, y (p.sh në “yes”), z] dhe 5 zanore: [a, e, i, o, u +y (p.sh. në “gym”)].

Theksi është frymues, i palëvizshëm dhe bie mbi të njëjtën rrokje. Në ndërtimin e emrave, theksi kalon te prapashtesa: për shembull, *punë* → *punëtór*; *fshat* → *fshatár*. Duke u nisur nga forma e shquar (punëtóri, fshatári), mund të thuhet se në përgjithësi theksi bie në rrokjen parafundore. Në disa çifte fjalësh, theksi mund të ketë rëndësi për kuptimin, për shembull *bári* “bar-i” (*bima*) dhe *bari* “kope”; *móri* “mori” (*marrë*), dhe *mori* “sasi”. (Camaj, 1984)

Gjuha shqipe bën pjesë në një zonë gjuhësore në Evropën Juglindore ku gjuhët kanë konverguar për të ndarë veçori të përbashkëta. Kjo ka çuar në ngjashmëri në aspekte të tilla si shqiptimi i zanoreve dhe modelet e theksit. Për më tepër, shqipja ka përvetësuar fjalë të huazuara nga latinishtja, greqishtja, gjuhët sllave dhe turqishtja, të cilat kanë futur fonema të reja dhe kanë ndikuar në shqiptim. Pavarësisht këtyre ndikimeve, shqipja ruan një sistem fonologjik të veçantë që e dallon atë nga fqinjët e saj. Ndërsa shqipja ndan disa tipare fonologjike me gjuhët fqinje për shkak të kontaktit historik, shqiptimi i saj mbetet unik, duke reflektuar statusin e saj si një degë e veçantë e familjes së gjuhëve indoevropiane. (Hamp, 2025)

Në vendin tonë, nuk ka një mjedis të favorshëm për të mësuar anglisht sepse shumë nxënës mësojnë anglisht vetëm në orët e anglishtes të caktuara në shkollë dhe nëpërmjet internetit. Megjithatë, nuk ka shumë orë anglishteje në javë, ndaj nxënësit flasin pak anglisht dhe më pas kalojnë në gjuhën shqipe, gjë që u jep atyre shumë pak mundësi për të praktikuar anglishten. Disa shkolla nuk ofrojnë orë specifike të fonetikës së anglishtes. Megjithëse sistemet fonetike të të dyja gjuhëve janë përgjithësisht të ngjashme, nxënësit shqiptarë hasin vështirësi në shqiptimin, theksin dhe intonacionin e gjuhës angleze. Për të përvetësuar mirë shqiptimin e një gjuhe të huaj duhet të njohësh dallimet që ekzistojnë në nyjëtimin e tingujve dhe në intonacionin e gjuhës amtare dhe të gjuhës së huaj. (Hadaj, 1971) Është vërejtur se shqiptimi i anglishtes nga nxënësit ndikohet nga transferimi negativ i gjuhës amtare si në nivelin segmentor ashtu edhe në atë mbisegmentor. Në nivelin segmentor, kjo shfaqet kryesisht në mungesën e fonemave, mospërputhjen e plotë të fonemave dhe shtimin e fonemave. Në

nivelin mbisegmentor, ndikohet kryesisht theksi, intonacioni dhe lidhja e fjalëve.

Në të dyja gjuhët, aparati i të folurit normalisht luan rolin vendimtar dhe të vetëm në nyjëtimin e tingujve. Thënë kjo, analiza e një fjale, për shembull e fjalës *gur* nga pikëpamja e tipareve akustike e tingujve që e formojmë tregon se kur ajo shqiptohet nga njerëz të ndryshëm këto karakteristika nuk janë të njëjta. Ky fenomen ndodh brenda së njëjtës gjuhë pa ndryshuar kuptimin e fjalës (Dodi, 2004). Në rastin e mësimit të gjuhës së huaj, nxënësi shqiptar nuk i dallon dhe shqipton qartë tingujt e Gj2 si rezultat i transferimit negativ fonetikor si tek zanoret ashtu edhe bashkëtingëlloret.

3. Dallimet kryesore te bashkëtingëlloret

Nxënësi shqiptar nuk i dallon dhe shqipton qartë tingujt e Gj2 si rezultat i transferimit negativ fonetikor si tek zanoret ashtu edhe bashkëtingëlloret. Sipas gjetjeve statistikore, transferimi negativ i bashkëtingëlloreve është më evident sesa transferimi negativ i zanoreve i shkaktuar nga gjuha amtare gjatë mësimit të gjuhës angleze. Disa dallime kryesore sipas Hadaaj (1971) janë:

1. Palatalet dhe afrikatet – Shqipja ka tingujt qiellzorë /q/ dhe /gj/, që mungojnë në anglisht. Anglishtja përdor afrikatet /tʃ/ (*church*) dhe /dʒ/ (*judge*), të ngjashme por me artikulum tjetër.
2. Lateralet – Shqipja dallon qartë mes anësoreve /l/ dhe /ll/. Anglishtja ka vetëm një fonemë /l/, por shfaq variante alofonike (i qartë dhe i errët). Nxënësit shqiptarë shpesh e zëvendësojnë sipas modelit të shqipes.
3. Rrotoret – Shqipja ka dridhëset /r/ dhe /rr/ (dridhje të ndryshme), ndërsa anglishtja ka një /r/ lëkundëse. Shqiptarët shpesh e mbingarkojnë shqiptimin e /r/ anglez.
4. Ndërdhëmboret /θ/ dhe /ð/ – Të dyja gjuhët i kanë këto tinguj, por pozicioni i gjuhës ndryshon.
5. Mbylltoret /p, t, k/ – Në shqip janë pa aspirim; në anglisht zakonisht janë të aspiruar në fillim të rrokjeve të theksuara (*pat, top, cat*).
6. /t/ dhe /d/ – Në shqip janë alveo-dhëmbore, në anglisht alveolare. Kombinimet *tr, dr* në anglisht shpesh afrohen me afrikata.
7. Fonema /j/ – Në shqip është gjysmëzanore, në anglisht ndryshon sipas kontekstit (*year, few, music*).
8. Fonema /ŋ/ – Karakteristikë e anglishtes (si në *sing, singer*). Shqiptarët shpesh e zëvendësojnë me /n/ ose /ng/.
9. /ʃ/ dhe /ʒ/ – Ekzistojnë në të dyja gjuhët, por me dallime të vogla në artikulum.
10. /w/ – Ekziston vetëm në anglisht; shpesh zëvendësohet nga /u/ ose /v/.

4. Dallimet kryesore te zanoret

Sistemet fonetike të gjuhës shqipe dhe asaj angleze kanë dallime të rëndësishme në zanore. Këto dallime fonetike mund të paraqesin sfida për folësit që kalojnë nga shqipja në anglisht, sidomos në dominimin dhe perceptimin e tingujve që nuk janë të pranishëm në sistemin fonologjik të gjuhës së tyre amtare. Shqipja ka shtatë fonema zanorë: /a, e, ë, i, o, u, y/. Ajo përfshin zanoren e rrumbullakët /y/, si në fjalën “*fytyrë*”, që është e pazakontë në anglisht. Anglishtja ka një sistem më të madh dhe më të ndërlikuar zanoresh, duke përfshirë edhe diftongje. Disa dallime sipas Hadaj (1971) janë:

1. /i:/ dhe /ɪ/ në anglisht dallojnë (*seat vs sit*), por shqipja ka vetëm /i/. Në gjuhën shqipe zanorja e shkurtër del si alofon në formën dialektore te emrat e pashquar p.sh. Nik /Ni:k/ krahasuar me Niku /Niku/

2. /æ/ në anglisht nuk ekziston në shqip; shpesh zëvendësohet me /e/ (*bad* → *bed*).

3. /ʌ/ dhe /ɑ:/ ndryshojnë nga shqipja /a/, duke krijuar ngatërresa.

4. /ɜ:/ nuk ekziston në shqip; shqiptarët shpesh e shqiptojnë si /ë/ ose /o/.

Në gjuhën shqipe, diftong formojnë dy zanore po qe se shqiptohen në një rrokje të vetme, për shembull në fjalët *skuadër*, *kualifiko*, *ekuilibër* të dy zanoret formojnë diftong. Diftongjet në shqip dhe anglisht kanë disa dallime thelbësore, si në strukturë ashtu edhe në shqiptim. Shqipja ka një numër më të kufizuar diftongjesh dhe shumica e tyre janë të qëndrueshme dhe nuk ndryshojnë shumë sipas kontekstit. Anglishtja ka një gamë më të gjerë diftongjesh dhe disa prej tyre mund të ndryshojnë në varësi të theksit ose pozicionit në fjalë. Në shqip, diftongjet shqiptohen në mënyrë më të pastër dhe të qëndrueshme. Në anglisht, diftongjet janë më të lëvizshme dhe mund të ndryshojnë në varësi të theksit dhe dialektit. Për shembull, diftongu /eɪ/ në “*face*” mund të tingëllojë ndryshe në anglishten britanike dhe atë amerikane.

Shqipja ka më shumë diftongje ngjitëse (zanorja e dytë është më e theksuar), si *ua*, *ue*, ndërsa në anglisht ka më shumë diftongje zbritëse (zanorja e parë është më e fortë), si /aɪ/ në “*time*”. Anglishtja ka edhe diftongje të gjata, që përfshijnë një kalim më të theksuar midis dy tingujve (si /ɔɪ/ në “*boy*”), ndërsa diftongjet në shqip kanë një kalim më të butë dhe janë më të shkurtër. Disa diftongje që hasen në anglisht nuk ekzistojnë në shqip, duke përfshirë: /ɪə/ në “*beer*”, /ʊə/ në “*tour*” (më pak i përdorur në anglishten moderne), /eə/ në “*hair*”. Për shkak të dallimeve në sistemin e diftongjeve, shqiptarët shpesh kanë vështirësi me disa diftongje angleze, si: /eɪ/ në “*say*”, që mund të shqiptohet gabimisht si “*sej*” me një /j/ të theksuar. (Hadaj, 1971)

5. Theksi i fjalëve në gjuhën angleze dhe shqipe

Një veçori e rëndësishme e të folurit është theksi. Në çdo gjuhë që dëgjojmë,

do të vërejmë se disa rrokje tingëllojnë më të forta dhe më të dallueshme se të tjerat. Në anglisht, për shembull, rrokja e dytë e fjalës *address* është qartësisht më e fortë se rrokja e parë. Në shqip, rrokja e parë e fjalës *flutur* është qartësisht më e fortë se rrokja e dytë. Theksi i fjalës është spikatja me mjete fonetike e njërës prej rrokjeve të saj. (Roach, 2010) Me anë të theksit identifikohet fjala si një njësi e një njësie më të madhe, siç është fjalia. Mjetet fonetike që shërbejnë për të nxjerrë në pah një rrokje të fjalës në krahasim me të tjerat, janë të ndryshme për gjuhë të veçanta. Këto mjete shkaktojnë që një rrokje të bëhet më e theksuar në mënyrë që të dëgjohet si e tillë. Shumë gjuhë kanë theksin e fjalës në një pozicion të caktuar pothuajse në të gjitha fjalët, për shembull: *compagnie, bagages, malade* (fjalë frënge). Gjuha angleze ka pak parashikueshmëri në theksimin e fjalëve. Mund të jetë i parashikueshëm pjesërisht vetëm nga një grup rregullash komplekse. (Hadaj, 1971) Në gjuhën shqipe, theksi është zakonisht i parashikueshëm, shpesh bie mbi rrokjen parafundore (të dytën nga fundi) të një fjale, për shembull *fluturoj*. Gjuha angleze shfaq modele më të pakontrolluara të theksit, me vendosjen e theksit që ndryshon në mënyrë të gjerë dhe shpesh ndikon në kuptimin dhe kategorinë gramatikore të fjalëve, për shembull “*record*” si emër (në rrokjen e parë) kundrejt “*record*” si folje (në rrokjen e dytë). (Roach, 2010)

Lëvizja e theksit vërehet kur fjala futet në fraza. Në frazën “*understanding English*” vërejmë se nuk ka më një lëvizje të dukshme të tonit në rrokjen e tretë të “*understanding*”, por ka një në rrokjen e parë të fjalës “*English*”. Rrokja “*stand*” është mjaft e spikatur, por nuk është e theksuar. Rrokjet “*un*” dhe “*stand*” bëhen të dukshme nga veçori të tilla si gjatësia ose zhurma. Sa i përket pozicionit të theksit më të fortë në shqip, ai nuk ka një pozicion fiks. Mund të bjerë në rrokje të ndryshme të fjalës, për shembull: *flutur* (rrokja e parë), *besnik* (rrokja e dytë), *hekurós* (rrokja e tretë), *ndërkombëtar* (rrokja e katërt), *palëvizshmëri* (rrokja e pestë). Gjuha shqipe nuk është një gjuhë me ton si anglishtja, e cila pretendohet të jetë një gjuhë me ton. Autorët shqiptarë bazuar në analizat e tyre mbi parametrat e theksit - forcën, gjatësinë dhe theksin melodik, kanë arritur në përfundimin se gjatësia është faktori kryesor për realizimin e rrokjes së theksuar në fjalën shqipe. (Dodi, 1990)

Ndryshe nga gjuha angleze, një veçori e theksit në shqip është se ai nuk ndryshon me ndryshimin e funksionit të fjalës, për shembull, theksi mbetet i njëjtë (bie mbi të njëjtën rrokje) në këto fjalë: *flutur* - *fluturova*, *ujit* - *ujitim*. Por ka edhe disa përjashtime: *lumë* - *lumenj*, *drapër* - *drapërinj*, *dhëndër* - *dhëndurë*. Në rastet kur kemi fjalë të ndryshme dhe jo forma të së njëjtës fjalë, prapashtesat fjalëformuese marrin një theks të tyre, për shembull: *ditë* - *ditor*; *flamur* - *flamurtar*. Ashtu si në anglisht, edhe në shqip fjala karakterizohet nga nivele të ndryshme të theksit. Nuk ka vetëm rrokje të theksuara fort dhe rrokje të theksuara dobët. Në shqip, rrokja e theksuar është qartë e dallueshme nga

rrokjet e patheksuara. Intensiteti i theksit nuk është i menjëhershëm, por gradual. Për shembull, në grupin emëror *shirat e vjeshtës*, theksi bie mbi *vjeshtës*, e cila dëgjohet më qartë se fjala e parë. Fjala e parë ruan një theks dytësor. (Dodi, 1990)

6. Intonacioni në gjuhën angleze dhe shqipe

Intonacioni është modeli i ngritjeve dhe uljeve të tonit përgjatë një pjese të folurit, si për shembull një fjali. Kuptimi i një fjalie mund të varet pjesërisht nga konturi i intonacionit të saj. Në tekstin universitar “Fonetika e shqipes standarde” (Memushaj, 2010), intonacioni zakonisht është identifikuar me melodinë e frazës, d.m.th. ndryshimin e lartësisë së tonit themelor gjatë ligjëritimit. Përdorimi i një intonacioni ngjitet në fund të të shprehurit e bën atë të tingëllojë më shumë si një pyetje, ndërsa përdorimi i një intonacioni zbritës e bën atë të tingëllojë si një pohim. Kjo është e lidhur me funksionin formësues të intonacionit, aftësia që ka ai për ta shndërruar një fjalë a grup fjalësh në frazë. Për shembull, fjala “*zjarr*” e shqiptuar pa intonacion, nuk na kumton asgjë, përveçse emërton, pra është vetëm një njësi leksikore. Por, po ta shqiptojmë me një intonacion të caktuar, kjo fjalë kthehet në një thënie, kuptimi i së cilës varet nga lloji i lakores melodike me të cilën shoqërohet. Mund të bëhet një frazë dëftore, kur e themi si përgjigje ndaj pyetjes: *Çfarë ka rënë në pallat? Zjarr*. Po kur në një pallat bie zjarr dhe ai që e sheh, do të njoftojë banorët e kateve të sipërme që nuk e kanë parë zjarrin ende, atëherë kemi një frazë thirrmore: *Zjarr!* Ndërsa dikush që kalon aty afër dhe sheh tym mund të pyesë: *Zjarr?*

Lëvizja zbritëse, ose intonacioni zbritës, tregon karakterin e përfunduar të thënies dhe është karakteristike për fjalitë dëftore. Intonacioni ngjitet tregon karakterin e papërfunduar të një segmenti sintaksor. Intonacion të papërfunduar kanë sintagmat dhe fjalitë pyetëse. Intonacioni ndihmon në shënimin e kufijve të një njësie sintaksore. Për shembull, në fjalinë “*Ti more një A në provim, një C në detyrë dhe një B në kuiz*”, modeli i intonacionit të pjesës së parë nuk është i njëjtë sikur të formonte një fjali më vete “*Ti more një A në provim*”. Intonacioni te fjala “*provim*” bën dy gjëra përkatësisht: synimin e folësit të vazhdojë të flasë, si dhe shënon fundin e një fraze.

Ekzistojnë dy fenomene të ndryshme intonacionale që përfshihen në shënimin e kontureve të intonacionit të fjalive: aksentet e tonit dhe tonet e frazës. Aksentet e tonit përdoren për të nxjerrë në pah informacionin e rëndësishëm në një të shprehur. Fjala që merr një aksent të tonit, pra fjala që është veçanërisht e spikatur, shkruhet me shkronja të mëdha. Duke vënë theksin në fjalë të ndryshme, mund të përdorni të njëjtën fjali për t’iu përgjigjur pyetjeve të ndryshme, për shembull *a. Folësi 1: Kush e puthi Peter-in? b. Folësi 2: MARY e puthi Peter-in. a. Folësi 1: Kë puthi Mary? b. Folësi 2: Mary e puthi PETER-in. a. Folësi 1: Çfarë i bëri Mary Peter-it? b. Folësi 2: Mary PUTHI Peter-in.* Nxënësit shqiptarë mund të

mos jenë mësuar me këto ndryshime të theksit që ndryshojnë kuptimin, gjë që mund të çojë në keqkuptime nëse nuk e përdorin theksin siç duhet në fjalitë në anglisht.

Në të dyja gjuhët, tonet e frazës kanë funksione të ndryshme. Ato ndikojnë në kuptimin e përgjithshëm të një të shprehuri, duke dalluar, për shembull, midis një pohimi, ku folësi jep informacion, një pyetjeje, ku folësi kërkon informacion dhe një fjalie thirrmore që shprehin gjendje të ndryshme emocionale. Kështu, një grup fjalësh, si për shembull *“Erdhi mësuesi”*, i shqiptuar me intonacion zbritës, bëhet fjali dëftore *“Erdhi mësuesi.”* Por ky tog, i shqiptuar me intonacion ngjitës, kthehet në fjali pyetëse *“Erdhi mësuesi?”* dhe i shoqëruar nga një lakore melodike që nis me një intonacion të lartë, por që zbrit shpejt, kthehet në fjali thirrmore *“Erdhi mësuesi!”* (prej të cilit nxënësit kanë frikë apo duan të fshehin diçka). Të gjitha segmentet fonetike duhet të jenë saktësisht të njëjtat herën e parë, të dytë dhe të tretë por dëgjuesit do të kuptojë tre kuptime të ndryshme për shkak të ndryshimit të intonacionit. (Memushaj, 2010).

Në të dyja gjuhët, frazat dëftore karakterizohen nga një vijë melodike zbritëse. Te frazat dëftore me theks logjik, lakorja ngrihet aty ku ndodhet fjala që merr theksin logjik, për shembull *“Prindërit kanë ardhur për t’u **takuar.**”* Frazat pyetëse janë të llojeve të ndryshme dhe kanë intonacion ngjitës, për shembull *“Kush ka ardhur?”*. Por te frazat me fjalë pyetëse toni ngrihet shumë tek kjo fjalë *“kush”* dhe te frazat me pyetje alternative e te pyetëset e zhdrejta, fundi i lakores është si ai i fjalive dëftore me një ngritje te folja ose te fjala pyetëse, për shembull *“**E njeh** apo jo Agimin?”*. Vija melodike e frazave thirrmore është e çrregullt me një ngritje të tonit te fjala që shpreh vlerësimin afektiv të folësit dhe rënie të tij pas saj, për shembull *“**Bukur** e paska qëndisur!”* (Memushaj, 2010).

7. Përfundime

Shqipja dhe anglishtja ndajnë disa ngjashmëri fonetike, por ndryshimet janë të shumta dhe ndikojnë drejtpërdrejt në mësimin e anglishtes nga folësit shqiptarë. Vështirësitë kryesore lidhen me shqiptimin e fonemave që nuk ekzistojnë në shqip, me dallimin e gjatësisë së zanoreve dhe në rolin funksional të theksit dhe intonacionit. Shqipja ka një sistem më të thjeshtë dhe të qëndrueshëm të diftongjeve, ndërsa anglishtja ka një gamë më të gjerë dhe më fleksibël, gjë që shpesh e bën më sfidues shqiptimin për folësit e shqipes. Megjithatë diftongjet e anglishtes /au/, /ei/, /ai/ dhe /oi/ nuk paraqesin vështirësi për ata që flasin shqip. Në të dyja gjuhët, theksi i fjalës luan një rol të rëndësishëm në shqiptim dhe kuptim. Pozicioni i theksit nuk është fiks, siç ndodh në disa gjuhë të tjera si frëngjishtja, polonishtja etj. Për pasojë, ekziston një shkallë e ulët parashikueshmërie në vendosjen e theksit të fjalës. Në gjuhën shqipe, çdo rrokje ka gjatësi të barabartë. Kjo mund të çojë nxënësit shqiptarë të prodhojnë fjalë dhe fraza në anglisht me

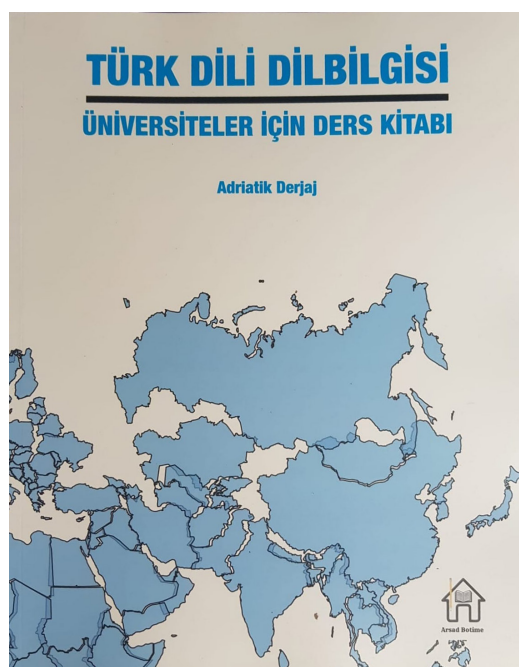
një ritëm më të njëtrajtshëm, që mund të tingëllojë monoton ose jo natyral për folësit vendas të anglishtes.

Ndërsa theksi i fjalës në shqip është i lirë dhe i lidhur me gjatësinë e zanores, në përgjithësi, gjuha shqipe sillet shumë ngjashëm me gjuhën angleze sa i përket theksit të fjalës. Për të përmirësuar shqiptimin dhe theksimin në anglisht, është e rëndësishme që folësit shqiptarë të jenë të vetëdijshëm për këto dallime dhe të praktikojnë rregullat specifike të theksimit të fjalëve në anglisht. Në të dyja gjuhët, frazat dëftore karakterizohen nga një vijë melodike zbritëse.

Intonacioni përbën një sfidë të veçantë, pasi anglishtja ka modele më të paparashikueshme krahasuar me shqipen. Për të kapërcyer këto sfida, nxënësit shqiptarë të anglishtes mund të ushtrojnë dëgjimin duke dëgjuar rregullisht folësit vendas të anglishtes për të përvetësuar modelet natyrore të theksit dhe intonacionit, të bisedojnë me folës të aftë në anglisht duke u angazhuar në biseda për të marrë komente të menjëhershme mbi shqiptimin dhe intonacionin, të përdorin mjete për shqiptimin duke përdorur aplikacione dhe mjete mësimore që përqendrohen në ushtrime të shqiptimit, theksit dhe intonacionit, si dhe të regjistrojnë dhe dëgjojnë veten dhe ta krahasojnë me folësit vendas për të identifikuar fushat që kërkojnë përmirësim.

BIBLIOGRAFIA

- CRUTTENDEN, A. (2008). *Gimson's pronunciation of English*, Hodder Education: Londër.
- DODI, A. (1990). *Theksi dhe shkallëzimi i tij në gjuhën shqipe*, Gjuha jonë.
- DODI, A. (2004). *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë.
- JONES, D. (1992). *An outline of English phonetics*, G. E. Stechert & Co., New York.
- JONES, D. (1944). *An English pronouncing dictionary*, London: J.M. Dent & Sons LTD.
- HAMP, E. P. (2025). *Albanian language*. The Editors of Encyclopaedia Britannica.
- HADAJ, G. (1971), *A course in English phonetics*.
- WIDOWSON, H. G. (2002). *Linguistics*, OUP.
- CAMAJ, M. (1984). *Albanian grammar with exercises chrestomathy and glossaries*, Otto Harrassowitz: Wiesbaden
- SWAN, M., & SMITH, B. (2001). *Learner English. A teacher's guide to interference and other problems* (2nd ed), CUP.
- ROACH, P. (2010). *English Phonetics and Phonology: A practical course*. 4th ed.
- MEMUSHAJ, R. (2004). *Hyrje në gjuhësi*. Dituria, Tiranë.
- MEMUSHAJ, R. (2010). *Fonetika e shqipes standarde*. Botimet Toena, Tiranë.

Analizë e veprës
GRAMATIKË E GJUHËS TURKË: TEKST MËSIMOR PËR
UNIVERSITETET
të autorit Prof. Asoc. Dr. Adriatik Derjaj

Vepra e Prof. Asoc. Dr. Adriatik Derjaj, me titull *Gramatikë e Gjuhës Turke: Tekst mësimor për universitete*, është një punim i përgatitur me kujdes, që synon të shërbejë si një burim i rëndësishëm për mësimin e gjuhës turke në nivel universitar. Ajo që e bën këtë vepër të veçantë është fakti se bashkon në mënyrë të sistemuar njohuritë teorike me praktikën konkrete. Libri nuk kufizohet vetëm në shpjegime teorike të temave klasike të gramatikës, por i mbështet ato me shembuj, ushtrime dhe teste, duke krijuar kështu një mjedis efektiv të të nxënit si për studentët që e kanë turqishten gjuhë amtare, ashtu edhe për ata që e mësojnë si gjuhë të huaj. Nga pikëpamja strukturore, vepra është ndërtuar sipas një sistemi “njësish mësimore (föy-kapitull)” dhe përbëhet nga 24 kapituj të ndarë, të cilët mbulojnë një gamë të gjerë temash – duke filluar nga kategoritë bazë të kuptimit në gjuhë, rregullat e drejtshkrimit dhe të pikësimit, llojet e fjalëve, format e foljeve, ndërtimin e fjalisë e deri te gabimet në të shprehur. Në këtë mënyrë, synimi i autorit është t’i mësojë studentit jo vetëm rregullat e gjuhës, por edhe mënyrën funksionale të përdorimit të tyre në praktikë.

24 kapitujt mësimorë të këtij libri paraqesin një sistem të plotë dhe të ndërthurur të gramatikës bazë të gjuhës turke, të ndërtuar si sekuenca mësimore që plotësojnë njëra-tjetrën. Çdo kapitull është konceptuar sipas logjikës përkufizim – shembull – vërejtje – test, çka bën që studenti të mos mbetet vetëm në nivelin e njohjes teorike, por të zhvillojë gjithashtu aftësinë praktike të zbatimit të rregullave gjuhësore. Në këtë mënyrë, vepra fiton një karakter të dyfishtë – akademik dhe pedagogjik – duke u bërë një libër orientues themelor për mësimin dhe mësimdhënien e gjuhës turke.

Një nga aspektet më të forta të veprës është rregullsia didaktike me të cilën ajo është ndërtuar. Në çdo kapitull, së pari paraqitet korniza konceptuale, më pas çështja përforcohet me shembuj të zgjedhur, dhe në fund jepen pyetje të tipit test dhe zgjidhje të tyre, për të ushtruar në mënyrë praktike dijen e fituar. Kjo qasje përfaqëson një metodë pedagogjike që e udhëheq procesin e të nxënit hap pas hapi, duke e bërë përvetësimin e gjuhës më të qëndrueshëm dhe të kuptueshëm.

Për shembull, dallimi midis lidhëzës “-ki” dhe prapashtesës “-ki” nuk jepet vetëm me përkufizim teorik, por edhe me fjali shembull dhe sqarime analitike që e bëjnë dallimin të qartë në përdorim. Në të njëjtën mënyrë, çështje si pjesëza pyetëse “mi”, përdorimi i thonjëzave, apo rregullat e shkronjave të mëdha trajtohen duke përfshirë të gjitha përjashtimet që studenti mund të ndeshë në praktikë.

Kjo metodë e bazuar në ilustrim, analizë dhe praktikë e shndërron librin nga një burim thjesht teorik në një udhëzues të plotë për të mësuar gjuhën në mënyrë të zbatueshme, duke bashkuar në mënyrë të përkryer rëndësinë akademike me efikasitetin pedagogjik.

Një tjetër veçori dalluese e librit të Derjajt është rëndësia që i kushtohet aspektit kuptimor të gjuhës turke. Konceptet si “kuptimi i vërtetë”, “kuptimi dytësor”, “kuptimi figurativ”, “metonimia (mecaz-ı mürsel)”, “metafora (istiare)”, “personifikimi” dhe “transferimi i shqisave” janë shpjeguar me një gjuhë tepër të qartë e të thjeshtë, duke u mbështetur gjithmonë në shembuj nga jeta e përditshme. Në këtë mënyrë, kategoritë abstrakte të kuptimit bëhen të prekshme dhe të kuptueshme për studentin, duke lidhur teorinë me përvojën gjuhësore të jetës reale.

Libri gjithashtu nuk i anashkalon temat klasike të shprehjes dhe stilistikës, si “funksionet e gjuhës”, “marrëdhëniet e kuptimit në paragraf” dhe “llojet e shprehjes”, duke i trajtuar ato si në kontekstin letrar, ashtu edhe në atë komunikativ. Kjo qasje e bën veprën të mos kufizohet në një përmbledhje rregullash gramatikore, por ta paraqesë gjuhën si një mjet të komunikimit njerëzor dhe një sistem kulturor. Në këtë mënyrë, Derjaj arrin të ndërthurë aspektin teknik të gramatikës me dimensionin artistik e shprehës të gjuhës, duke krijuar një ekuilibër të rrallë ndërmjet strukturës dhe kuptimit.

Çdo kapitull (föy-kapitull) është konceptuar si një njësi mësimore e pavarur, e strukturuar si një plan i plotë leksioni, që përfshin nga hyrja deri te përfundimi objektivat e të nxënit, shembujt, pyetjet vlerësuese dhe zgjidhjet përkatëse. Kjo strukturë e bën librin një material të gatshëm për mësimdhënie në kuadër të kurseve universitare të “Gjuhës Turke”.

Pedagogu mund t’i përdorë këto kapituj në mënyrë të renditur sipas rrjedhës javore të leksioneve, ose t’i zgjedhë në bazë të nevojës, duke e përshtatur procesin e mësimi sipas ritmit të klasës. Përveç kësaj, libri është pasuruar me elemente vizuale që mbështesin të nxënit, si kutizat paralajmëruese “Uyari” dhe ato informuese “Bilgi”, të cilat i tërheqin studentit vëmendjen në pikat kyçe të temës.

Ky koncept dizajni jo vetëm që e bën librin më tërheqës vizualisht, por edhe e lehtëson ndjeshëm procesin e të nxënit, duke bashkuar në mënyrë harmonike strukturën pedagogjike me estetikën didaktike. Në këtë aspekt, vepra e Derjajt paraqet një model bashkëkohor të organizimit të materialit mësimor, që mund të shërbejë si shembull për tekstet e tjera akademike në fushën e mësimdhënies së gjuhëve.

Qasja gjuhësore e veprës është gjithashtu e denjë për vlerësim të veçantë. Derjaj, duke paraqitur tiparet strukturore të gjuhës turke sipas përkufizimeve të burimeve klasike, nuk e ka përrjashtuar plotësisht terminologjinë moderne gjuhësore; përkundrazi, ai e ka integruar atë në mënyrë të matur dhe pa e ngarkuar

studentin. Kjo qasje e ekuilibruar i jep librit një karakter të qartë didaktik, pa e larguar atë nga baza shkencore.

Audienca e synuar e librit duket se është mjaft e gjerë. Vetë titulli “*Libër mësimor për universitetet*” sugjeron se vepra është konceptuar si për studentët që e kanë turqishten gjuhë amtare, ashtu edhe për ata që e mësojnë si gjuhë të huaj. Kjo qasje gjithëpërfshirëse ka sjellë në disa kapituj një larmi në nivelin e shpjegimeve, çka e bën tekstin më fleksibël, por herë pas here edhe më të ndërlikuar për fillestarët.

Në këtë aspekt, libri i Derjajt arrin të bashkojë përmbajtjen akademike me përvojën kulturore, duke krijuar një urë midis mësimdhënies gjuhësore dhe njohjes së identitetit kulturor turk, gjë që e dallon qartë nga shumë tekste tradicionale të ngjashme.

Nga pikëpamja formale dhe vizuale, libri është përgatitur me kujdes dhe reflektim profesional; megjithatë, me disa rregullime të vogla teknike mund të fitojë një koherencë edhe më të plotë në pamje. Për shembull, gabime të vogla shtypi si “*Parafrasta*” në vend të “*Paragrafta*”, apo mospërputhjet në përdorimin e vijës ndarëse (tire) dhe hapësirave midis titujve, duhen korrigjuar për të siguruar një rend grafik më të pastër dhe uniform.

Ka detaje të vogla që nuk prekin cilësinë e përgjithshme të veprës, dhe mund të rregullohen lehtësisht. Për më tepër, do të ishte e dobishme që shembujt e dhënë në kapitujt për drejtshkrimin dhe pikësimin të krahasohen me udhëzuesin më të fundit të drejtshkrimit të Institutit të Gjuhës Turke (Türk Dil Kurumu).

Ky libër i Derjajt nuk është vetëm një mjet për mësimin e gramatikës, por edhe një hartë udhëzuese për të kuptuar strukturën sistematike të gjuhës turke. Ai e orienton studentin me disiplinë pedagogjike, pa e lodhur dhe pa e ngarkuar; shpjegimet janë të qarta, ndërsa shembujt janë të përzgjedhur me kujdes dhe të përshtatshëm për nivelin universitar.

Veçanërisht, kapituj si ai me titull “*Kimia është kudo (Kimya Her Yerde)*”, ku gramatika integrohet në kontekste ndërdisiplinore, e theksojnë origjinalitetin dhe vlerën e veprës. Këto lloj tekstesh e shndërrojnë mësimin e gjuhës nga një aktivitet thjesht gjuhësor në një proces që zhvillon aftësinë e të menduarit dhe të të kuptuarit analitik.

Në këtë kuptim, libri përfaqëson plotësisht frymën e arsimit bashkëkohor, ku studenti vendoset në qendër të procesit të të nxënës. Ai jo vetëm që i mëson rregullat e gjuhës, por e nxit studentin të kuptojë si funksionon gjuha si sistem mendimi dhe komunikimi. Prandaj, kjo vepër mund të konsiderohet si një ndër tekstet më të arrira të turkologjisë moderne, që ndërthur me sukses shkencën gjuhësore, pedagogjinë dhe zhvillimin intelektual të nxënësit.

Në përfundim, vepra e Prof. Asoc. Dr. Adriatik Derjaj, me titull *Gjuha Turke – Gramatika: Libër mësimor për universitetet*, përfaqëson një kontribut

jashtëzakonisht të vlefshëm që synon t'i bëjë studentët të kuptojnë strukturën, logjikën dhe thellësinë estetike të gjuhës turke në të gjitha dimensionet e saj. Ky libër nuk është vetëm një udhëzues gramatikor, por një sistem i plotë mësimor, që e paraqet turqishten si një formë të të menduarit, një mjet shprehjeje dhe një trashëgimi kulturore të pasur.

Të gjithë 24 kapitujt mësimorë, secili i ndërtuar mbi një temë të veçantë, funksionojnë si njësi të pavarura mësimore, por njëkohësisht ndërthuren në mënyrë harmonike për të formuar koherencën strukturore të gjuhës turke. Kështu, libri bëhet një model i mësimdhënies graduale, që e udhëzon studentin nga elementet themelore të gjuhës drejt niveli të lartë të kuptimit dhe shprehjes.

Në këtë aspekt, vepra e Derjajt është një sintezë midis qasjes akademike dhe përvojës pedagogjike, që e shndërron mësimin e gjuhës në një proces të menduar, të kuptuar dhe të arrirë intelektualisht. Ajo është pa dyshim një referencë e qëndrueshme për të gjithë ata që dëshirojnë të studiojnë turqishten jo vetëm si sistem gramatikor, por edhe si formë e mendimit dhe kulturës.

Vepra e Derjajt përfaqëson një model origjinal që ndërthur sistemin shkencor të studimit të gjuhës me ndjeshmërinë pedagogjike në procesin e mësimdhënies së turqishtes. Gjuha e librit është e thjeshtë, shpjegimet janë të qarta dhe shembujt jashtëzakonisht të përshtatshëm. Në vend që t'ia imponojë studentit rregullat në mënyrë të thatë për t'u mësuar përmendësh, ai e ndihmon të kuptojë arsyet dhe mënyrat se si funksionojnë këto rregulla.

Zinxhiri shpjegim–shembull–vërejtje–test, që haset në çdo njësi mësimore, e shndërron procesin e të nxënit nga një marrje pasive e informacionit në një përvojë aktive dhe zbatuese. Kështu, libri nuk e përgatit studentin vetëm për provim, por e udhëzon drejt formimit të vetëdijes gjuhësore dhe disiplinës së të menduarit.

Veçanërisht në kapitujt si “Gabimet në shprehje” (Anlatım Bozuklukları), “Elementet e fjalisë” (Cümlelerin Ögeleri) dhe “Llojet e fjalëve” (Sözcük Türleri), pasuria e shembujve ndihmon në zhvillimin e aftësive si të kuptimit ashtu edhe të prodhimit gjuhësor. Zgjedhjet didaktike të Derjajt janë në përputhje me qasjet bashkëkohore të mësimdhënies së gramatikës, duke e mësuar studentin ta shohë gjuhën jo si një sistem të ngrirë rregullash, por si një mjet të gjallë komunikimi.

Një nga aspektet më të lavdërueshme të veprës është mënyra se si e trajton turqishten si një gjuhë kulture. Përmes idiomave, proverbave, figurave stilistike dhe formave të ndryshme të shprehjes, në tekst reflektohet edhe mënyra e të menduarit të kulturës turke brenda vetë strukturës gramatikore. Kështu, libri nuk kufizohet vetëm në mësimin e gjuhës, por hap dritare drejt kujtesës kulturore, mënyrave të shprehjes dhe trashëgimisë historike të popullit turk.

Në këtë aspekt, vepra përfaqëson një material mësimor tërësor, si në pikëpamje gjuhësore, ashtu edhe në atë kulturore. Për studentët që mësojnë turqishten si

gjuhë të huaj, ky libër është një përfitim i jashtëzakonshëm, sepse gjatë mëimit të gjuhës nuk e neglizhon kontekstin kulturor.

Shpjegimet që shtrihen nga origjina e gjuhës deri te përdorimi i saj bashkëkohor, i ndihmojnë lexuesit të ndiejë koherencën e brendshme të turqishtes. Në këtë mënyrë, vepra e Derjajt e paraqet bukurinë strukturore të gjuhës turke përmes një metode shkencore, duke e përcjellë njëkohësisht me të njëjtin kujdes fuqinë shprehëse dhe thellësinë e saj kulturore.

Përveç kësaj, struktura dhe organizimi i librit janë plotësisht në përputhje me parimet moderne të mësimdhënies. Çdo kapitull përfshin të gjitha fazat e procesit mësimor, që nga hyrja në temë deri te vlerësimi dhe matja e përvetësimit, ndaj mund të përdoret lehtësisht edhe si plan mësimor i gatshëm.

Ky rend vizual, që nxit zakonet e leximit aktiv, ndihmon gjithashtu në ruajtjen afatgjatë të njohurive. Libri i Derjajt është një burim i balancuar dhe i besueshëm: për mësuesin, ai ofron lehtësi në zbatim, për studentin, qartësi në të kuptuar, ndërsa nga këndvështrimi i gjuhësisë, ai mbështetet mbi saktësi dhe metodë shkencore të qëndrueshme.

Formimi akademik i Adriatik Derjajt ndihet qartë në çdo rresht të kësaj vepre. Renditja e temave, zgjedhja e shembujve dhe stili i shpjegimeve tregojnë se autori është një ekspert që e ka kuptuar në thelb logjikën e gjuhës turke, por njëkohësisht edhe një pedagog që synon ta bëjë këtë gjuhë të dashur për studentët.

Derjaj nuk e sheh turqishten thjesht si një fushë studimi akademik, por si një trashëgimi kulturore që duhet mbajtur gjallë. Në këtë libër, ai arrin të paraqesë bukurinë sistematike të gjuhës turke me një rend racional dhe të qartë, duke ruajtur njëkohësisht shpirtin dhe ndjeshmërinë e saj.

Për këtë arsye, vepra nuk ka vlerë vetëm për studentët e turkologjisë në Shqipëri, por përbën edhe një model frymëzues për universitetet në Turqi dhe për të gjitha institucionet që merren me mësimdhënien e gjuhës turke. Ajo është një dëshmi e gjallë se si ndërthurja e kompetencës shkencore me dashurinë për gjuhën mund të japë një rezultat edukativ dhe kulturor të jashtëzakonshëm.

Në përfundim, *Gramatikë e Gjuhës Turke: Tekst mësimor për universitetet* vendos një standard të lartë si në aspektin akademik, ashtu edhe në atë pedagogjik për mësimdhënien e turqishtes. Saktësia shkencore, dashuria për gjuhën dhe kujdesi i imët i Derjajt e kanë shndërruar këtë libër nga një material mësimor i zakonshëm në një vepër me vlera të qëndrueshme kulturore, që përcjell bukurinë, logjikën dhe rrënjët shpirtërore të gjuhës turke tek brezat e ardhshëm.

Për çdo mësimdhënës që dëshiron të mësojë hollësitë e turqishtes me qartësi dhe për çdo student që kërkon të kuptojë në thellësi strukturën e saj, ky libër është një burim i domosdoshëm referimi. Ai ndërthur me mjeshtëri qartësinë akademike, forcën didaktike dhe unitetin kulturor, duke e bërë të jetë një gur themeli në mësimdhënien bashkëkohore të gjuhës turke.

Me përmbajtjen e tij të balancuar dhe qasjen moderne, *Gjuha Turke – Gramatika e Adriatik Derjajt* është një vepër që do të lërë gjurmë të pashlyeshme në fushën e arsimit dhe studimeve turkologjike, duke bashkuar shkencën, pedagogjinë dhe dashurinë për gjuhën në një harmoni të përsosur.

Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem

Departamenti i Gjuhës dhe Letërsisë Turke
Fakulteti i Edukimit, Universiteti “Hacı Bayram Veli”
Ankara/Turqi